

17 чэрвеня 1994 г.

№ 24 (3746)

Кошт 150 руб.

«НАЗАД ХОДУ НЕ БУДЗЕ...»

Ніл ГІЛЕВІЧ: «Моўнай палітыкі, шчыра кажучы, у нас сёння няма. Як хто хоча, так і разважае, так і робіць, такую палітыку і праводзіць... Сёння, па сутнасці, закон ні для кога не пісаны».

4, 12

ПРА ПАЭЗІЮ І ПРОЗУ

Развагі Вольгі БРЫЛОН пасля прэм'еры аперэты «Халопка» ў Дзяржаўным тэатры музычнай камедыі Беларусі.

11

КАЛІ ПАЛІТЫКА Ў ЦЯНІ...

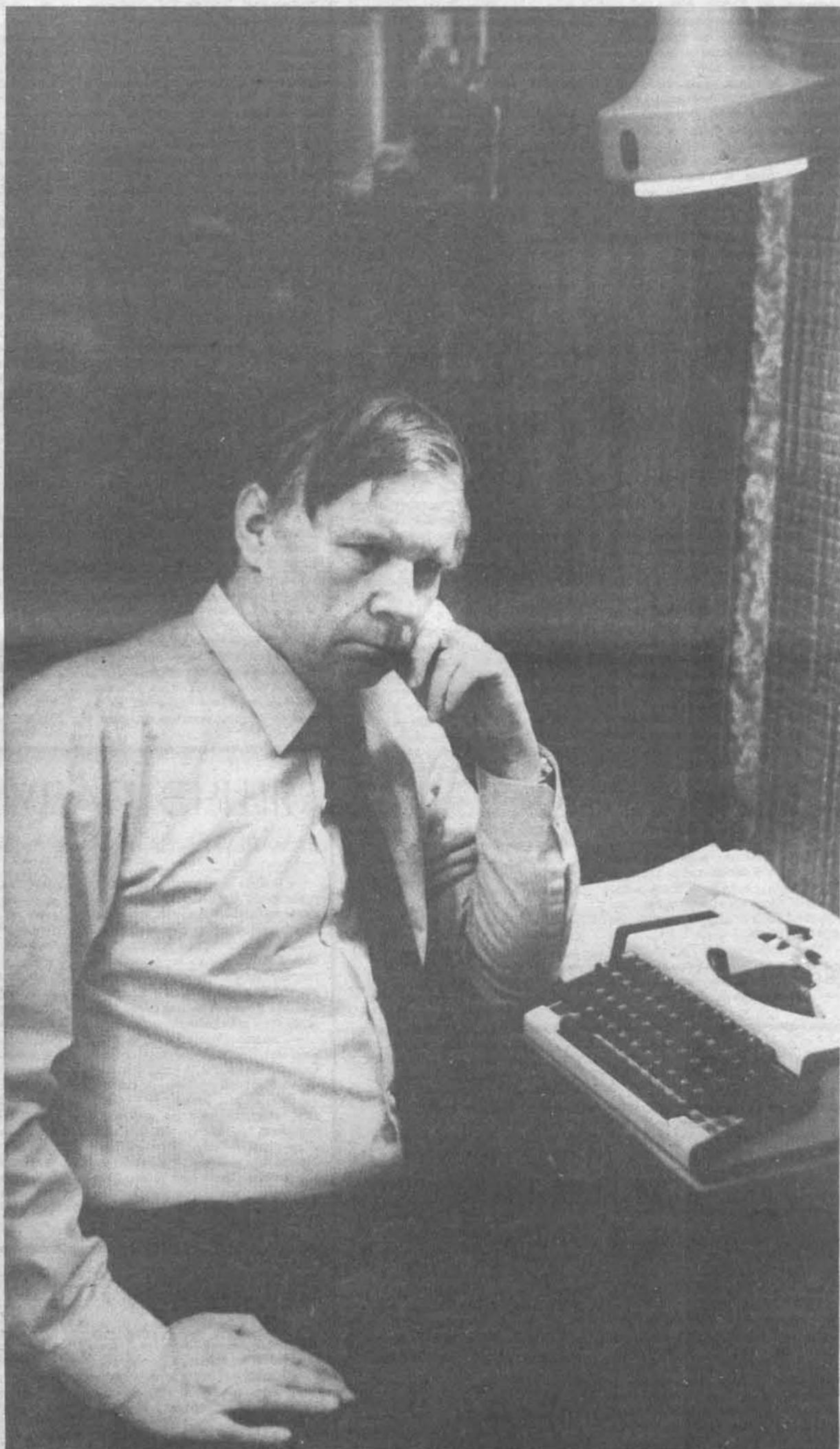
Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ: «Славянскія ўплывы ў Малдове вельмі адчувальныя, вера праваслаўная, старажытныя кнігі пісаны кірыліцай, кірыліца бытвала і пры Саветах. Аднак гісторыя рухаецца наперад, з 90-га года уведзена лацінка, малдаўскую мову ўжо прынята называць румынскай, ходзяць гаворкі пра магчымае двойное грамадзянства».

12

ТРЭЦЯЯ РЭЧАІСНАСЦЬ

Алесь РАЗАНАЎ: «Мы шукаем і фармулюем паэта па сучаснасці, аднак гэты занятак набудзе глыбіню, калі і сучаснасць мы будзем шукаць і фармуляваць па паэце».

13

Паслязайтра народнаму пісьменніку Беларусі Васілю Быкаву — 70 гадоў. Лімаўцы сардэчна віншуюць Васіля Уладзіміравіча з юбілеем і зычаць яму здароўя, шчасця, творчага плёну.

У гэтым нумары тыднёвіка пра В. Быкава і яго творчасць, пра яго месца ў літаратуры і жыцці нашай дзяржавы гавораць Рыгор Барадулін, Віктар Каваленка, Генрых Далідовіч, Яўген Глебаў, Юрась Залоска.

Фота У.КРУКА

3 нагоды

АБЯРЫ ПРАВА НА ПАВАГУ

Каб атрымаць адказ на пытанне, за каго і чаму будзе галасаваць беларуская інтэлігенцыя на прэзідэнцкіх выбарах, супрацоўнікі рэдакцыі абзаванілі многіх лімаўскіх аўтараў, літаратараў, навукоўцаў, вядомых людзей культуры і мастацтва. За рэзкім выключэннем апытаныя выказваліся за кандыдатуру Пазняка альбо Шушкевіча і як пра абсалютна неспрымальны варыянт гаварылі пра Кебіча. Але згоду на публікацыю сваіх меркаванняў даваў прыблізна адзін з шасці апытаных. Прычына гэтай асыражонасці называлася адна: не хачу рызыкаваць, ставіць пад удар сваю справу, не жадаю лішніх праблем самому сабе, сваім супрацоўнікам, падначаленым. Вось, напрыклад, пайду я заўтра ў Саўмін альбо ў Вярхоўны Савет (а гэта адно і тое ж, бо і там, і там — людзі Кебіча) са сваім клопатам, прасіць нешта для свайго часопіса, выдавецтва, музея (у якім стане культура, асабліва беларускамоўная — вядома!) — а мне і прыгадаюць... А тое, што каманда Кебіча даўно падзяліла ўсё насельніцтва Беларусі на «сваіх» і «не сваіх», мне думецца, не таямніца. Дастаткова паслухаць заявы, якія робіць ад імя свайго шэф пра-сакратар Зямяталін. Ды і сам сп. Кебіч не так даўно ў часе свайго перадвыбарчага шоу з прыказанай пагарзай і адкрытым цынізмам заявіў: «Я выконваю волю тых, хто на мяня ставіць». Гэта наогул цяжка спалучаецца з прэтэнзіяй на прэзідэнцтва. Мо спадар прэм'ер не ведае, што прэзідэнт прадстаўляе нацыю, краіну ўвогуле, а не шыльнае кола сваякоў і сяброў?

Дарчы, «паставілі» на Кебіча імперская Расія, «чырвоная-карычневая» і набіраючы моц расійскі капітал. Вось іхнюю волю, відавочна, і будзе выконваць Кебіч, калі на бяду беларускага народа сябар Чарнамырдына стане прэзідэнтам нашай краіны.

Слова «Расія» так часта гуляе з тэлеэкрана, радыё, з'яўляецца на газетных палосках з нагоды прэзідэнцкіх выбараў у нашай краіне, што ўзнікае ўражанне, нібыта выбары адбываюцца не ў нас, на Беларусі, а ў Расіі. Гэта прапаганда стварае пэўны вобраз нашага ўсходняга суседа. Калі раней пры слове «Расія» ўзнікала асацыяцыя культурнага ісплату: Пушкін, Талстой, Вялікі Тэатр, купалы праваслаўных храмаў, Эрмітаж, дык цяпер амаль кожны, пачушы слова «Расія», найперш прыгадае расійскі рубель. А што яшчэ прыгадаць? Калі апошні раз мы бачылі выставу расійскага мастацтва, калі ў нас апошні раз гаспаляваў славыты тэатр з Расіі, куды прапалі расійская літаратура і навуковыя часопісы? Вось дзе ніва для рупліўцаў «аб'яднання»!

Непрывабны вобраз Расіі і расійцаў паўстае з афіцыйных і неафіцыйных заяў прэм'ера Кебіча. Напрыклад, ён неяк заявіў, што расійцы, калі да-

даюцца, што на Беларусі святкуюць чарговую гадавіну Аршанскай перамогі, могуць пакрыўдзіцца і спыніць пастаўкі нафты ў нашу краіну. Няўжо ён лічыць нашых усходніх суседзяў такімі дурнямі, што яны здольныя з-за розных поглядаў на адзін з эпизодаў расійска-беларускіх стасункаў стварыць штучныя перашкоды міждзяржаўнаму дыялогу, паставіць пад удар эканамічную (а значыць і палітычную) сітуацыю ў стратэгічна важным для сябе рэгіёне (у геаграфічным цэнтры Еўропы); нарэшце, даць такі козыр у рукі беларускіх палітыкаў, якія папярэджваюць аб пагрозе беларускаму суверэнітэту з боку расійскага імперыялізму? А калі, згодна Кебічу, яны такія, дык як можна лезці ў хаўрус з такой дзяржавай і такім народам?

Але мо сп. Кебіч мае рацыю адносна расійскага менталітэту? Вось пасол Расіі ў Беларусі сп. Спрыскін неаднойчы ў сваіх інтэр'ю называў святкаванне Аршанскай перамогі і культурніцкія акцыі з нагоды юбілею паўстання Касцюшкі праявамі русафобіі (а такія заявы з вуснаў пасла трэба было класіфікаваць, як умшальніцтва ва ўнутраныя справы краіны), але ніяк не рэагуе на абразлівыя для прэзідэнта Расіі публікацыі ў камуністычным друку Беларусі. Дзіўная логіка! Альбо гэта славуця таямніца расійскага духа?

Аднак вернемся да пачатку размовы. Людзі баяцца выказаць сваю думку. Гэта пэўным, не лепшым, чым характарызуе нашу інтэлігенцыю. Бо інтэлігентнасць — гэта не адкацыя і не ганаровы званні; гэта, найперш — свой розум, свая пазіцыя. У тым ліку і палітычны. То калі той, хто належыць да культурнай эліты, не хоча альбо баіцца абараніць свой народ шчырым словам ад магчымай бяды, дык чым ён лепшы за люмпена?

Асабіста я буду галасаваць супраць Кебіча па ішрагу прычын. Адна з іх — мне, як журналісту, ён надакучыў ужо ў якасці прэм'ер-міністра. І я не хацеў бы пісаць пра яго як пра прэзідэнта. Новая пасада не надасць яму новых, станоўчых, якасцей. Кебіч не трымае і не шануе слова. Гэта недаравальна для дзяржаўнага дзеяча. Ён столькі ўсяго абяцаў, і па драбязе (калі стабільныя цэны на хлеб і бензін можна лічыць драбязою), і па вялікім рахунку, што калі б здзейсніў абяцанкі, беларусы жылі б не горш за швейцарцаў. Але мы жывём горш за палякаў.

І, можа, галоўнае. Можна ператрываць пэўныя цяжкасці, калі ёсць высокая мэта, калі адчуваеш сябе гаспадаром на сваёй зямлі. Я вельмі хачу, каб маю краіну павяжалі ў свеце, але, абраўшы сп. Кебіча, мы зможам разлічваць толькі на спачванне.

Пётра ВАСІЛЕЎСКИ

Выбары

ЗА КАГО І ЧАМУ?

Кастусь ЦВІРКА, пісьменнік:

— Перш чым выбраць, за каго галасаваць, трэба добра ўясніць, што мы хочам. Першае — што для нас лепш: каб Беларусь была правінцыяй іншай дзяржавы, ад якой мы чакалі б падачак і якая, вядома ж, лічыла б нас таму за людзей нікэйшага гатунку, ці самастойнай дзяржавай, дзе яе грамадзянін адчуваў бы сябе поўным гаспадаром на сваёй зямлі. Я — за незалежную дзяржаву, бо толькі ў такой дзяржаве мы будзем мець самыя спрыяльныя ўмовы для гарманічнага развіцця, для працятання. Другое. Які лепшы для нас грамадскі лад — дэмакратыя, г. зн., сапраўднае, выдатна арганізаванае нароўладдзе, ці таталітарызм, які непазбежна пераўтвараецца ў фашызм, карычневы ці чырвоны? Я — за дэмакратыю, бо толькі яна дае сапраўдную, а не паказную роўнасць паміж людзьмі, гарантуе ўсе чалавечыя правы. Пра тое, што дае чалавеку дэмакратыю, можна ўбачыць на прыкладзе такіх высокаразвітых дэмакратычных краін, як ЗША, Англія, Францыя, Японія, Германія, Швецыя, Фінляндыя і г. д., г. д., дзе нават беспрацоўны атрымлівае ад дзяржавы непараўнальна больш, чым наш высокакваліфікаваны рабочы, які ўсё жыццё «ўкачвае» за сваім станком. Дыктатура, таталітарызм прынятае чалавека, робіць яго рабам. А рабская праца — самая нефэктыўная. Якраз таму ў гэтай эканамічнай яме апынуліся ўсё без выключэння камуністычныя краіны свету — СССР, Кітай, Польшча, Балгарыя, Албанія, Камбоджа і інш. Да таго ж таталітарызм нясе свету войны, разбурэнні, гвалт, масавае фізічнае знішчэнне людзей. За сапраўдную нашу незалежнасць (яе не трэба блытаць з самаізаляцыяй, як гэта падаюць зламшчыкі), за самастойнасць Беларусі стаяць у нас толькі два кандыдаты ў прэзідэнты — Пазняк і Шушкевіч. Яны ж выступаюць таксама за дэмакратыю, за нароўладдзе. Усе астатнія — і Кебіч, і Лукашэнка, і Новікаў, і здаецца, Дубко, хоць яны і хапаюцца за чубы ў змаганні за такое вабнае прэзідэнцкае крэсла (як Кебіч з Лукашэнкам) — усе яны людзі з вусатазванымі і камуністычнымі лозунгамі ў галаве, якімі эканомікі не падымеш, як бы яны ні выкручваліся перад намі ў

тэлевізарах. Усе яны фактычна за вяртанне той самай бесчалавечнай сістэмы, якую яны называлі сацыялізмам, за аднаўленне Савецкага Саюза, гэтай імперыі зла, што ўсіх нас давяла да торбы. Акрамя таго, хто гэта сёння вернецца туды? Прыбалтыка? Украіна? Грузія? Няўжо нельга зразумець, што лозунг — узнавіць Савецкі Саюз — гэта фактычна заклік да вялікай, бясконцай і самай кровапралітнай вайны, якой яшчэ свет не ведаў, калі ўлічыць нашы ракеты і атам. Зыходзячы з усяго гэтага, я буду галасаваць толькі за аднаго з двух кандыдатаў — Пазняка альбо Шушкевіча. А калі канкрэтней, то за таго, у каго з іх буду бачыць большы шанец выйграць. Думаецца, так павінны зрабіць і каманды абодвух іх. Гэта будзе трагедыя для ўсіх нас, калі абодва дэмакратычныя кандыдаты тут не дамоўяцца. Ці ж разумна будзе браць прыклад з тых двух казанчых казлоў, што не змоглі размінудца на вузенькай кладцы? Перад пагарзай новай хвалі камуна-фашысцкай чумы яны павінны адкінуць далёка ўбок усе свае амбіцы. Інакш мы, выбаршчыкі, будзем расцэньваць такую незгаворлівасць як нацыянальную здраду.

Анатоль ЛЯЎКО, доктар сацыялагічных навук:

— Скажаць па шырасці, як пэўна, і многія грамадзяне рэспублікі, яшчэ не вызначыў канчаткова, за каго аддам свой голас на маючых адбыцца выбарах першага прэзідэнта Беларусі. Чаму не вызначыў? Па-першае, таму, што справа не ў канкрэтных асобах, а ў сістэме, у якой ім давядзецца дзейнічаць. Якую б пазіцыю зараз ні дакляраваў прэзідэнт на высокую пасаду прэзідэнта, будучы абраным ён мушаны будзе паводзіць сябе згодна з існуючымі парадкамі і традыцыямі. Гэта адно. Стрымілае мой выбар і тое, што ніводна з існуючых партый і грамадска-палітычных рухаў у нас, на маю думку, глыбокай навукова абгрунтаванай сацыяльнай праграмы, якая б улічвала ў поўнай меры сучасны стан эканомікі, культуры, нарэшце, менталітэт нашага народа.

Алесь АНЦІПЕНКА, філосаф:

— Я галасую за Язона Пазняка. Далёка не ўпэўнены, што ён стане

прэзідэнтам, але аддам голас на яго карысць па некалькіх прычынах. Па-першае, каб выказаць сваю падтрымку чалавеку, які шмат паспеў зрабіць для фарміравання грамадзянскай супольнасці ў нашым грамадстве. Па-другое, у злучэнні з прызнання ягоных заслуг як аднаго з найбольшых лідэраў адметнай асобы Па-трэцяе, выказаць яму падтрымку.

Галасую за Язона Пазняка, я галасую супраць савецкай дэмагогіі, якую ўвасаблялі і ўвасабляюць для нас палітыкі так званыя «левага накірунку». Лічу, што такім чынам я выканаю свой абавязак як грамадзянін нашай краіны, для якога неабыхавы стан нашага грамадства і перспектывы яго культурнага і нацыянальнага развіцця.

Я хацеў бы зазначыць, што нацыяналізм Пазняка перабольшаны, на вялікі жаль, мы жывём не ў нармальным грамадстве, і тое, што ў іншых краінах лічыцца нормай, я маю на ўвазе нацыянальную культуру і мову, у нас разглядаецца як сацыяльная аномалія.

Міхась РАМАНЮК, прафесар, загадчык кафедры Беларускай акадэміі мастацтваў:

— Я — за Язона Пазняка. Ён выпускнік нашай акадэміі, кафедры, якую я ўзначальваю. Памятаю, як яго выключалі з акадэміі за беларускасць, памятаю, як ён не мог у нас абараніцца, і на «выдатна» абараніўся ў Санкт-Пецярбурзе. За апошнія гады Пазняк з лідэраў як бы гурта, шэсця перарос у буйнога палітыка еўрапейскага маштабу, які добра арыентуецца ў сітуацыі. Міфы пра тое, што Пазняк супраць Расіі, ці пра тое, што ён за пагадоўную, імгненную беларусізацыю, прыдумалі камуністы.

Пазняк — высокадукаваны, добрасумленны, падкрэсліваю, палітык праўды, цвёрды чалавек. І змагаецца ён фактычна не з Кебічам, а з сістэмай. Разам з тым, гэта палітык-хрысціянін, таму хачу адзначыць яго талерантнасць да канфесій, тое адзінае, дзе яму, можа, не навесілі ярлыкоў.

Нэла УМНОВА, намеснік дырэктара Палаца культуры Мінскага трактарнага завода:

— Мне вельмі імпланаву кандыдат у прэзідэнты Рэспублікі Беларусь Генадзь Карпенка. Імпланаву, як асоба, як грамадскі дзеяч, як чалавек,

голос прыемны, чысты... Шэварднадзе пазнавала, Шушкевіча нашага... Кажуць, у Гомелі пакрыўдзілі яго, памяшкання не давалі, каб выступіць. Ён-то неаблагі чалавек, культуры, але нерашучы. Нашто нам нерашучы прэзідэнт? Прэзідэнт павінен быць з характарам, каб сваю лінію трымаў.

— Як Лукашэнка ці як Жырыноўскі?

— Не. Жырыноўскага перш падлячыць трэба было б, а пасля ў палітыку выпускаць. Па мне дык хто хочаць, толькі не Кебіч. Вочы бегаюць, віду нямага, а ўжо як скажа што...

— Ну, ну. А мая мама, думаецца, за каго? За Пазняка стаіць. Мо хіба гэты яшчэ... як яго... З Маладзечна...

— Карпенка?

— Так. Парадак нібыта навіў у горадзе. Чыста там...

— Мне там быць не выпадала, не ведаю. Захачу — выкрасла ўсіх. Бо як нікога не выкрашліш, біялетзны будзе неспраўдны.

— А я яшчэ падумаю. Ёсць час.

Г. К.

«ЯШЧЭ ПАДУМАЮ...» ЗАМАЛЁЎКІ З НАТУРЫ Ў ТРАНСПАРЦЕ

— Я яшчэ не ведаю, за каго буду галасаваць. Не вызначыла. Была ў мамы на Лагойшчыне, дык прыходзіў ветурач агітаваць за Новікава. Пытаюся, а чым жа ён такі харошы, гэты чалавек, што мы за яго галасаваць павінны? Кажа — з вялікай, маўляў, сям'і, 11 дзяцей у ёй... Ну дык што, што 11? У мяне вунь два сыны, і тыя адзін такі, другі інакшы.

— І да нас прыходзілі з той самай каманды. Здаровы такі, сівы мужык. Спалохацца можна. А ў пад'ездзе, як назло, ніводнай лямпачкі не гарыць, усе пабіты. «Вы да каго?» — пытаюся. «Падлішчыцеся за вылучэнне Новікава». — «А хто ён такі?» — «Камуніст». — «Ну, за камуністаў я падлісвацца не буду. Яны ўжо былі пры ўладзе. Трохі самі кралі, трохи нам давалі...»

— Мама і гаворыць таму агітатару: «Сыночак, нікога з іх не ведаю. І

што яны зрабілі, і якія яны людзі. Я сваё здароўе калгасу аддала, а цяпер каня не дапрашучы, каб соткі разгагнаць. Нікто пра мяне, старую, не падумаў, а цяпер за іх голас аддавай...»

— А хіба пра рабочых думаюць? Наш завод увесь прапілі ды прагулялі. Тры месяцы зарплату не плацілі, дык замест яе выдалі па чорна-белым тэлевізары. Паспрабуй, пракарміся за тэлевізар. Самі яны, начальнікі, каларовыя партыямі ў Польшчу на продаж вывозілі. Дырэктара дык кожны дзень пад рукі ў машыну вядуць. Людзі ж усё бачаць, ад людзей не схаваеш...

— Мая мама ўсіх правіцеляў ведае па галасях. Тэлевізар яна не глядзіць, толькі радыё слухае. Нават Буша ад Клінтана па галасях адрознівае, далібор! Гарбачова вельмі любіла слухаць. Складна так гаворыць, і

ЧАРНОБЫЛЬ, ДЗЕЦІ, ВЫБАРЫ...

Асацыяцыя чарнобыльскіх арганізацый «26 красавіка», Фонд дапамогі інвалідам Чарнобыля «Дапамога», Беларускі саюз удзельнікаў ліквідацыі вынікаў чарнобыльскай катастрофы «Прыпяць», Мінскае таварыства інвалідаў Чарнобыля, Мінская грамадская арганізацыя перасяленцаў з Гомельскай і Магілёўскай абласцей звярнуліся з адкрытым лістом да кандыдатаў у прэзідэнты Беларусі. Аўтары ліста выказваюць здзіўленне і абурэнне з той нагоды, што кандыдаты ў прэзідэнты ў сваіх выступленнях не прыгадваюць чарнобыльскай катастрофы, яе наступстваў для народа Беларусі, нікога не прапаюваюць для рашэння праблем, народжаных Чарнобылем. Між тым, чарнобыльцаў — ліквідатараў, перасяленцаў, іншых людзей, якіх закранула атамная трагедыя, на Беларусі два з паловай мільёны. Нават, калі не думаць пра маральны бок прэзідэнцкай

кампаніі, дык проста з пазіцыі здаровага сэнсу не варта ігнараваць гэту катэгорыю выбаршчыкаў. «Выбаршчыкі ў нас адказны і разумныя. Яны здоліюць выбраць таго, чые палітычныя, эканамічныя, і асабліва, экалагічныя праграмы будуць адказваць іх інтарэсам» — мяркуюць аўтары ліста.

Зварот да выбаршчыкаў «Які прэзідэнт выратуе дзяцей?» прыняты Беларускім дзіцячым фондам (БДФ). Пад ім подпісы прэзідэнта і актывістаў БДФ. У звароце акцэнтаваць увага на фактычнай безабароннасці дзяцей у нашым грамадстве. Аб іх інтарэсах рупяцца асобныя людзі і грамадскія арганізацыі, але не дзяржава, не ўрад. Выбаршчыкаў заклікаюць у час галасавання думаць пра сваіх дзяцей, абраць Прэзідэнтам таго, хто разумее, што дзеці — багацце Беларусі і нашы заўтрашнія судзі.

ВЕТЭРАНЫ-ДЭМАКРАТЫ — ЗА ПАЗНЯКА

9 чэрвеня ў Мінску прайшоў сход Беларускага дэмакратычнага аб'яднання ветэранаў. Удзельнікі яго абмеркавалі палітычную сітуацыю і сацыяльна-эканамічны стан грамадства, а таксама праграмы ўсіх кандыдатаў на пасаду першага прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, іх дзейнасць у перадвыбарчай кампаніі. Вырашана падтрымаць кандыдатуру Язона Пазняка.

Сход, як гаворыцца ў пастаноўе, бачыць у асобе Язона Станіслававіча Пазняка мужа на палітыку, які валодае дарам стратэгічнага бачання развіцця грамадства. Праграма

3. Пазняка грунтуецца не на міфах і беспадстаўных абяцаннях, а абіраецца на рэсурсы нашай Бацькаўшчыны і ўзаемавыгаднае супрацоўніцтва з іншымі як блізкімі, так і далёкімі дзяржавамі.

Ветэраны-дэмакраты лічаць, што калі 3. Пазняк стане прэзідэнтам, Рэспубліка Беларусь атрымае спрыяльныя ўмовы для выйсця з глыбокага палітычнага і эканамічнага крызісу, а яе вышэйшае кіраўніцтва будзе выкарыстоўваць уладу не дзеля ўласнай нахвальы, а ў інтарэсах усіх грамадзян Рэспублікі Беларусь.

Сход вырашыў таксама арганізацыйныя пытанні. У склад Цэнтральнай рады БДАВА дадаткова абраны пісьменнікі Алесь Траяноўскі, Мікола Татур, доктар філосафіі Мікола Крукоўскі, мастак Язеп Белановіч, доктар біялагічных навук Зоя Сярова і іншыя.

Заслужаны інфармацыю старшыні БДЭАВ А. Вольскага аб 70-годдзі народнага лійсьменніка Беларусі В. Быкава, сход аднагалосна вырашыў прасіць Васіля Уладзіміравіча даць згоду быць ганаровым старшынёй Беларускага дэмакратычнага аб'яднання ветэранаў.

СВІТАЛЬНЫ РАНАК
АДРАДЖЭННЯ

Здавалася б, у нечым звычайны факт. У чэрвені 1914 года выйшаў першы нумар часопіса студэнцкай моладзі, які стаўся адзіным. Але ўся справа ў тым, што гэта не проста было новае выданне, а часопіс маладых нацыянальна свядомых беларусаў, і з'явіўся ён у стольным Пецярбурзе, які на пачатку нашага стагоддзя, як вядома, стаў свайго роду цэнтрам беларускага Адраджэння. Вось і новае выданне стала за мэта абуджэнне нацыянальна свядомасці, заклікаў інтэлігенцыю (найперш маладу) служыць працоўнаму народу, змагацца за яго нацыянальнае і сацыяльнае развіццё. І назва часопіса была выбрана адпаведна — «Раніца».

Актуальна гучалі артыкулы Тараса Язычніка (пад гэтым псеўданімам выступіў Б. Тарашкевіч) і К. Душэўскага, які падпісаўся крыптонімам «К. Д.». Яны ўзнімалі голас у абарону роднай мовы, з павагай пісалі пра фальклор як духоўную скарбонку беларусаў. Былі змешчаны таксама артыкулы К. Голскага і Л. Будзіловіча, прасякнутыя верай у ішчасліваю будучыню, упэўненасцю, што яе можна дасягнуць толькі барацьбой. Алегарычна «Казка аб крылах» Л. Будзіловіча адстойвала ідэю служэння Бацькаўшчыне.

У часопісе рэкламаваліся пецярбургскія і віленскія беларускія перыядычныя выданні, аглядаўся культурна-грамадскі рух студэнтаў-беларусаў у розных гарадах Расіі.

«Раніца» не змагла доўга праіснаваць, але ў наступным, 1915 годзе беларускія студэнты Пецярбурга спрабавалі выдаваць новы часопіс «Сябра». Праўда, з-за цензурных умоў ваеннага часу ён так і не выйшаў. Тым не менш, пачатак добрай справе быў пакладзены.

ЗАСТРУМЕНІЛА
«КРЫНІЦА ЖЫЦЦЯ»

У слонімскай узбуйненай друкарні 10-тысячным накладам выпушчаны першы нумар новага часопіса «Крыніца жыцця», які з'яўляецца органам евангельскіх хрысціян-баптыстаў Беларусі і выдаецца на сродкі Хрысціянскай дабрачыннай місіі «Емануіл» і ахвяраванні вернікаў. Рэдакцыя часопіса знаходзіцца ў Кобрыве.

Часопіс выйшаў на двох мовах. Праўда, пераважае руская, хоць у справаздачы з першага з'езда ЕХБ, што апублікавана ў ім, гаворыцца аб неабходнасці «вывучаць беларускую мову».

Змешчаны артыкулы Ч. Фінея «Што такое абуджэнне», Р. Шульган «Беларусь», «Транссуветнае радзі» ў Беларусі, «Што такое сям'я» і іншыя рэлігійныя матэрыялы. На дзіцячай старонцы прапаноўваецца дзіцячым вершам В. Трубычкі і казка Бэйлі «Небяспечнае падарожжа па Алясцы». Друкуюцца таксама вершы У. Кучымскага, Ю. Дабракова, А. Казака, пачынае дзейнасць завочная біблейская школа. Нумар аформлены мастаком В. Макаруком.

С. ЧЫГРЫН

ХЛЕБ-СОЛЬ
СУСЕДСКІ

У клубе вёскі Шашаны, што на Піншчыне, вяскоўцы хлебам і соллю віталі сваіх землякоў — пастаў Міколу Антанюскага і Анатоля Шушко, чыя бацькоўскія хаты і сёння суседзяцца. Сябры з маленства, М. Антанюскі і А. Шушко засталіся па-ранейшаму адданымі вёсцы, якая ўгадвала іх, людзям, з якімі раслі поруч.

На вечары выступілі таксама члены літаратурнага аб'яднання «Арбіта», што працуе пры рэдакцыі раённай газеты «Полесская правда», З. Вагера, Л. Крывецкі, М. Самуйлік, А. Андрабайла. Присутных радаваў і мясцовы фальклорна-этнографічны гурт «Чабатухі» — балачка, пазычанае сям'я супала з рэлігійным Міколам, якое ў Шашанах з'яўляецца фестывалем.

В. ПАПІЦІЧ

ЗДЗЯЙСНЕННІ —
НАСУПЕРАК ЛЁСУ

Пад такой назвай у пятым нумары часопіса «Роднае слова» надрукаваны артыкул А. Сабалеўскага, у якім прасочваецца жыццёвая і творчая біяграфія Ф. Аляхновіча. Змешчаны заканчэнне артыкула А. Бельскага «Ідзі, вясна, красуйся!» (вясна ў беларускай паэзіі), пачатак артыкула У. Мархеля «Прошласць падае знак прышласці» (беларуска-польскае літаратурнае сумежжа ў XIX ст.), артыкулы Л. Гарэлік «Залатое ранне паэзіі» (творчасць П. Труса), А. Андруковіча «Калі песня душу грэе...» (ліб і песні А. Русака), А. Хатэнкі «Наламілі я зялёнага маю...» (духоўны сэнс вяснаў звычай і абрадаў), В. Болбаса «Пад знакам пчалы» (этыка-педагагічныя погляды Ф. Скарыны), Т. Ганчаровай-Цынкевіч «Песень у іх велізарная колькасць...» (Максім Багдановіч і Украіна), М. Лазарука «Пазнаецца ў параўнанні» (пра новы падручнік па літаратуры для шостага класа), нарыс П. Качатковай «Шлях да Ракуцёўшчыны», іншыя матэрыялы.

Ніл ГІЛЕВІЧ:
«НАЗАД ХОДУ НЕ БУДЗЕ...»

Напачатку колькі спасылкаў на нядаўнія публікацыі ў друку, а канкрэтней — на два паведамленні прэс-службы Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь — Белінфарм. Абодва — аб чарговых пасяджэннях Прэзідыума ВС. Першае з іх адбылося 18 мая: «Разгледжана пытанне аб ходзе выканання Закона «Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь». З дакладам выступіў старшыня Камісіі па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны Ніл Гілевіч. Ён абгрунтаваў неабходнасць стварэння пры Савеце Міністраў урадавай структуры па забеспячэнні адзінай моўнай палітыкі ў рэспубліцы, прыняцця мер па распрацоўцы дзяржаўнымі органамі, падначаленымі ўраду, нарматыўных актаў, накіраваных на выкананне Закона «Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь». Па прапанове Мечаслава Грыба вырашана стварыць рабочую камісію на чале з намеснікам Старшыні Вярхоўнага Савета Іванам Бамбізам для падрыхтоўкі пастановы па гэтым пытанні з улікам заўвагі і прапановы, выказаных членамі Прэзідыума».

Наступнае пасяджэнне Прэзідыума ВС прайшло 25 мая: «Прынята пастанова Прэзідыума «Аб мерах па забеспячэнні своечасовага выканання Закона Рэспублікі Беларусь «Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь». У ёй адзначаецца, што з моманту ўступлення закона ў дзеянне адбыліся пэўныя станоўчыя змяненні ў развіцці беларускай мовы ў якасці дзяржаўнай, а таксама і іншых нацыянальных моў, якімі карыстаецца насельніцтва рэспублікі. Аднак адпаведную работу многіх міністэрстваў, дзяржкамітэтаў і ведамстваў нельга прызнаць здавальняючай. У сувязі з гэтым ураду ў мэтах кантролю за рэалізацыяй дзяржаўнай праграмы развіцця беларускай і іншых нацыянальных моў у рэспубліцы даручаецца сістэматычна разглядаць на Прэзідыуме Савета Міністраў пытанні выканання дзяржаўнымі органамі заканадаўства аб мовах. Акадэміі навук Беларусі сумесна з міністэрствам адукацыі, культуры і друку прапанаваў да 1 верасня 1994 года стварыць навукова-каардынацыйны савет па пытаннях правядзення дзяржаўнай моўнай палітыкі».

Як быццам, справа зрушылася з месца. Але так можна меркаваць, калі прачытаць абодва гэтыя паведамленні, як кажуць, бегла. З аднаго боку — канкрэтныя прапановы аднаго з нашых выдатных рупліўцаў на ніве нацыянальнага Адраджэння, з другога, здавалася б, — канкрэтныя меры. Аднак усё акурат і заключаецца ў тым, што бачнасць прыняцця рэальных захадаў, каб Закон аб мовах працаваў, выконваўся, — падманлівая. Больш уважліва ўнікнем у сэнс таго, што адбывалася на гэтых двух пасяджэннях Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. Старшыня Камісіі па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны Н. Гілевіч «абгрунтаваў неабходнасць стварэння пры Савеце Міністраў урадавай структуры па забеспячэнні адзінай моўнай палітыкі ў рэспубліцы...» І як паставіўся да прапановы старшыні камісіі Прэзідыум Вярхоўнага Савета? Ды, як ні дзіўна, па сутнасці ніякі! І не трэба здзіўляцца катэгарычнасці такога меркавання. Тое, што вылілася ў радкі, што ўраду «даручаецца сістэматычна разглядаць на Прэзідыуме Савета Міністраў пытанні выканання дзяржаўнымі органамі заканадаўства аб мовах» — звычайная абстракцыя. Бо каму, як не ўраду, гэтае пытанне кантраляваць, каму, як не яму, кіраваць, каб выконваліся гэты і іншыя законы Рэспублікі Беларусь? А нахонт стварэння «каардынацыйнага савета па пытаннях правядзення дзяржаўнай моўнай палітыкі», дык, прабачце, увогуле смешна выглядае. Старшыня камісіі пра «ўрадавую структуру» гаворыць, а Прэзідыум рэкамендуе стварыць «навукова-каардынацыйны савет». Інакш кажучы, грамадскую структуру. Па сутнасці без ніякіх заканадаўчых правоў.

Няцяжка заўважыць, што тым самым адбываецца ігнараванне выканання Закона аб мовах. Прынамсі, у таго-сяго няма ніякага жадання, каб ён своечасова выконваўся. І разам з тым яскрава відавочныя памкненні Камісіі па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны, каб гэты закон працаваў і выконваўся.

Сама час даць слова Н. ГІЛЕВІЧУ:
— Яшчэ больш як паўгода назад наша камісія наважыла абмеркаваць пытанне аб ходзе выканання Закона «Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь» на Прэзідыуме Вярхоўнага Савета. Трэба сказаць, што да гэтага абмеркавання мы даволі сур'ёзна рыхтаваліся. На працягу доўгага часу збіралі належную інфармацыю, як выконваецца Закон аб мовах у розных міністэрствах, ведамствах, установах. Пасылалі сваіх супрацоўнікаў у розныя гарады Беларусі, даючы канкрэтныя заданні. Нарэшце, абавольнілі ўсю гэтую інфармацыю. На жаль, карціна

выяснілася не надта вясёлая. Можна было б спадзявацца на лепшую сітуацыю. Пра ўсё гэта і гаварыў я ў дакладзе на Прэзідыуме Вярхоўнага Савета. Дарэчы, ён апублікаваны ў «Народнай газеце», таму, думаецца, няма патрэбы паўтарацца.

— Здавалася б, пасля гэтага Прэзідыум і мусіў бы падзяліць і вашу трывогу, і вашу занепакоенасць, і ваш боль, што не выконваецца, калі разабрацца, на сённяшні дзень адзін з самых галоўных законаў Рэспублікі Беларусь. Бо не будзе дзяржаўнай беларускай мовы — пад сумненне ставіцца і існаванне суверэннай беларускай дзяржавы. Атрымліваецца ж, як ні дзіўна, так, што Вярхоўны Савет не надае належнай увагі дзяржаўнай мове...

— Канешне ж, рыхтуючы даклад і праект пастановы для Прэзідыума, мы мелі на ўвазе, што Прэзідыум прыме такую пастанову, у якой будуць вызначаны зусім канкрэтныя меры, захады, каб зрабіць ход выканання Закона аб мовах больш дзейсным.

— Калі ласка, крыху пра змест гэтага праекта пастановы...

— У праект пастановы наша камісія ўнесла тры пункты. Два з іх самыя галоўныя. Гэта стварыць дзяржаўны камітэт па забеспячэнні адзінай моўнай палітыкі ў Рэспубліцы Беларусь. А пры гэтым камітэце ўтварыць спецыяльную інспекцыю, якая б кантралявала, як ідзе ажыццяўленне Закона аб мовах. Гаворачы пра камітэт, мы мелі на ўвазе, што гэта будзе колькасна невялікая структура, дзейная, дэлавая, рабочая, у якую б увайшлі навукоўцы, літаратары, мовазнаўцы, відныя дзеячы культуры. Камітэт і займаўся б пытаннямі моўнай палітыкі. Яе ж, моўнай палітыкі, шчыра кажучы, у нас сёння няма. Як хто хоча, так і разважае, так і робіць, такую палітыку і праводзіць. Якім, напрыклад, павінен быць статус нашай мовы, статус іншых моў у канкрэтнай жыццёвай практыцы? Як быць з поўным афармленнем гарадоў і вёсак, устаноў і прадпрыемстваў, фірмаў і гандлёвых кропак? Сёння, па сутнасці, закон ні для кога не пісаны.

— Бадай, адсюль і нежаданне некаторых газет, часопісаў, гэтакасама і вядучых радыёперадач прытрымлівацца таго правапісу, які на сённяшні дзень ніхто не адмяняў. Безумоўна, можна прызнаць яго, можна адмаўляць, але ж правільны ёсць правільны. І яны ў дадзеным выпадку свайго роду закон. А то што атрымліваецца? Некаторыя школьнікі толькі пачынаюць авалодаць роднай мовай дзякуючы намаганням настаўнікаў, а тут ім, калі ласка, — розныя «клубы», «клясы»...

— Сапраўды, на правапісным узроўні ў нас адбываецца неверагодны разнабой. У нашым друку, у іншых сродках масавай інфармацыі. Ды і ў школах могуць прытрымлівацца «свайго» правапісу. Жартуючы-не жартуючы, але можна сказаць, што літаральна кожны грамадзянін выдае ўжо сабе за тэарэтыка і заканадаўцу па гэтым пытанні. Але ж нідзе ў свеце, у цывілізаваных дзяржавах няма такога! Усюды да мовы ставіцца з павагай. Ды там ні ў якім разе не можа ўзнікнуць і такой прапановы. Маўляў, давай правядзем рэфэрэндум, спытаем у народа, ці патрэбна свая мова. Калі б хто там такое сказаў, дык палічылі б гэта абсурдам, а на таго, хто ўнёс падобную прапанову, паглядзелі б, як на дзівака. Самыя простыя людзі, прадстаўнікі самых ніжэйшых сааслоўяў не дазваляць сабе ўсумніцца ў значэнні і ролі мовы народа, які даў назву гэтай дзяржаве. Калі не будзе ў нас нейкай пэўнай дзяржаўнай структуры, якая б займалася ўсімі гэтымі пытаннямі, мы наўрад ці выйдзем у моўнай палітыцы з хаосу. У крайнім выпадку на гэта спатрэбіцца вельмі шмат часу. Далей, апрача камітэта, патрэбна яшчэ інспекцыя. Хаця б, як я прапаноўваў на Прэзідыуме, па адным чалавеку на вобласць. Дарэчы, пачатак такі зроблены. Мінскі гарсавет, не чакаючы чыйго-небудзь рашэння, увёў адзінку такога інспектара. На жаль, у нас амаль ніхто пра гэта не ведае. А рашэнне ж вельмі разумнае. І мудрае. Трэба сачыць, як Закон аб мовах выконваецца. У нас ёсць, напрыклад, дзяржаўная інспекцыя па ахове гісторыка-культурнай спадчыны. А тут жа мова! Але, паўтараю, мае прапановы па стварэнні камітэта (ці камісіі на дзяржаўным узроўні) і інспекцыі на Прэзідыуме не былі прынятыя.

— І чым, Ніл Сымонавіч, члены Прэзідыума абгрунтавалі нежаданне стварыць іх?

— Коротка тут, бадай, і не растлумачыш. Трэба гаварыць пра такія рэчы, пра якія ўжо гаворана-перагаворана. Па-першае, пра тое, што ў нашых дзяржаўных людзей, у тым ліку і ў шанюўных маіх калег, членаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета, недзе нешта ад так званых нацыянальнага нігілізму (у адных — у меншай ступені, у другіх — у большай) ёсць. І ў душы, і ў крыві, і ў касцю, але ёсць! Яны тут падзяляюць пазіцыю многіх і многіх нашых грамадзян, якіх за гэтыя... Хацеў сказаць — за гэтыя семдзесят гадоў, але ж гэта выхоўвалася і стагоддзямі, перадавалася з пакалення ў пакаленне праз гены... Жыве, адным словам, такое нігілістычнае стаўленне да сваёй роднай мовы. Затым ідзе неразумнае значэння і ролі

мовы ў жыцці грамадства. Калі на кожным кроку чуеш такія рэплікі: «Якая розніца, на якой мове гаварыць!», дык становіцца не па сабе. І гэта рэгулярна чуеш, пачынаючы ад першых асоб дзяржавы да самых нізавых службоўцаў. Паважныя людзі, дзелавыя, кампетэнтныя, але як толькі даходзіць да мовы... Такое неразумнае, такая глухата ў гэтым пытанні! Быццам зусім не ведаюць, якая моўная сітуацыя ў другіх дзяржавах, іншых краінах. Быццам яны ніколі нічога не чыталі, што такое мова народа! Прытым вылучаюцца такія аргументы: маўляў, мы ўсімі гэтымі мерамі замацуем становішча беларускай мовы, а што скажучы грамадзяне Беларусі іншых нацыянальнасцяў? Рускія, палякі, яўрэі, татары, літоўцы... Ці не пакрыўдзяцца яны? Падобныя засцярогі мне неаднойчы адкрыта выказваліся. Маўляў, гэта будзе такі ўхыл, які не будзе зразуметы іншымі. Але — чаго тут баяцца? Што можа здарыцца? Чаму, калі мы паклапоцімся пра сваю мову, каб яна нарэшце заняла належнае становішча ў нашым грамадскім жыцці, павінны абавяцца нацыянальныя ўзаемаадносінны? Я тут ніякай логікі не бачу. Чаго павінны пакрыўдзіцца іншыя народы? Хіба гэта ў нейкай меры ўплывае на становішча польскай мовы ў Польшчы, ці рускай — у Расіі, ці яўрэйскай — у Ізраілі... Нічога не пагражае ні польскай мове ў Польшчы, ні рускай — у Расіі, ні яўрэйскай — у Ізраілі і г. д. Пагроза над нашай мовай, і тут, дома, на Беларусі! Ведаецца, для мяне гэта чуць вельмі горка... Беларускаю мову на Беларусі хочучы паставіць у такое ж становішча, як тую ж польскую мову на Беларусі, рускую мову на Беларусі, яўрэйскую мову на Беларусі... Ніякіх прыярытэтаў пры гэтым мове карнізнага насельніцтва, мае нашага народа! Можна падумаць, што яшчэ недзе ёсць Беларусь у свеце, а ў ёй пануе беларуская мова. Гэтак, як ёсць Польшча з польскай мовай, ёсць Расія з рускай мовай, ёсць Ізраіль з яўрэйскай мовай. Што ж у нас атрымліваецца з дзяржаўнасцю беларускай мовы, адкуль гэты страх перад ёй? Наш жа Закон аб мовах прадугледжвае для тых нацыянальных супольнасцяў, якія жывуць на Беларусі, самыя спрыяльныя ўмовы для існавання і развіцця. Гэта бачна і па Законе аб мовах. Нарэшце, прыняты Закон аб нацыянальных меншасцях. Ды і ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь гаворыцца аб іх правах, карыстанні сваёй мовай, развіцці нацыянальнай культуры. Але, дарагія мае, давайце мы ўсё ж будзем думаць пра тое, што калі мы тут не забеспечым прыярытэты беларускай мовы, ніхто ў свеце не зробіць гэтага. Палякі ж у Польшчы не бядуць, што там ад беларускай мовы нічога не застанецца. Хоць там беларусы жывуць на сваёй этнічнай спакон якаю тэрыторыі. І ў Расіі не бядуць, што беларуская мова нідзе не мае ніякіх правоў, хоць там беларусаў — мільёны два, здаецца. Чаго ж, у такім разе, у нас узнікае страх? Адкуль гэта боязь, каб жа хача не стала так, што беларуская мова выйдзе на першае месца? А яна ж мусіць выйсці, бо яна дзяржаўнай абвешчана! Абмеркаванне на Прэзідыуме было досыць актыўнае. Выступалі горача, часам і на павышаных танах, у выніку прынялі пастанову зусім не такую, якую прапанаваў наша камісія.

— Калі ласка, пра саму пастанову...

— Пункт пра стварэнне дзяржаўнага камітэта па ажыццяўленні адзінай моўнай палітыкі выпаў зусім. Пункта пра інспекцыю няма таксама... А замест гэтага тое, што ўжо і прайшло ў паведамленні прэс-службы Вярхоўнага Савета — Белінфарм. Як быццам, Савет Міністраў да гэтага не павінен быў сачыць, як выконваецца прынятая ім дзяржаўная праграма аб ажыццяўленні Закона аб мовах. Яна ж прынята яшчэ ў верасні 1990 года. Што ж атрымліваецца? Што Прэзідыум Вярхоўнага Савета напамінае аб тым, што і так зразумела: Саўмін павінен выконваць свае абавязкі. І гэта самае ў дачыненні да мясцовых Саветаў: даручыць ім кантраляваць выкананне Закона аб мовах на сваім узроўні. А што, яны да гэтага часу не ведалі сваіх абавязкаў? У пастанове ўведзены пункт аб стварэнні навукова-каардынацыйнага савета па пытаннях правядзення моўнай палітыкі. Хай ён сабе будзе, я не супроць, але ж, вы ведаеце, савет — гэта грамадскі орган, а не дзяржаўная структура. Ён нікога абавязваць не зможа, не зможа і пракантраляваць. Узнікне проста дарэчы орган, які будзе рэкамендацыі даваць. Карацей кажучы, дзейнага дзяржаўнага органа, які б мог штодзённа займацца пытаннямі моўнай палітыкі, ажыццяўлення Закона аб мовах, кантролю за яго выкананнем, — не створана. Я ўпэўнены, што калі-небудзь да гэтага пытання мы вернемся зноў і яно вырашыцца станоўча. Але шкада, што мы марна трацім час. Як кажуць, дарага лямка...

— Прыняцце падобнага рашэння на пасяджэнні Прэзідыума Вярхоўнага Савета, Ніл Сымонавіч, бадай, выпадковым не назавеш... Апошні час (хаця вам гэта лепей відаць) актывізавалася дзейнасць (і прама, і завуальваная, так сказаць), каб пераканаць грамадскасць у тым, што з выкананнем Закона аб мовах можна і пачакаць. Маўляў, ёсць іншыя,
(Працяг на стар. 12)

5 ЖЫВЕ ПАПРАЎДЗЕ

У чэрвеньскія дні 76-га года праходзіў чарговы з'езд пісьменнікаў у Маскве. На шырокую руку ў Крамлі рапартавалі шчаслівыя чарговым жывому літправадыру, на гэты раз у асобе Георгія Маркава. Рапартавалі пра дасягненні, пра цесную сувязь з жыццём, на якую накіроўвалі пісьменнікаў адразу тры абстрактныя субстанцыі — «ум, честь і совесць нашай эпохі».

Праўда, знайшлося некалькі адшчэпенцаў, чые галасы дысанансна прагучалі ў агульным хваласпевае. Гэта ў прыватнасці Альберта Маравія з Італіі і Васіль Быкаў з Беларусі.

Альберта Маравія ў сціслым, насычаным думкамі і роздумам слоўце між іншым зазначыў, што пачуў і пра трактары, і пра касмічныя караблі, толькі нічога не пачуў пра чалавека. А ў літаратуры галоўнае — «чалавек, у першую чаргу яго адносіны з самім сабой, а пасля — з грамадствам».

Відаць, можна было б напісаць вострасюжэтную і глыбока псіхалагічную рэч пра тое, як кінуліся на абарону сацызмізму і савецкіх догмаў расійскія і ўсесаюзныя ідэалагічныя салаўі, як цяжка, бо натуральна нялоўка было папраўляць госця. Але гэта так, да слова.

Калі да трыбуны незалежна і спакойна ішоў Васіль Быкаў, Чакоўскі, яўна папарэджаны сваімі падхлебцамі (аж шкада на іх ужываць смачнае ўшацкае слова замест падхалім — падхлебці), адразу ж пакінуў прэзідыум. А ён жа, Чакоўскі, казалі з ціхай гордасцю маскоўскія паўсюльсуйкі, абедая часта з самім Леанідам Ільчым.

Васіль Быкаў, як і чакалася, сказаў сваё слова пра савецкую ваенную прозу, пра так званую мемуарыстыку, асабліва пра апісанне двух фюрэраў: савецкага і нямецкага. У полі гледзішча, ці полі бою Быкава была і абавязковая тады для пераймання і усхвалення чакоўскай логія. Быў шум нягоды, рэплікі, выступы контрударныя. Узбуяненая роўнядзь неўзабаве супакоілася ў ціхіх, звыклых берагах.

Гэты амаль дваццацігадовай даўнасці эпізод прыгадаўся, каб яшчэ раз падкрэсліць, што Васіль Быкаў не цяпер стаў смелы, як некаторыя былыя літчыноўнікі, а заўсягды ішоў супроць антычалавечай маралі, камуністычнай ідэалогіі. У нашыя дні пэўныя Быкавы аднагодкі, старэйшыя і маладзейшыя суседзі ў літаратуры, то плячучы, што не хапіла грошай на бохан хлеба надзеянага, то з апявання сакратароў райкамаў і вышэйшых спекуляючых на галечы і чарнобыльскай навалы, то хочуць быць барацьбітамі за беларускасць і адначасова падабца ўсё той жа наменклатуры, — каб дазволіла поплец сесці, то займаюцца халодным разбярствам па дрэве забытых успамінаў. А Васіль Быкаў моцны духам фактычна адзін падымае дзірван забароненых тэмаў у новых аповесцях і апавяданнях, у публіцыстыцы. Васіль Быкаў вяртае публіцыстыцы якасці, якіх пазбавілі

яе цэнтральныя тэматыкі і крывавыя практыкі светлага заўтра, — праўдзівасць, сумленнасць, шчырасць. Адзін з заснавальнікаў «Мартыра-лога Беларусі», Беларускага народнага фронту «Адраджэнне» Васіль Быкаў паслядоўна вядзе вайну са СНДам XX веку — з камуністычнай ідэалогіяй. Марна тушацца шматлікія кішаньковыя партыі раскалоць БНФ. Васіль Быкаў і Зянон Пазняк добра дапаўняюць адзін аднаго. Гэта, калі можна так параўнаць, двухсечны меч супроць ворагаў беларускай дзяржаўнасці, беларускага духу, беларускага слова.

Васілю Быкаву (колькі разоў пераконваўся ў гэтым) няма калі жыць для сябе ў забытым даўнім паняцці. І некаж вычытаў я ў Эрыха Кестнера: «Хто хоча жыць для іншых, павінен заняцца сябе. Павінен быць, як урач, у чый прыймовай дзень і ноч поўна людзей, і сярод іх сядзіць нехта адзін, чья чарга ніколі не падыходзіць, але ён не жаліцца, бо гэта ён сам».

Чарга жыць для сябе да Васіля Быкава ніколі не падыдзе. Ён заўсёды апошні ў гэтай незвычайнай і традыцыйнае для вялікіх людзей чарзе. Бо жыве для Беларусі. Бо жыве для людства. Бо жыве папраўдзе.

У дзень нараджэння хочацца пажадаць Васілю, Уладзіміраву сыну, здароўя, трывання, настрою па-вушацку, па-зямляцку. І на добры настрой прапанаваць увазе юбіляра гэты верш. Ён таксама вушацкі.

АЛЕШНІК

Зялёны анёл пасіпелы, як грэшнік,
Прыгодны на дрывы і на пасах прарока.
Займае дзірван местачковец аleshнік,
Ён Быкаву сніўся ад дому далёка.

Тут стыгнуць кратовыя тэрыконы
І лесуновыя вячужы заломкі.
Змяркаюцца модлы цецеруковы,
Расой прыгачаюцца голас салоўкі.

Тут з першай суніцай і першым ўздыкі,
Тут цёткі
Збіраюць кульгавыя шлёткі.
Тут вожыку досыць прасторы для пыхі,
Тут вечар кароткі,
Світанак салодкі.

Абначавалы ў дарозе начлежнік
Глядзеў на цяпелыя
З настроем вясёлым.
Патроскваў лірычна аleshнік,
Але ж нік
І ліст перажоўкы
Адпалым анёлам...

Рыгор БАРАДУЛІН

А. Вярцінскі, В. Быкаў і мастацтвазнаўца У. Бойка.

ПАЗНАЁМІЛІСЯ Ў СЛАВУТУЮ «АДЛІГУ»...

Пазнаёміліся мы на здымках ягонаю «Трэцяй ракеты»: я пісаў музыку да гэтага фільма. Тады, на пачатку 60-х, у славетную «адлігу», гэта быў адзін з першых праўдзівых фільмаў пра Айчынную вайну. Лёс фільма, як і лёс самога Васіля Быкава, дакладна спалучаліся: кінастужка немаведама куды знікла, а Васілю білі шыбы... Тады я распачаў балет паводле аповесці «Альпійская балада». Ён таксама мае свой лёс, але пра гэта — калі-небудзь. Васіль казаў, што не мог уявіць, як паводле гэтай апо-весці можна было зрабіць музычны твор, што не сыходзіў са сцэны нашага тэатра оперы і балета больш за 20 гадоў. Балет яму падабаўся, і гэта бадай што галоўная адзнака для мяне. Дзякуй табе, Васіль.

Цяпер сустракаемся рэдка, амаль што вы-

падкава. Здароўя не прыдбалі абодва. Хвалююся, калі чую па тэлефоне родны голас, крану-ты астмай. Сумую, калі бачу стомлены твар па-за плячом маладога лідэра. Люблю перачытваць «Мёртвым не баліць» і «Сотнікава».

Але, як кажуць, яшчэ не вечар. Можна, дажывём, ды і зноў будзем сустракацца, спра-чацца, і ты па старой звычцы зноў назавеш мяне «максімілістам»...

Здароўя табе, Васіль, і прыязнасці ад шчы-рых людзей.

З павагай і любоўю — твой

Юген ГЛЕБАЎ,

н.а. СССР і Беларусі,
прафесар, кампазітар

ЗДАРОЎЯ І МОЦЫ!

...Як цяпер, помню ясна-сонечны летні дзень 1974 года, калі ў Мінску адзначаў першы юбілей Васіля Быкава — ягонае 50-годдзе.

Гэта была сталічная сенсацыя. Яна захвалывала многіх: калег-літаратараў, увогуле шы-рых прыхільнікаў, узбуджаных зайздроснікаў, ахоўнікаў тагачаснай ідэалогіі, непрыяцеляў, а з імі і проста цікаўных. Ды яднаў усіх, бадай, прыкры правінцыйны, нават парабкоўскі інтарэс: як зраагуе іменна на гэты юбілей наш Белья дом, які на чале з «франтыкам казармавага сацыялізму» меў вялікую мясцовую ўладу, ва ўгуду цэнтральнаму сінкліту смела і беспакара-на загадваў выразаць беларускіх лясы, бя-здумна асушаць спрадвечныя рэкі і балоты, высмоктаць і ахімчаць да атруты палеткі, загучыць рэспубліку гіганцкімі фермамі, заводамі і фабрыкамі, што давалі не толькі карысць, але і неслі шкоду наваколлю і нашаму здароўю, а да ўсяго тайна згадзіўся фактычна ахвяраваць беларускім народам «дзеля вышэй-шых мэ», падставіўшы яго пад першы ядзерны ўдар праціўніка дыяўхільна вытрасаючы з яго гістарычную памяць, душу і пераўтвараючы ў дэнацыяналізаваную паслухмяную рабсілу, якая павінна выконваць «вельчынны прадназначэнні», дзякаваць за «давер», за самую маленечкую увагу...

Юбіляр многім з нас, пажылых і маладых, уяўляўся тады адным з самых смелых трасуноў (потрысателей) не вельмі ўжо і спрытна замас-каваных, але звышудных афіцыйнай фаль-шы, дэмагогіі, бялітаснага высільвання рэспублікі і народа, якім за падагрэты энтузіязм, прыродную цярплівасць, працавітасць, сціпласць, за вонкавы дабрабыт пагражалі бліжэй абвал, цяжарча, духоўнае знікненне ў імперскім страўніку. Васіль Быкаў не выходзіў на плошчу ці за трыбуну, не збіраў вакол сябе слухачоў і не прапаведваў, нават не вельмі зыканнаў,

речаіснасць, але тым не менш у ягоных творах пра вайну, пра тое, што ўжо адбылося, пачало пакрыжваць астуджвацца, а то і забывацца, — дык вось адны ў тых дзёржкіх «Жураўліным крыку», «Трэцяй ракеце», у скаланальных «Мёртвым не баліць» панічна адчулі пагрозу сістэме і сабе, а іншыя, наадварот, акрылі, адчулі надзею на змены і паратунак ад ачмуэрэння і выраджэння. Машэраў П. М., мабыць, як ніхто з тагачасных кіраўнікоў СССР, улаўляў Перамогу 1945 года. Гэта зразумела, бо ён сам зведваў нямаля бядоты і ў гады вайны праявіў мужнасць. Але з гэтым улаўленнем набірала сілу тэндэнцыя, што жывучая яшчэ і сёння. Так, ушанавалі Перамогу, але якой цаной і для чаго? Хіба не засланіліся ад сапраўднай праўды пра вайну? Хіба нарэшце разабраліся як след з падпольшчыкамі, ваеннапалоннымі і гвалтам вывезенымі ў Германію сем'ямі? Хіба хітра не цешылі самалюбства былых радавых франтавікоў і партызан, якім 9 мая дазвалялі без ніякіх сапраўдных ільгот? Урэшце хіба не запаразіталі на гэтым улаўленні многія з тых, хто быў на вайне ў камандуючым зшаноне і хто пасля вайны ўмацаваўся ў кіруючым апарате, дарваўся да спецмашын, паліклінік, бальніц, санаторыяў, да спецбуфетаў? Чым больш цяпла, тым болей усякай заездзі. Так вось і ў жыцці: чым багацелі пасля вайны, тым болей прыстасаванцаў, жулля і хапуг да зда-бытага народам цяжкай працаю. Найперш яны, гэтая заездзі, прыкрываючыся святой справаю і сваімі ўзнагародамі, забілі трывогу, дружна аб'ядналі супраць Быкава і іншых, хто заха-цеў хоць у тым-сім з таго-сяго ваеннага разаб-рацца, зірнуць на вайну не толькі з утульных штабных кабінетаў, але і з сырых акапаў,

паказаць непамерна цяжкія ваенныя будні, зламаныя людскія лёсы, неапраўданую гібель мільёнаў радавых працаўнікоў вайны, лепшай часткі мужчын-населенікаў, якія грудзмі стрымлівалі ворага і гналі прэч з роднай зямлі, часамі мусячы проста тапіць яго ў сваёй крыві (кроў 27 мільёнаў загінуўшых — неапраўдана вялікая кроў), пакідалі свет, бацькоў, сясцёр і братаў, жонка ды дзяўчат, Жыццё (І) з іменем Сталіна і партыі на вуснах, так і не спазнаўшы (а калі спазнаўшы, дык не сказаўшы), што не столькі тыя, а якраз яны — Героі, што тых трэба рана-позна за велізарныя злачынствы запатра-баваць на строгі суд Пісторыі... Час ідзе, тых, хто перажыў вайну і здабываў Перамогу над фашызмам, меншае, той подзвіг узрастае, але і не меншае разуменне трагедыі, калі перамож-цы пачалі літаральна прасіць міласціны ў пера-можаных... У гэтым сэнсе вельмі назіральны і мудры Іва Андрый, які ў «Лісце, датаваным 1920 годам», пісаў: «Пераможаныя яснай ба-чаць тое, да чаго яны прыйшлі і што ім трэба рабіць, а пераможцы нават і не здагадваюцца, што іх чакае наперадзе». Чаму гэта так? Няўжо так закахалі нашы розумы, нашу ствараль-ную сілу «святасцю» сістэмы, яе «Вялікімі пераможамі», што мы... як след не ішчамыя і ад Перамогі Народа... Не Быкаў ці той жа Пазняк вінаватыя за гэта...

Тады расправіцца з Васілём Быкавым не дапусцілі многія беларускія пісьменнікі, якія падалі калектыўны адваедны ліст у наш ЦК (да іхняй рашучай думкі прыйшліся прыслухацца, але літаратараў змусілі падпісаць і іншы ліст — супраць беларусаў, якія, вінаватыя і невінаватыя, апынуліся за мяжой і рабілі там беларускую справу), а таксама была і магутная падтрымка маскоўскай літаратурнай грамадскасці. Усё гэта паспрыяла яму не толькі засведчыць новы, больш праўдзівы погляд на вайну, але і падняць

узровень беларускай прозы, стаць з'яваю ва ўсесаюзным літаратурным працэсе. Так ужо выйшла, што Васілю Уладзіміравічу, мабыць, як нікому з нашых творчых асоб, наканавана неаднаразовае выпрабаванне — непрыманнем, зласлівымі нападкам і прызнаннем, славай, пахвальбай, ліўнем самых высокіх узнагарод. Як след распрадзіцца ўсім гэтым — нялёгкая справа, бо нямаля каму хочацца спажаць быкаўскі аўтарытэт у сваю асабістую карысць. Ёсць і яшчэ адзін нюанс: некаторыя з нас так прызвычаліся ўжо да быкаўскага максімілізму, што пачалі часамі даваць сабе палёкку: маўляў, нам можна працаваць у меру сваіх творчых сіл, а вось Быкаў няхай дае толькі шэдзур! Не-дальнабачнае меркаванне, якое, зразумела, не даспадобы і самому Васілю Уладзіміравічу: ягоны асабісты прыклад паказвае, што ў пэўны час трэба шмат, а то і немагчымае браць і на сябе. Толькі тады будзе рух наперад. Тым больш, што беларускай літаратуры наперадзе яшчэ араць ды пераворваць!

Маладосцеўцы, ад імя якіх я вінішу Васіля Уладзіміравіча Быкава з 70-годдзем, ганарац-ца, што якраз «Маладосць» у свой час памагла яму стаць на ногі, што ягоныя шматлікія аповесці ўпрыгожылі часопіс, што шануюны юбіляр — збра рэдкалегіі выдання, які, маючы бяспрэч-ны аўтарытэт, ніколі не замінаў і не замінае творча працаваць, а ў нялёгкай сітуацыі ці калі патрэбна добрая парада — падтрымлівае і робіць гэта важка. А што асабіста да мяне, дык я і цяпер сардэчна дзякую Васілю Уладзіміравічу за ліст, які ў 1974 годзе ён даслаў з Гродна мне як водгук на маю першую кніжачку «Дажды над вёскай» і натхніў на далейшую творчасць.

Здароўя, моцы Вам, Васіль Уладзіміравіч!

Генрых ДАЛІДОВІЧ

ВЕРНАСЦЬ ВЕРНАСЦІ

ХОЦЬ І НА РАТАПРЫНЦЕ...

Рашнінем калегіі Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь (прынята яшчэ 23 верасня 1992 года) курс «Гісторыя культуры Беларусі», як раздзел «Беларусізнаўства», уключаны ў лік базавых дысцыплін гуманітарнай падрыхтоўкі ў вышэйшых навучальных устаноў усіх тыпаў. У сувязі з гэтым у Беларускім дзяржаўным эканамічным універсітэце распрацавана свая структура лекцыйнага курса, які чытаецца на ўсіх факультэтах дэвінай (і часткова завочнай) формы навучання. Што ён уяўляе сабой, бачна з вучэбнага дапаможніка Уладзіміра Канчэўскага, які так і называецца — «Гісторыя культуры Беларусі». Выпушчаны ён ратапрынтным спосабам. Ахоп матэрыялу вельмі шырокі — ад часоў Полацкага і Вялікага княства Літоўскага па сённяшні дзень.

СЯБРОЎСТВА ДВУХ НАРОДАЎ

Пад гукі старадаўняга беларускага і адначасова латышкага інструмента дуды, на якой граў У. Барбарэў, артыстка тэатра «Жывое слова» М. Аліфер па-латышску чытала верш Я. Райніса «Мая дуда»... Так пачалася ў Доме літаратара вечарына беларуска-латышкага культурнага супрацоўніцтва, прысвечаная памяці Я. Райніса і сотым угодкам з дня нараджэння Я. Судрабкална. Успамінамі аб сустрэчах з Я. Судрабкалнам, згадкамі аб яго творчасці падзяліліся Э. Агніцэў, А. Вярцінскі, народны паэт Беларусі Р. Барадулін, які і аўтар вечару. Яны чыталі свае вершы аб Латвіі і пераклады латышскіх паэтаў, гэтаксама як і А. Разанаў, С. Законнікаў, В. Сёмуха, А. Слесарэнка раскажаў аб вываленні Латвіі ў 1944 годзе. Госці вечарыны — празаік, саветнік пасольства Латвіі ў Рэспубліцы Беларусь А. Сніпс, паэты з Рыгі М. Чаклайс і К. Скуенікс гаварылі аб сувязях двух братніх народаў. Удзельнікі вечара пазнаёміліся з выстаўкамі паштовак «Давіна-Даўгава» і кніжнай.

М. КРЫЎЧЫК

ФАЛЬКЛАРЫСТ І КАМПАЗІТАР

У Дзяржаўным літаратурным музеі Янкі Купалы адбылася вечарына з нагоды 125-годдзя Мікалая Чуркіна, народнага артыста Беларусі, аднаго з заснавальнікаў беларускай прафесійнай музыкі, фалькларыста і педагога. Мікалай Мікалаевіч нарадзіўся і жыў на Каўказе, а ў 1903 годзе пераехаў на Беларусь і назаўсёды звязаў з ёю сваё жыццё.

Цёплымі ўспамінамі пра шматгадовы сяброўскі сувязі з кампазітарам падзяліўся вядомы беларускі музыкантаўца, заслужаны дзеяч культуры Браніслаў Смольскі. Цікавым і шчырым было выступленне нявесткі кампазітара Валентыны Чуркінай.

Пра выкладчыцкую дзейнасць Мікалая Чуркіна падчас яго працы ў Магілёўскім падтэхнікуме, расказала былая навучэнка гэтай установы, кандыдат педагагічных навук Ядвіга Кавальчук, дачка вядомага вучонага-хіміка, дзеяча беларускага Адраджэння Язэпа Сушынскага, з якім сябраваў славуці кампазітар.

Напрыканцы вечара ў выкананні адметнага фальклорнага дзіцячага ансамбля школы № 4 г. Мінска прагучалі беларускія народныя песні, якія ў свой час запісаў Мікалай Чуркін «Захацела бабусянка ды разбагацеці», «Паселі дзеўкі лён» і іншыя.

Удзельнікі вечарыны змаглі азнаёміцца з выстаўкай, створанай навукоўцамі музея па фондавых матэрыялах і сямейнага архіва Чуркіных.

Л. АСТАПКЕВІЧ

Васіль Быкаў і беларуская літаратура, Васіль Быкаў і беларуская літаратура, Васіль Быкаў і сусветная літаратура — праблемы, якія застаюцца да 70-годдзя гэтага выдатнага беларускага пісьменніка ўсё яшчэ недастаткова прасветленымі, хоць у цэлым пра яго творчасць быццам не так і мала пісала як беларуская, так і зарубежная крытыка. Прычым, пераважна ў асобе сваіх лепшых прадстаўнікоў. Магчыма, гэтая «віна» крытыкі тлумачыцца не толькі складанасцю праблем, не толькі недастатковым вопытам шырокамаштабнага філасофска-эстэтычнага мыслення, хоць і гэта мае сваё стрымліваючае значэнне, але і той, відаць, акалічнасцю, што творчасць В. Быкава звалюцыйна хуткая, а таму і цяжка ўлоўная для супастаўлення і абагульнення суадносін. Вось, здаецца, аповесці пра вайну «Жураўліны крык», «Трэцяя ракета», «Здрада» і іншыя справядліва можна аднесці да тыпу мастацкага мыслення, уласцівага рускай «лейтэнанцкай» прозе (Р. Бакланаву, Ю. Бондараў, А. Ананьеў), а таксама заходнеўрапейскім баталістам другой сусветнай вайны. Сам пісьменнік прызнаваўся, што гэтая проза хвалявала і натхняла яго. Але з'яўляецца «Альпійская балада» з яе нейкім нават сентыментальна-лірычным каларытам, не характэрным для папярэдняй творчасці В. Быкава і, бадай, зусім немагчымым, напрыклад, у Р. Бакланаву ці А. Ананьева. Герой аповесці Іван Цярэшка, сяржант Савецкай Арміі, вырваўшыся з нямецкага канцлагера, становіцца нібы партызанам. І ўслед за «Альпійскай баладай» — цэлая серыя «партызанскіх» аповесцей, хоць сам пісьменнік закончыў вайну франтавым афіцэрам і ў партызанах не быў, пасля якіх пісьменнік ужо зусім не вяртаецца да тэмы франтавай вайны. І, нарэшце, як «сенсация», як адкрыццё «невядомага» Быкава — цыкл апавяданняў («Польмя», 1994, №1) аб «партызанах» іншых часоў і іншай палітычнай накіраванасці, у якіх паказваюцца ўдзельнікі Слуцкага паўстання, якія ўзяліся за зброю супраць наступаючай Чырвонай Арміі, марачы пра незалежнасць Беларусі.

Творчая звалюцыя, якая адмаўляе свае пачаткі і ўрэшце самую сябе? Такое ўяўленне можа скласціся толькі пад уздзеяннем недастаткова асэнсаваных знешніх выўў унутранага свету гэтага пісьменніка. На самай справе творчасць В. Быкава зайздросна цэльная і паслядоўна фарміраваная. І ў гэтай цэльнай і паслядоўнай лініі самаразвіцця крыецца асабліва прыгажосць яго творчай і жыццёвай біяграфіі.

Існуе не беспадстаўнае меркаванне, што нацыянальны пафас зместу ў літаратуры вырастае на глебе яе побытавага і сацыяльна-побытавага засваення народнага жыцця. Менавіта такая беларуская традыцыя, да якой блізка стаіць і В. Быкаў. У менталітэтно-духоўных плянях, якія ідуць ад творчай спадчыны Я. Коласа і К. Чорнага, «купаецца» і яго талент. Ён бярэ ў іх творчасці тое, што мае патэнцыю далейшага эстэтычнага ўзвышэння, яшчэ глыбей абагульняецца з пазіцыі пазнейшага часу. Або пісьменнік запяняецца на тым, што складала ў класічна ўраўнаважанай паэтыцы раўнапраўны элемент з іншымі вобразна-знакавымі прыкметамі, і ўзвышае яго да галоўнага. З часткі нярэдка вырастае цэлае.

Не цяжка заўважыць, што эстэтычна-сэнсавы значэнне побыту ў прозе В. Быкава ад твора да твора знікаецца. Побыт у ёй не мае самакаштоўнасці мастацкай фактуры і выконвае бадай што толькі ролю чыста знакавай аргументацыі лёсу чалавека. Калі б гэта было не так, то не маглі б з'явіцца «партызанскія» аповесці пісьменніка, дзе побыт не выступае як рэальнасць, засведчаная відэаафірма аўтара. У выніку метафарызуецца не толькі асобныя эпизоды дзеяння, а ўся падаежная сістэма твора, увесь лёс чалавека. Крытыка даўно заўважыла «прытчавы» характар прозы В. Быкава, але ягоны твор-прытча не становіцца абстрактнай схемай, чыста разумовым творэннем і не страчвае жывога хвалявання жыцця. У гэтым — менавіта яго нелаўторнае майстэрства, якое

Творчасць Васіля Уладзіміравіча пастаянна знаходзіцца ў полі зроку крытыкі. Рэдкі выпадак: кожны яго новы твор адразу выклікае з'яўленне некалькіх рэцэнзій. Быкаўскую прозу наогул не абыходзяць увагай, бадай, ні ў адным артыкуле, у якім разглядаецца сучасная беларуская літаратура. А гэта ўжо наогул феномен! Наўрад ці знойдзеш на сённяшні дзень яшчэ каго-небудзь з вядомых літаратараў, каму б пры жыцці было прысвечана некалькі манаграфій, літаратурна-крытычных прац.

Пачатак быў пакладзены яшчэ ў 1976 годзе, калі выдаецца «Мастацкая літаратура» выпусціла кнігу В. Бурана «Васіль Быкаў. Нарыс творчасці». Пад такой жа назвай з'явіліся ў Маскве даследаванні Л. Лазарава (1979) і І. Дзядкоў (1980). Праца І. Дзядкоў, дапоўненая новымі раздзеламі, пад назвай

пашырае і ўзмацняе абагульняючую сілу ўсёй беларускай літаратуры.

Паўторым: справядліва лічыць нізавы ўзровень народнага побыту крыніцай спрадвечнага саманараджэння нацыянальнага пачуцця. З гэтага як быццам павінна вынікаць, што злучэнне побытавай плыні ў літаратуры, пераўтварэнне побытавых падзей у ідэіна завершаныя вобразныя з'яўленні вядзе да невыразнасці нацыянальнага зместу. Аднак гэта не так. Беларуская проза дасягнула ўжо такога эстэтычна-філасофскага крытэрыя развіцця, калі ўсякая ідэя, у тым ліку і нацыянальная, можа ўвасабляцца ў вобразах, пазбаўленых адрытага побытавага генезісу. Агульны фон побытавага існавання персанажаў захоўваецца, але ён падаецца ў змененым абагульняючым выглядзе. Бліскучы ўзор — творчасць В. Быкава.

Персанажы многіх аповесцей В. Быкава паказаны вырванымі з народнага асяроддзя, аднак іх нацыянальна-ўнутранае аблічча або пазнаецца або адчуваецца. Што беларускага, напрыклад, у асобе Глечыка з ранняй аповесці «Жураўліны крык»? Салдат як салдат. На яго месцы мог быць іншы персанаж, той жа арловец Карпенка, ягоны камандзір. Па агульнай лініі паводзін — так. Але нешта ёсць у характары Глечыка асаблівае. Яно ў нейкіх ледзь улоўных індывідуальных момантах адносіць да жыцця. Вядома, у гэтых індывідуальных праявах душэўнага стану Глечыка — перш за ўсё яго адметнасць як чалавека і асобы. Але ў іх угадваюцца таксама і распаўсюджаныя рысы псіхалогіі яго народа. Тут і некаторая наўнасць у адчуванні свайго становішча, і празмерная даверлівасць да людзей, і безадмоўнае паслушэнства, і баялівасць, спалучаная з рашучасцю, і схільнасць дзейнічаць актыўна ўслед за іншымі ці па прыкладу іншых.

Такія ж ці падобныя адзнакі характару беларуса заўважаюцца ў паводзінах іншых герояў пісьменніка. Праўда, паступова яны яшчэ больш палірызуюцца па маральна-духоўных якасцях. З'яўляюцца вобразы ідэальнага ўнутранага аблічча і рэзка адмоўнага. Па ўсім відаць, у аповесці «Мёртвым не баліць» беларусам мог быць не толькі Васілевіч, але і Сахно. І тым не менш пісьменнік з асаблівым прыцягненнем прываблівае ідэальныя магчымасці беларуса. Ідэальнасць ужо ёсць у манеры паводзін Глечыка. Замест таго, каб, выканаўшы загад і споўніўшы свой воінскі абавязак да канца, з чыстым сумленнем адступіць, ён чакае сваёй смерці — смерці свядома выбранай і гераічнай.

Васілевіч з «Мёртвым не баліць» і асабліва Іван Цярэшка з «Альпійскай балады» — фігуры ўжо непрыкавана ідэальныя. У іх вобразах увасобілася мара пісьменніка пра сапраўднага беларуса — сумленнага, маральна стойкага, бескампраміснага, ахвярнага дзеля другіх і гатовага да таго, каб яго заўважылі вялікі свет, унутрана падрыхтаванага прыйсці ў той вялікі свет на законных маральна-духоўных правах і магчымасцях. «Альпійская балада» — гэта сапраўды балада, легенда, прытча пра беларуса, якога выпрабаванні вайны змусілі стаць вышэй самога сябе ранейшага. І ён бліскуча вытрымаў гэты экзамен на вачах усяго вялікага свету.

Выпрабаваннем не проста на гераізм, а на чалавечнасць у самым шырокім сэнсе стала для беларуса вайна, якую назвалі Вялікай Айчыннай. За цану вялікіх страт і ахвяр яна зрабіла яго ім'ям вядомым сярод іншых народаў, бо ў крывавах падзеях вайны нацыянальны характар беларуса выявіўся з найбольшай сілай. Гэтая ідэя так або інакш прысутнічае, бадай што, ва ўсіх творах В. Быкава.

Умоўна-побытавае лініі падзей у аповесці «Альпійская балада» перарастае ў празрыстую сімволіку. Дэталь, факт, лагуч падзей адна за адной, лёс чалавека ў цэлым маюць такую падтэкставую вышыню, якая і самога чалавека ўдымае на ўзровень сімвала часу. Іван Цярэшка па сваім адчуванню і сябе самога ў гэтым свеце — у нечым вельмі істотным далёкі

папярэднік сённяшняга маральна-псіхалагічнага стану беларуса.

Баладнасць, прытчавасць аповесцей В. Быкава — не белетрыстычная, не знарочыста кампліментарная для беларуса, не пустая зместам. Гэты прыём на самай справе здатны ўлавіць і перадаць менталітэтычны імкненні ўсяго народа. Магчыма, толькі сёння, калі ў разважаннях пра літаратуру ўсё больш рашуча пераадольваецца спрошчанасць у адчуванні і разуменні нацыянальнай зрошчанасці мастацкага слова з народным жыццём, ва ўсім сваім паўнагучы адкрываецца нацыянальны пафас і змест творчасці беларускіх пісьменнікаў. Як ніколі раней доказна пацвярджаецца, што ідэя нацыянальнае не толькі творчасці І. Мележа або Я. Брыля, але і В. Быкава.

У прозе В. Быкава беларуская літаратура найбольш відэаафірма засвойвае абагульнена-спрадвечны мастацка-сэнсавы абсалюты, якія ўтвараюцца — што вельмі важна — на судзімай нацыянальнай глебе як духоўнай рэальнасці.

Асоба Васіля Быкава як пісьменніка і чалавека унікальна для Беларусі, хоць па знешніх адзнаках яна звычайная. У яго жыццё — як у многіх. Вучоба, вайна, удзел у баях, раненні. Пасля вайны — спробы літаратурнай творчасці, першыя няспелыя ўдачы, цяжкая самаадданая праца і, нарэшце, прызнанне. У В. Быкава — сусветнае прызнанне. Але калі гэты жыццёвы і творчы шлях — шлях па асноўных вехах тыповы для ўсяго яго пакалення, то ў чым жа неардынарнасць менавіта яго пісьменніцкай і чалавечай постаці? Шмат у чым. І перш за ўсё, мабыць, у тым, што літаратурная, маральная і палітычная выніковасць творчай дзейнасці пісьменніка нібы падсумоўвае важнейшыя асаблівасці развіцця ўсяго грамадства. В. Быкаў і яго творчасць былі заўсёды ў эпіцэнтры ідэйных і духоўных канфліктаў і завяршэнняў, якімі пазначана паслясталінская эпоха аж да сённяшняга апошняга моманту. Аднак зноў-такі — падобны лёс напаткаў не аднаго В. Быкава. Чаму ж тады яго вельмі часта не лічаць сваім нават ты, хто разам з ім прайшоў цяжкімі дарогамі вайны? Чаму адны яго любяць, а іншыя ненавідзяць? Здаецца, найбольш блізка да ісціны выказаўся рускі пісьменнік Віктар Астаф'еў, таксама франтавік, сябра В. Быкава і брат яму па духу. «Ён верны франтавому братэрству», — сказаў В. Астаф'еў (А. Гардзіцкі. Вячыма сяброў. Мн., 1977, с. 33).

Што гэта азначае? Хіба вернасць ідэалам франтавага братэрства ў іншых удзельніках вайны аказалася пад сумненнем? У цэлым — не. Але калі Віктар Астаф'еў так сказаў, то гэта азначае — вернасць у многіх іншых аказалася не такой унутрана адданай, не такой прычыпова паслядоўнай, не такой няўступліва сумленнай перад націскам абставін. Многія з удзельнікаў вайны, асабліва з тых, што трапілі ў чыноўны люд, пайшлі на змушанае ці нязмушанае прызнанне афіцыйных версій ходу вайны і яе вынікаў. А калі ў душы і не прызнавалі гэтых версій, то так або інакш прыстасоўваліся да абставін, якія стваралі сталінскім рэжымам, ішлі ў той ці іншай ступені на кампраміс з сумленнем, не кажучы ўжо пра тое, што імкнуліся выкарыстаць ваенную біяграфію для пэўных асаблівых выгод. Але, бадай, самым вялікім грэхам гэтых людзей перад памяццю франтавага братэрства было тое, што яны забыліся пра галоўнае: іх сябры і таварышы, што палеглі ў брацкія магільні на неабсяжных прасторах жудасна-крывавай вайны, гонячы захопніка з роднай зямлі, разам з тым марылі і верылі, што пасля перамогі абдудуцца плёна-стваральныя рэформы і вялікага маштабу перамены. Сталінскі рэжым падмануў гэтыя мары і гэтую веру салдат, пакінуўшы ўсё амаль так, як і было. Улады (нават у хрушчоўскі і брэжнеўскі перыяд) імкнуліся да таго, каб народ забыўся або не ведаў пра сапраўдны настрой салдат-франтавікоў і партызан.

У падобнай грамадска-палітычнай атмасферы творчасць В. Быкава выклікала падазронасць ідэалагічных службаў дзяржавы, раз-

НАЗОЎ — ПРОЗА БЫКАВА

«Аповесць аб чалавеку, які выстаяў», у другі раз пабачыла свет у 1990 годзе.

«Васіль Быкаў. Нарыс жыцця і творчасці» — так называў сваю кнігу Д. Бугаёў, якая папоўніла серыю «Народныя пісьменнікі Беларусі», што выпускае выдавецтва «Народная асвета». Нарэшце, яшчэ адно выданне ў Маскве — «Васіль Быкаў. Аповесці аб вайне» А. Шагалова (1989).

Усцешна, што да аналізу творчасці Васіля Уладзіміравіча актыўна падключаюцца і прадстаўнікі маладзёжных пакаленняў крытыкаў і літаратуразнаўцаў. Сярод іх і кандыдат філалагічных навук з Гомеля Іван Афанасьёў (нарадзіўся ў 1963 годзе). Разгляд прозы В. Быкава заняў значнае месца ў яго зборніку літаратурна-крытычных артыкулаў, які ў 1991 годзе папоўніў «Бібліятэку часопіса «Маладосць». У прыватнасці, у гэтым зборніку

змяшчаны артыкулы «Антываенная аповесць В. Быкава (ідэі і жанр)», «Палюбіць чалавека (праблемы новага мыслення і новай маралі ў творчасці Васіля Быкава)», а таксама водгук на аповесць «Аблава» — «Мір — гэта вайна?» і рэцэнзія на кнігу Д. Бугаёва пра В. Быкава — «Свет Васіля Быкава».

І. Афанасьёў і кандыдацкую дысертацыю абараніў па творчасці Васіля Уладзіміравіча. Яна і пакладзена ў аснову яго кнігі «Хто ўзыходзіць на Галгофу?», нядаўна выпушчаную выдавецтвам «Мастацкая літаратура». Разумеючы, што свет творчасці В. Быкава неабсяжны, і, каб сказаць прычыповае, іншымі нездаданае слова пра яе, неабходна засяродзіць увагу на нейкіх пэўных праблемах, І. Афанасьёў канкрэтызуе ва ўступе сваю задачу. Найперш яго цікавіць, як у творчасці пісьменніка знаходзіць сваё ўвасабленне антываеннае мысленне і но-

дражняла тых, для каго ўся філасофія ходу і вынікаў мінулай вайны зводзілася да ўрачыстых фанфар і прыгожых парадаў. Адна за адной арганізаваліся ідэалагічныя кампаніі, дзеля таго, каб асудзіць змест яго твораў як палітычна шкодны і паставіць пад сумненне сам прынцып ягонага мастацкага абагульнення. Па аповесці «Мёртвым не баліць» была прынята спецыяльная пастанова ЦК КПСС. Хоць яна не публікавалася, але яе ўстрашальныя параграфы былі вядомы ўсім, каму гэта належала ведаць.

Творчасць В. Быкава, заснаваная з асаблівай аўтарскай засяроджанасцю на духоўнай відавочнасці балючай праўды пра мінулы вайну, разбурае існуючыя збудаванні спрошчаных і аднабаковых схем у ацэнцы ўсенароднага значэння гэтай велізарнай гістарычнай падзеі. Каб пісаць жорсткую праўду пра вайну, трэба было мець цвёрды дэмакратычны светапогляд, і, наадварот, глыбокі роздум пра людскі лёс на вайне паглыбляў дэмакратычны ўяўленні пісьменніка, выкрывалі і абнавілі каштоўнасці арыенціры на гуманізм, палітычную і духоўную свабоду, свабоду чалавека і народа, перш за ўсё — свайго народа.

Такім чынам, Васіль Быкаў належыць да тых пісьменнікаў, ідэйны дэмакратызм якіх яшчэ больш умацаваў іх у нацыянальным адчуванні жыцця, а гэта ў сваю чаргу паглыбіла яго дэмакратычна-філасофскую канцэпцыю адлюстравання як мінулых, так і сучасных падзей. Дарчы, блізка падобным шляхам ішоў А. Адамовіч. Нездарма яны сябравалі. Змест творчасці В. Быкава адначасова і высока гуманістычны, аб'ёмна ўсёчалавечны і нацыянальна пранізлівы, духоўна засяроджаны на ўнутраным абліччы свайго народа. Таму пісьменніку часта нібы цесна ў жанры мастацкай прозы і ён палымана

рвецца ў публіцыстыку. Сёння Васіль Быкаў — адзін з самых выдатных публіцыстаў-тэарэтыкаў нацыянальнага жыцця. Зноў-такі адных гэта радуе, другіх раздражняе. Але як бы там ні было, сёння ўжо проста немагчымы падзэрні і папрокі, што творчая дзейнасць пісьменніка мае недастаткова выразны нацыянальна-філасофскі генезіс і слабую сувязь з сучасным нацыянальным менталітэтам. З такой жа непазбежнасцю павінны самі сабой адласці выказаныя і нявыказаныя абвінавачванні ў здрадзе сваёй папярэдняй творчасці і самому сабе з нагоды публікацыі ў нумары часопіса «Польмя» за гэты год цыкла апавяданняў пра часы Беларускай народнай рады, пра Слуцкае паўстанне 1920 года, накіраванае супраць наступаючай Чырвонай Арміі. Логіка ў такім ідэйна-творчым пераходзе не бачыць толькі той, для каго нацыянальная ідэя не нясе ў сабе вялікага маральнага агульначалавечага патэнцыялу. Не цяжка заўважыць, што героі названых апавяданняў па душэўным складзе, па адчуванні жыцця па сутнасці тыя ж самыя героі, што і ў ранейшых творах. Яны не гэтак змагаюцца за ідэю, колькі ваююць, ахвяруючы жыццём, з усякім злом, несправядлівасцю і бесчалавечнасцю, з якога б боку яны ні з'яўляліся. Для іх, як і для самога пісьменніка, няма «свайго» зла, якое быццам бы лепшае за «чужоё».

Час перабудовы яшчэ больш абстрактна мастакоўскі зрок і публіцыстычнае бачанне Васіля Быкава, накіраваныя на ўзбагачэнне стваральных магчымасцей беларускага народа, на умацаванне яго незалежнасці і свабоды, на дасягненне шчаслівай будучыні. Сёння Васіль Быкаў — несумненны духоўны лідэр нацыі, прарок і вартавы яе лёсу.

Віктар КАВАЛЕНКА

Анкета

1. Ці пішацца сёння, і, калі без прымхаў, то што іменна?
2. Ці ўзнікала жаданне перагледзець набыткі, памянць арыенціры, звярнуцца да іншых тэм і жанраў?
3. Сфера ваших жыццёвых інтарэсаў (так званае хобі).

Марыя ВАЙЦЯШОНАК

КАБ ХАДЗІЦЬ ПА ВАДЗЕ

Ці пішацца сёння? Нават анкету пад капірку ўспрымаю як асабісты ліст ад блізкага чалавека, бо мала калі цяпер пытаемся адзін у аднаго пра творчыя планы.

Пусцеюць вясёрыя вуліцы, гложуць пад'езды — быццам у горадзе надзвычайнае становішча. Так блізка да сэрца стрэлы, выбухі ў Грузіі, Арменіі, бы гэта зусім побач, як у тым канцы маёй вёскі. Выводжу сваіх дэкаратыўных сабак на павадку, туляюся па завуголлі, бо некаторыя гаспадары перасталі прытрымлівацца правілаў выгулу. Выходзіць чалавек на вуліцу са сваім вартавым сабакам, як з ружоком. На просьбы, заўвагі трымаць злога выхаванца на павадку хаця б у цесных дварах, дзе старыя людзі, дзеці, — аніякай увагі. Ці, можа, гэта не па злосці, а адольвае хваравітае пачуццё асабістай беспакоранасці? Цяпер я, прызвычаіўшыся, шукаю згоду не з чалавекам, а з ягоным сабакам: знаёмлюся, дазнаўшыся мянушку, гукаю да яго, нешта тлумачу... Чарнабровы нямецкі аўчар Акорд ужо не кідаецца з брэхам пад ногі. Сярэднеазіяцкі Рэй садзіцца наводдаль, пільнуе нас, як авечак. Каменныя лапы, сабраныя ў камяк, выцягнуты перад сабой, галава задрана высока, нерухома, як у сфінкса, і такі пустэльны погляд, што ў мяне поўныя вочы жвіру. Здаецца, мы дамовіліся з ім аб вечным маўчанні.

«Гэта ты смажыш катлеты? Не? Ну так смачна пахне», — пераймае ў калідоры, дзівячыся, прыязная, шчыра суседка Ніна, высокая падыме грудзі, убіраючы паветра, слабкі смяецца, бы пад квітнічым бязам стоячы. У нашым доме навіна — катлеты смажацца. Другая, Тася Сцяпануна, зноў, бачу, нясе нешта перад сабой з гастронома. «Ці ж надоўга назапасіш? Сапсецца харч...» — шкадую ёйныя труды, невялікія пенсійныя грошы. «Калі халадзільнік няпоўны, тады ў мяне во тутакі пачынае балецца», — паказвае тая на галаву, на самае цемнае. — Я вайной гэтак галадала, уся спухшы была, пальцам не поркнеш, скура на мне лопалася...» Глядзіць на мяне вачыма бежанкі, якая ўвесь свой век у дарозе, уцякаючы ад ваеннага голаду. Надумаецца праз ноч, як гэта робіцца, і ўжо увесь стол назаўтра засыпаны раблёнымі ружовымі пялёсткамі — складае з іх яблыныны цвет, не на продаж, а так, у сваю ахвоту... Звоніць да мяне нядаўна зпад Эзельвы Аліна, даярка з трыццацігадовым стажам. «У нас, — кажа, — во якая навіна. Выбралі новага прадсядацельку на агульным сходзе. Казалі яму, каб даў тры клятвы: калі чалавек памрэ, то калгас павінен даць дарма крэк, труну і на жалобны стол цяля ці свінню. Ён спачатку круціўся, тады мы адмовіліся галававаць. Ну даяркаваў-такі наастатак... Нічога мы, старыя, ўжо з гэтага «часнага», як цяпер модна, не ўхопім. Але калі не пажылі па-людску і не пажывём, то хаця б пахавалі, як трэба...» І адчайна смяецца, спагнаўшы такія горкія даўгі, адважыўшыся заўчасна, без бога, развязаць той чорны вузел у кufры — уборы на астатні на гэтым свеце дзень...

Ад гэтых сумных вітражоў перад вачыма, як на цёмным ютрань перад Вялікаднем, калі распяты Хрыстос, і ў царкве не запальваецца святло. Хочацца сабраць свае думкі «в тихий очаг в глубине сердца». Іду на Камароўку паўз багатыя магазінаў, спекулятыўных лавак, спускаюся ў падземны пераход і зноў у каторы раз адчуваю тут палёк, узрушана здагадваюся, што гэта адзінае месца, дзе захаваўся мой былы свет. Не заўважваю зрому, іду на голас гармоніка. Музыкант збіваецца, але іграе ўпэўнена: «Степь да степь кругом...» Іграе хлапчук, перад ім каля ног адчынены дыпламат для міласціны. Старыя, знямоглыя, калекі, а ён чаму тут?

— Тэлевізар трэба адрамантаваць, — адказвае весела.

Падыходзіць жанчыны, вуснамі расчулена заківалі, паклалі ў дыпламат грошы.

— Чаго ён тутакі? — пытаюцца ўголос адна ў адной. — Ад харошай жыцці сюды не прыходзяць, — разважаюць, спагадаючы.

Я маўчу, ужо ведаючы прычыну. Я сама яшчэ не разумею, як разглядаць паводзіны дзіцяці, калі ён просіць не на хлеб. Але быццам таго, каб не парушыць у жанчын спрадвечнае спачуванне: сюды прыходзяць толькі з гора.

— Дзе навучыўся сумныя песні іграць? — пытаюся.

— Ды ў нас, у пад'ездзе, кульгавы дзядзька жыве, калека, франтавік...
Вышмарыўся на мяне сучасны малады бізнес.

«Каб тае ўнукі працавалі ў банку!» — дзякуе мне за міласціну, хрысцячыся, старая жабрачка на сходах. «Когда остануся жыва, смогу ли сохранить рассудок?» — ідзе на памяць трагічны, велічны стыль Шэкспіра.

Ці пішацца сёння?.. Як піша, даслаўшы ліст, мая вялікая сваякоўна Надзя з Грыдзек на Пастаўшчыне: «Жыцця такая непамыслая». І далей: «Ты ў Мінску сядзіш, можа, ведаеш, дык скажы ты мне: гэтак будзем жыць, як ёсць, ці палепшае? Няможна ў магазін заходзіцца, так усё дорага. Хлеба белга ніколі не купляю, сядзім на чорным...» А сама, наведваючыся неяк да мяне ўтрох, з Сенечкай і Валянцінай (таксама ў суродстве), толькі ўкуліліся з дарогі ў кватэру, агледзеліся трохі, перахапілі за сталом, як у пільніцу, вусны памачыўшы ў чарку, прылягла. Надзя, сцішыўшыся перад номчу, і раптам кажа: «Давай мы табе патяём». Рукі пад галаву, шпількі з валасоў, бы на Купалле, рыхтуючыся скоўчыць праз вогнішча: Яна, бачу, уся сівая, і я немаладая, а раптам адчуваю, як зноў дзвючом ціснуся праз натоўп аднавяскоўцаў у парозе, шчамлюся наперад без памяці, каб усё бачыць, каб лепей чуць. У вёсцы вечарыны! Не толькі хлопцы, а і маладыя мужчыны выбіралі сабе дзевак, баб, моўчкі, не ўсімхаючыся, засяроджана, каб жа пад музыку патрапіць, парамі становіліся адзін за адным. Крыху сагнуўшы ногі ў коленах, як прыкленчыўшы, і не толькі дзеля далікатнасці. А ад цяжару, што век на плячах, ды сілы, якую трэба выціць з сябе, каб выгнаць з касой вунь той доўгі прагон. Сагнутыя ў локцях рукі жанчын над галавамі, быццам каслаўку жыта ўбок адводзіць каторая, палажыўшы на гарачы серп. Пары чапляюцца і чапляюцца, ужо амаль усе дарослыя пабраліся, што быў у хаце: свае, жукоўскія, пятрагскія, як на дарозе палывой сышліся, ад вёскі да вёскі. І быццам і не танцам, ледзь перастаючы ногі ў цеснае, а галаву — сціплай, удумлай, спрацаванай — ідуць у кадрылі. Толькі грукат ног, што па хаце. «Калена сёмае — полка-а!» — крычыць нехта. Рознакаляровай хваляй спадніц аднясе цябе зноў да парога. «Заўтра прыйдзе, падлогу памыем» — кажуць дзеўкі гаспадыні, пачуеш раптам, як у непрытомнасці, не памятаючы, колькі часу прастояў, уцёкшы на вечарыны без дазволу. Да самай відніцы тануюць, веселяцца, а хлеба таго, чорнага, можа, было ў кожнай хаце толькі каб пранашчыцца, на раз укусіць, як той казаў. І цяпер яны, Надзя, Сенечка, Валянціна, да іх абавязкова далучаецца Лідзія Васілева, яшчэ хто-небудзь з баб, абы быў жывы, ідуць на Купалле ў паджыцце, спяваючы: «Сёння — Іван, заўтра — Ян...» Карчашку, пэўна, ужо не паліць. Ходзяць сівыя жанчыны каля маладога жыта, па сваіх дзвючкіх сцэжках. Дрыготкія, белыя постаці, бы гышліся яны з белага месца, што пустым чоўнам гойдаецца ў небе далёка ад берага...

Неспадзявана, зусім не па-жаночы, сквапна ўзрадуося, што ўжо маю поўна гадзю, што заспела гэтых старых людзей, спазнала іх веселасць, як хмель, іхноу птушыную радасць: абы даў бог новы дзень — устарапнуцца пасля цёмнай ночы, скласці крылле — і спаваць.

Яны пытаюцца ў мяне пра лепшае жыццё, а я ўвесь век, бы мне падроблена ў дзяцінстве, азіраюся на іх, на вёску Грыдзкі, веру, чашуся, спадзяюся на ўсё людскае — і шпарка іду... па вадзе. Як пісала ў дзёніку знакамітая руская манашка Марыя (Кузьміна-Караваева), умярцвёная гітлераўцамі ў газавай камеры: «Есть два способа жить: совершенно законно и почтенно ходить по суше — мерить, взвешивать, предвидеть. Но можно ходить по воде. Тогда нельзя мерить и предвидеть, а надо только все время верить. Мгновения безверия — и начинаешь тонуть». Лічу, што мастак, пісьменнік, паэт мае права выходзіць на людзі толькі тады, калі верыць у лепшае, калі ведае выйсце з таго ці іншага цяжкага становішча, каб не даваць прапаганднікам змрочных сіл, каб не даваць злоснікаў. І будучы тады новыя тэмы, будучы пераглядацца набыткі, пашырыцца сфера жыццёвых інтарэсаў. Як летуценна і мудра разважаюць мае грыдзэкаўцы: скоро дзень прыбавіцца, сонца засвеціць, птушкі запяюць... Аніякая палітыка не здужае адмяніць вечнага руху святла. І праўда, вунь дарога ўжо скранулася, пачарнела, ідзе па ёй, прыгнуўшыся, стары чалавек у нечым цёмным, ідзе пасярэдзіне вуліцы, па-вясковаму, ногі перастаюць павольна, як вялікая вяснова птушка, шукаючы сабе на дарозе летацкія зернікі.

Ідзе мой любімы герой — стары чалавек.

В. Быкаў сярод вайнаў. 1982 г.

Творчы вечар В. Быкава. 1971 г.

вая мараль. Акрамя таго, у полі зроку даследчыка тое, як у аповесцях В. Быкава (ды і ў асобных апавяданнях таксама) раскрываецца антываенная ідэя і знаходзіць сваё пацвярджэнне гуманістычнай традыцыяй. 1, безумоўна, не прамінае аўтар магчымасці паразважання над тым, як антываенная свядомасць пісьменніка выглядае ў кантэксце грамадскіх альтэрнатыв (а суды, як вядома, стасуецца антысталінская тэма, што таксама глыбока і ўсебакова раскрываецца Васілём Уладзіміравічам, асабліва ў яго нядаўняй аповесці «Аблава»).

Пачынаецца гаворка з аповесці «Жураўліны крэк», якая для В. Быкава, на думку І. Афанасьева, з'явілася «свайго роду «выпрабавальным палігонам», дзе многае з закамплікаванасці папярэдняй ваеннай літаратуры пераадольвалася ў цяперашнім, але, бадай, яшчэ больш было абяцана на будучае: у развіцці тэмы вайны і ў яе адкрыта выражанай антываеннай праблематыцы. Тут жа аналізуецца і такія творы, як апавяданне «Адна ноч», апавесць «Франтавая старонка».

Хоць правільней сказаць, што І. Афанасьёў у дадзеным выпадку (а падобнае назіраецца і далей) выбірае нейкі канкрэтны творы, каб, скіраваўшы асноўную ўвагу на іх, па меры магчымасці пераходзіць і да іншых, напісаных значна пазней. Тым самым творчасць В. Быкава разглядаецца як заканамерны працэс спасціжэння мастаком слова складанай ваеннай рэчаіснасці, як паглыбленае — ад твора да твора, па ўзрастанні майстэрства, па грамадскім стаўленні да перажытага народам у час ліхалецця — адлюстраванне суровай рэчаіснасці.

Каб лепей аргументаваць уласныя развагі, даледчык спасылалася на папярэднікаў, хто неаднойчы звяртаўся да творчасці В. Быкава, не абыходзіць увагай і такіх аўтарытэтаў, як Л. Талстой, Ф. Дастаеўскі, В. Салаўёў, А. Камю і іншыя. І ўсё гэта робіцца для таго, каб лепей паказаць (і даказаць), наколькі шматгранны, аб'ёмны і непашуторны свет, назоў якога — проза В. Быкава.

З. В.

ЯШЧЭ РАЗ «ПЕСНЯ ПРА ЗУБРА»

Можна сказаць, хрэстаматычным стала ўжоўленае па-беларуску Язэпам Семіяном славуная «Песня пра зубра» Міколы Гусоўскага. У цывілізаваных краінах, аддачы належнае якому-небудзь перакладу, не «замыкаюцца» на ім. Як быццам у гэтым сэнсе і мы ўжо далучаемся да цывілізаванага свету. Прынамсі, нядаўна Беларускае гуманітарнае адукацыйна-культурнае цэнтр выпусціў «Песню пра зубра» ў перакладзе Уладзіміра Шатона. Прадмову да выдання напісаў Аляксандр Жук. Адрасавана кніга ў першую чаргу старшакласнікам. Яна папоўніла серыю «Школьная бібліятэка», да якой спрычыніўся і згаданы Цэнтр.

ТРАВЕНЬСКИ «ПЕРШАЦВЕТ»

завітаў да сваіх сталых прыхільнікаў. І, безумоўна, набыў новых, бо — заўжды цікава пазнаёміцца з творчасцю юных. А ім і гэтым разам у часопісе — асабліва ўвага. Адкрываецца нумар вершамі 14-гадовай Інгі Гаравой з вёскі Швабы Лагойскага раёна. Прадстаўляе творы сваёй выхаванкі настаўнік Мікола Захаранка. Друкуюцца вершы і 13-гадовай Зоі Сімагасціцкай з пасёлка Першамайска Уздзенскага раёна, вучаніцы сёмага класа Беларускага ліцэя мастацтваў. Акрамя таго, у раздзеле «Пазізія» прадстаўлены Алена Цайро з Баранавіч, Таццяна Барысюк, Сяргук Патаранскі (ён студэнт факультэта журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, друкаваўся ўжо ў некаторых выданнях), Аляксандр Макрацоў (усе з Мінска), Тамара Мазур са Стоўбцаў, Іван Лапо з Клімавіч.

У прозе спрабуюць свае творчыя мажлівасці пераважна мінскія аўтары — Надзея Старавойтава, Павел Каша, Вольга Угрыновіч, Надзея Чаропка, Зміцер Дзяўдзенька, Уладзімір Дзяжко, а таксама Аляксандр Трубяцкі з Іванава, Сяргей Мандрык з вёскі Зубаўшчына Ваўкавыскага раёна — абразкі, імпрэсіі, замалёўкі, апавяданні. У «Гасціўні» — Уладзімір Паўлаў (раздзелы з паэмы-казкі «Пра Янку, Ганку і казак вязанку») і Анастас Жалызоўскі (казка «Як крынічка мора шукала»). Далучыцца да свету творчасці Міколы Равенскага дапамагае раздзел «Спадчына». Змешчаны ноты і тэкст Наталлі Арсенюкавай да песні «Магутны Божа», слова Аляксандра Марціновіча «Песня славіць Беларусь», перадрук артыкула У. Німанскага «На службе мастацтва і ідэі», упершыню надрукаванага ў маладзёжным часопісе «Наперад!» (1953, жнівень, № 25), што выходзіў у Бельгіі, у горадзе Лювене. І ў «Жароўні» — вершаваная быліца Паўла Місько «Піліп з каняль».

ВЫЧАРПАЛЬНАСЦЬ ІНФАРМАЦЫІ

аб жыцці і творчасці пэўнага літаратара — вось што такое бібліяграфічны слоўнік «Беларускія пісьменнікі». У гэтым змяглі пераканацца ўсе, хто набыў першыя два тамы яго. А цяпер у выдавецтве «Беларуская энцыклапедыя» імя Пятруся Броўкі з'явіўся і трэці (пад рэдакцыяй прафесара А. Мальдзіса). Змешчаны артыкулы пра літаратараў у межах прозвішчаў «Васіль Івашчына» — «Аляксандр Кучар».

У гэты том трапілі, натуральна, і матэрыялы пра народных песняроў Янку Коласа і Янку Купалу. Якая шырыня ахопу матэрыялу, аскара бачна з такіх лічбаў. Я. Купалу адведзены ў даведніку 489—568 старонкі, а Я. Коласу — 299—371-я.

Усіх — іншых літаратараў, трапіўшых у том, згадаць няма, бадай, патрэбы. Хочацца толькі сказаць, што тут ёсць звесткі пра Рыгора Казака (Рыгора Крушыну), Міхаса Кавыля, а таксама пра Махара Краўцова, Ігната Канчэўскага, Уладзіміра Кандрацёна і іншых, чые імёны доўгі час замоўчваліся.

ПРАЗ СМУГУ СТАГОДДЗЯЎ

прыглядаўся Кастусь Тарасаў да воблікаў нашых выдатных папярэднікаў у кнізе «Памяць пра легенды», выпушчанай у 1990 годзе выдавецтвам «Полымя». Многія, бадай, ведаюць, як хутка гэтае выданне знікла з паліц кнігарняў. І вось новая сустрэча з працай К. Тарасава, што мае падзаглавак «Постаці беларускай мінуўшчыны». Тое ж «Полымя» выпусціла гэтыя нарысы ў дапрацаваным выглядзе. Чытача чакаюць сустрэчы з легендарнымі Рагнедай і Еўфрасініяй Полацкай, Сымонам Будным і Афанасіем Філіповічам, Тадэвушам Касцюшкам і Адамам Міцкевічам... Пільна прыглядаецца аўтар да воблікаў тых, кім па праву ганарыцца нацыя.

Прапаную чытачам эсэ — заключную частку літаратурна-крытычнай работы па творчасці Васіля Быкава (якую цалкам мяркую надрукаваць часопіс «Полымя»). Абсяг, што мяне зацікавіў, — тры апавесці пісьменніка — «Знак бяды», «Аблава», «Сцюжа». Нельга сказаць, каб творы гэтыя не разглядаліся крытыкай раней; ды справа ў тым, што зазвычай наша крытыка ў тлумачэнні літаратурных твораў абмяжоўвалася толькі ўласна-літаратурным кантэкстам, не рупячыся наладзіць сувязі паміж літаратурай і рэлігіяй, літаратурай і філасофіяй, літаратурай і навукай... Таму, у лепшым выпадку, крытыка і паказвала ўзоры літаратурызаванай публіцыстыкі, у якіх корпус літаратуры выкарыстоўваўся галоўным чынам дзеля выкрывання «злобы дня» і выпраўлення грамадскай маралі (і выхавання ў духу адпаведнай ідэалогіі). Да чаго гэта прывяло — бачна: сёння гэта прывяло да пэўнай анеміі крытыкі як віду творчасці, а саму літаратуру — да лакалізацыі ў сваіх уласных межах, ці не духоўнай аўтаркіі, што пакінула літаратуру па-за выкарыстаннем у шырокім духоўна-культуралагічным кантэксте. А кантэкст гэты сёння актыўна напрацоўваецца беларускай думкай і дзеля яго яскрава і не хапае знакавага матэрыялу, з якога сабіла б сфармуляваць нешта накшталт «нацыянальнай філасофіі».

Не будзем далей развіваць думку, чаму ў нас няма філасофіі: дастаткова адзначыць, што ў маладых культурах, якой, безумоўна, ёсць культура беларуская, філасофскія матывы фармулююцца перш ва «ўтоеным»,

унутраным выглядзе, фармулююцца не ў адкрыта-рафінаванай філасофскай тэрміналогіі, а — кадыруюцца сродкамі літаратуры, уваходзяць часткай мастацкай задумы і мастацкай структуры ў літаратурны творы. Да свайго ўласна-філасофскага выяўлення нацыянальная філасофія ходзіць патаемнымі сцежкамі паў літаратуры, пазізіі, музыцы, жывапісу... Вось куды вяртае скіраваць філасофскі дыкурс, шукаючы падставы для «беларускай філасофіі». Што да «эзатэрычнага прачытання», то ў дадзеным выпадку маюцца на ўвазе пэўны змест і ўласціваці прозы Васіля Быкава, якія даюць падставы для адмысловых «пазалитаратурных» асацыяцый, што перасягаюць літаральны кантэкст твораў і могуць быць асэнсаваны ў кантэксте панадчасавым, духоўным. Маецца на ўвазе г. зв. ступень ініцыяванасці («павешанасці») мастака ў «горні» сферы, калі праз мастакоўскія творы — зазвычай бессвядома для самога іх стваральніка — прамаўляюцца «вечныя» тэмы і вобразы, сутнасныя ідэі чалавечэга досведу, паводле якіх ладкуецца і гарманізуецца агульналюдскае быццё. Іншымі словамі — калі творчасць пісьменніка сваім духоўным кантэкстам, сваім глыбінным «падрозумваннем» сягае касмічнай вышыні, несучы ў свет не выпадковыя і спарадочныя, а — пакрытыя, сутнасныя болі і пакуты роднай зямлі, родных людзей; назаўсёды пераадольваючы межы тутэйшасці, знаходзячыся толькі ў якіх народны боль нельга «адгадаць», спасцігнуць дакладна...

Юрась ЗАЛОСКА

У ЭПІЦЭНТРЫ

СПРОБА ЭЗАТЭРЫЧНАГА ПРАЧЫТАННЯ ПРОЗЫ ВАСІЛЯ БЫКАВА

Аўтар — зверхні назіральнік у апавесці «Знак бяды», паводле «Аблава», — у апавесці «Сцюжа» (1969; 1991) прадоўжыў свой шлях да высвятлення сутнасці, атрымання адказаў на тыя пытанні, што яму, аўтару, смыляць... Здавалася, усё, і так ужо сказана шмат, у «Аблаве», напрыклад, і даволі... Ды не, Паводле, што прывёў свайго маўклівага пакунніка Хведара Роўбу ў багню, павярнуўся назад, прэч, імкліва пайшоў насуперак Аблаве часу і эпохі, пайшоў праз аблаву, як гэта ўжо некалькі разоў ягоны герой-партызан Ляўчук з «Воўчай зграі»; як бачым, разавы вопыт героя нарэшце прыдаўся і самому аўтару, і ён, аўтар, ператварае той эпізодны высілак героя ў мастацкі высілак цэлага твора — апавесці «Сцюжа». Высілак насуперак Аблаве.

Інакш і быць не магло. Але цяпер Паводле ператвараецца з маўклівага паводле-сузіральніка ў гняўлівага суддзю-абвінаваўцу: ён не канстатуе, ён — кідае гнёўныя словы ў твар Аблаве; ён не баіцца яе... Ён выйшаў з гібельнага багню, каб, пакінуўшы абалонку свайго гаравага бегляка Хведара Роўбу, уцэлаіціцца ў новага героя — аднаго з самых актыўных удзельнікаў Аблавы, — магчыма нават — Роўбавага сына, камсамольскага ваяка...

Так, герой «Сцюжы» камсамольскі актывіст Ягор Азевіч па ўсіх прыкметах падыходзіць на сыншасць Хведара Роўбу. Успомнім: гэта менавіта ў сыне для Хведара ўвасобілася тая нялюдская сіла расчалевавання, ад якой пакуте герой, не ведаючы, ШТО гэта за сіла, і ЧАМУ так дзеецца з ім, сынам прыроды, бязвынным руліўцам ад узыходу да заходу... Іменна ў сыне ўвасобілася для Хведара тая ананімная знешняя сіла — віноўца яго распачага ЗАВОШТА. Дарэчы, зусім не выпадкова ў сімвалічную ролю ў «Аблаве» адыгрывае колеравы фон развіцця падзей сюжэта: ён — чорны, цёмны, ён ноч, у якой (ужо ўначы, не «ў тумане») блукае чалавек «немалагодага веку, даўгалыгі і шырокі ў плячы, але надта худы» — Хведар Роўба; уначы, пад апекаваннем зіхоткае поўні, Хведар адкрывае ў сабе магічнае паяднанне з роднай зямлёй і продкамі; уначы ён дасягае найбольшага ўзроўню спасціжэння Сэнсу свайго загубленага, затраўленага светам (ці антысветам?) жыцця — аказваецца, унутраны, бессвядома дзейнічаючы матыў вяртання да магіль продкаў стаўся апошняй сэнсадайнай нішчой ў жыццёвай пуцявіне Хведара. Аказваецца, гэтага, толькі гэтага яму не хапала, каб, страціўшы ўсё ў гэтым ураз панішчаным жыцці, тым не менш, здабыць супачын і памерці з усведамленнем хоць гэткай, магічнай быццёвай апоры — сімвалічнага паяднання з продкамі. «Ужо нямаю гадой усе яго намаганні ішлі на адно толькі — трываць. Ён не ўзрываўся, як некаторыя, калі здавалася, трываць было нека, не абуралася ад кепскіх харчоў, зверскай працы ці людской несправядлівасці, толькі сціскаў зубы, калі тыя яшчэ былі ў яго, — трываў. Мусіць, не было ў свеце такіх абставін, якія б ён не навучыўся трываць. Апроч хіба аднаго — няволі-журбы расстання. Тут ужо ён не мог перайначыць сябе, ягоная натура насуперак усім абставінам імкнулася дамоў — праз безліч небяспек і прыгод...» Праўда, Хведар ніяк не мог прызвымацца і да сцюжы, яна яго даймала

на працягу апошніх старэчых гадоў... Мерзне ён і на радзіме.

Сын Прыроды Хведар Роўба, не здолеўшы зразумець Свет-Аблаву — выставіўшы яму толькі распачнае ЗАВОШТА, — на супачын зямнога шляху зноў з ласкі няласкавага лёсу становіцца сынам Прыроды, і хоць бы ў гэтым — умоўная гармонія яго пагібелі. Знік, растварыўся ў багню, «быў тло і ў тло абярнуўся». Толькі вось распачнае ЗАВОШТА, як маральны — дый духоўны таксама — рахунак Свету-Аблаве засталася, запэўніла наваколле пасля знікнення Хведара; гэтае ж крыжачае ЗАВОШТА, трэба думаць, пранізіла звінчы ў вушых і не дае спакою самому аўтару-Паводле, што быў сумленна давеў сваю місію да канца, праспяваўшы няголасны гімн радзіме Хведара, любасна паказаўшы яе сэнсадайна аблічча — лес, поле, слябіны... напамінушы пра звякоўвечную працу беларускага селяніна, у якога дасюль, мабыць, і не нараджалася такіх распачных, як у Роўбу, ЗАВОШТА... Хведар Роўба паспеў далучыцца да роднага краявіду, да роднай зямлі, зліцца з ёй целама.

Але мы казалі пра цёмны, начны фон Роўбавага блукання-знікнення як акрасу сімвалічнага значэння. Так яно і ёсць: гэта не светламу — цёмнаму Свету-Аблаве («цёмным сілам») кідае Хведар сваю жалбу; гэта пагрозлівы колер знешняй, наступаючай антырэчаіснасці.

...Сын Роўбу — Ягор Азевіч — частка тае «цёмнае сілы». Паводле, таймючы светлы нораў сваёй істоты, уздыхнуўшы, мусіць — што зробіш, выйсця няма, калі прагнеш здабыць адказ на Роўбава ЗАВОШТА — уцэлаіціцца, «рэінкарнавацца» ў гэтую персанфікаваную ў героі сілу. Дарэчы, герой «Сцюжы» таксама, па сутнасці, монагерой, яшчэ больш за героя «Аблавы» адчуваючы ад аўтара-апавядальніка: ён кажа нават не сваёй, не геройскай мовай, ён кажа пераважна мовай змешчанага ў ім унутры аўтара-Паводле. Невыпадкова столь маўлення героя «Сцюжы» выдае яго як быццам сённяшні публіцыстычны розум... Разам з пэўна нялюбым яму героем (хоць і не пазаўленым шкадоў) Паводле мужна праходзіць па ўсіх этапах яго біяграфіі.

Крытык Сяргей Дубавец назваў ранейшую «Аблаву» апавесцю-магістрамалю, якая як бы падагульняе ўсе папярэднія апавесці Васіля Быкава. У такім разе «Сцюжа» — магістрал ад магістрала, бо быкаўскі Паводле, што ад апавесці «Пайсці і не вярнуцца» пайшоў шляхам рэтраспекцыі, у глыб кар'ера свайго часу, па сутнасці, робіць крок зноў наперад — з 30-х гадоў бліжэй да вайны, але разам з тым і крок яшчэ больш глыбока — у самы канцэнтрат даваеннай рэчаіснасці, у гушчу рэпрэсіі, у эпіцэнтр д'ябальскага палявання на чалавека. Апавесць «Сцюжа» фабулай як бы з'ядноўвае вайну і перадвайну; проціборства сіл чалавечнасці з ворагам прыршлым — немцамі-акупантамі і ворагам унутраным — свойскім, у асобе нялюдскай ідэалогіі, ладу, «органаў»... І тое і другое — часткі аднаго сутэльнага ўсяленняскага ЗЛА, супраць якога ў свой час паўстала адважная Сцепаніда, якому духоўнымі сродкамі процістаяла пападззя Бараноўская, ад якога ў адзіноце загінуў і Хведар Роўба.

В. Быкаў у ваенныя гады.

Што герой «Сцюжы», у якога аўтару давалося пераўвасобіцца, пэўна яму, аўтару, не па душы, сведчаць ужо першыя радкі апавяду, пра акалічнасці ляснога — зноў ляснога — побыту героя. Бы нехаця, быццам супраціўляючыся, рухаецца рэінкарнаваны аўтар па сцяжыне жыцця свайго героя. Гэтая нехаця неўпрыкмет перадаецца і чытачу, што паспявае стаміцца амаль адразу ж, ступіўшы першыя крокі за пераўвасобітым Паводле, — і гэта ўжо прывікнуўшы да яго цяжкай, мядзведзьяватай хады-маўлення.

Але чытач, хоць рух за апавядальнікам даецца яму цераз сілу, усё-такі рушыць праз апавядальніцкую нехаць — туды, куды і сам апавядальнік ідзе не з вялікай ахвотай. Але і чытач і сам апавядальнік урэшце добра ведаюць, што праз 5-10 старонак неўпрыкмет пераадолена абаістая нехаць саступіць месца пераадольным сілам прыцягнення быкаўскага тэксту-сяява, якія няўмоўна памкнучы і аўтара і чытача туды, у глыб тэксту, па сутнасці, па адказ на апошняе ЗАВОШТА...

У «Сцюжы» мы не знаходзім ані петракоўскага агляду слябі, ані Роўбавага сузірання роднага краявіду. Усё значна прасцей — і значна складаней. Тут, у «Сцюжы», аўтару, увайшоўшаму ў скуру таго камсамольска-аблаўшчыка, не да любавання-сузірання, тут не да таго. Тут на тое няма часу, бо тут сышліся ў жорсткім двубой дзве субстанцыі — чалавечая і антычалавечая. Чалавечая — у асобе аднаго-адзінага, сціплага, звычайнага вясковага хлопца Ягора Азевіча; антычалавечая — ва ўсёй мастацкай рэчаіснасці. Як быццам з ранейшых твораў Быкава сабраны ў адно злавесныя дэталі-эпізоды-матывы і ўтварылі супрацьчалавечы АНТЫСВЕТ, АНТЫРЭАЛЬНАСЦЬ. Паводле, у каторага на гэты раз няма свабоды хады, змушаны толькі канстатаваць гэты свет антырэальны. (Дарэчы, да якога жанру можна

аднесці звычайную аповесць звычайнага рэалізму, дзе кажацца пра незвычайную, супер-незвычайную рэчаіснасць — антырэчаіснасць; дзе мастацкія дэталі, калі ўдумацца ў іх вар'яцкі сэнс, у сэнс іх д'ябальскага ўздзеяння на рэальнага, жывога чалавека, — куды мацней па антырэчаіснасці, чым аруэл'юскі выдуманы антысвет «1984-га»? Настолькі рэальных антырэалій, як у быкаўскай «Сцюжы» — 1991, не ўдалося, бадай, прыдумаць ніводнаму пісьменніку-антыўтапісту». Уся справа ў тым толькі, што Быкаў сваёй антырэчаіснасці не прытрымліваўся. Дык што гэта: рэалізм, абвяргаючы сам сябе, абсурдны? Ці — звышўтапічная не-ўтопія?

Знакі бяды ў «Сцюжы» паўсюль — у чыстым выглядзе, маніфэставаныя найпрост, без «мастакоўскага» падыходу. Умоўна месца дзеяння зноў вынесена кудысь на поўнач Віцебшчыны, туды, у старазапаветны непразны беларускі кут, дасюль не адкрыты ні краязнаўцамі, ні аматарамі геаграфічных падарожжаў па Бацькаўшчыне; тыя памежныя раёны з Латвіяй, Расіяй і дасюль захоўваюць сакральную некранутасць і маўклівасць, беларускую, калі можна так сказаць, ціоту. Вось тут і зводзіць аўтар твар у твар свет чалавечага, дабрыні і святла, і — свет антычалавечага, зла і цемры. Бацькі Азевіча, простыя сяляне, нават радыя, што сын пайшоў у горад на савецкую службу — на лягчэйшы і больш надзейны, чымсьці ў вёсцы, хлеб. Ды няведама ім, што хлеб той лягчэйшы — непразна атручаны... Млявасць, апатычнасць, бязвольнасць сялян; нішчыміцца ў вёсцы... «Перасталі і баяцца...» — бядуе заўзяты калектывізатар-агітатар Азевіч, бачачы абывакоўскае сялян да свайго падсавецкага калгаснага лёсу. «Перасталі і баяцца...» — апафеоз заняпаду, рыса быцця, за якой альбо смерць (Хведар Роўба таксама ж не баіцца — смерці), альбо... Вайна. Яна, іменная яна — вайна, неспадзеўна парушыўшая далейшае паміранне Азевічавага краю пад саветамі, — і выратуе ад галоднай смерці тую цётку, што агрэе ў сваёй пуні хворага, няўдалага воіна Азевіча. Прытуліць віноўцу перадаваённых бедаў вёскі, ідэалагічнага цівуна... Свайго, зрэшты, вясковага сына. А, можа, гэта і не зусім незнаёмая цётка; можа, гэта пераўвасобленая ў безыменную цётку пападдзя Бараноўскага з рамана «Кар'ера», што дала прытулак параненаму чырвонаму камандзіру Агееву? — Кіруючыся адно толькі сумленнем, каторае адно і можа дапамагчы людзям правільна пакаравацца ў бяспасці... «Калі нічога немагчыма зрабіць, трэба сабраць сілы, каб застацца сабой», — вуснамі пападдзі Бараноўскага тлумачыць сваю мараль Павадыр. «Усё ж людзі, з'яднаныя братняю справай (змаганнем з фашыстамі. — Ю. З.), павінны пазбыцца варажнечы і зацьпы на справядлівасці. Колькі ж можна ваяваць м'як сабой?» — праз падсвядомасць Азевіча выказвае свой не дужа ўпэўнены спадзеў аўтар, стомлены бяспакончай, з аповесці ў аповесць, барацьбой сваіх са сваімі...

Толькі ці дойдзе гэты шчыры спадзеў, сэнс гэтай ратавальнай ісціны да чалавека, прыбранга АНТЫСВЕТАМ, які, больш таго, ператварыўся ў дзейнага, перакананага яго зблужу, — да Азевіча?

Як і ў герояў «Знака бяды», «Кар'ера», «Аблывы», магчыма сціскаюць у героя «Сцюжы» адлачачку надта малыя, а з развіццём падзеяў зусім сыходзяць на нішто. Герой, як іскандэраўскі трус, толькі пакорліва рухаецца да пашы АНТЫСВЕТУ, каб стацца ягонай часткай. Думаецца, Быкаў-павадыр надзвычай удала — бо наўмысна — выбраў у «Сцюжы» варыянт аўтарскай рэінкарнацыі: ні ў вольтнага, адукаванага камандзіра (як у «Кар'еры»), ні ў бітага жыццём мужыка («У тумане»), тым больш ні ў душэўна цнатлівага селяніна Роўбу, — у хлопца-падлетка, наіўную душу, якой належала адолець, перамагчы неадольную і непераможную нават для самых мужных і разумных антырэчаіснасць. З поўным поспехам пачварны ідэалагічны свет забірае ў свае службы вясковага хлопца, адукоўвае яго на свой д'ябальскі кштат і ставіць у шэрагі «калектывізатараў», «первахавачеляў», «палітфарматараў». Як будзе адбывацца перараджэнне, прыручэнне, антытрансфармацыя светлай з народзінай душы ў душу цёмную, адчуваную ад першаснага? Вось, бадай, у чым заключаецца эзатэрычны падтэкст сюжэта «Сцюжы», і мы маем магчымае услед за аўтарам, агаломшаным падзеямі, што адбываюцца з яго героем, прасачыць этапы ініцыяцыі «наадварот».

Зрэшты, этап толькі адзін — і варункі яго нам ужо знаёмыя з «Кар'ера». Там герой Агееў таксама падпісвае паперу на супрацоўніцтва з ворагам; падпісвае, па сутнасці, фальшыва, за неіснуючага Бараноўскага, ды ўсё ж — падпісвае... Праўда, на тым эпізодзе аўтар не засяроджвае ўвагі, нават пасля не робіць «сімптаматычных» наконт яго агаворак: надта ўжо ўдала той эпізод выйшаў (адразу параўноўваецца з фіналам сартраўскага «Мура», дзе герой таксама быццам «гуляе» ў здрадніцтва, дзе ўрэшце гульня ператвараецца ў сапраўднасць, здрада разыграная робіцца здрадай рэальнай...). У «Сцюжы», на супраць, увага аўтара на моманце «падпісання» яўна засяроджана. Па значэнні сцэна ці не такая ж, як у гэтэўскім «Фаўсце» сцэна дамаўлення Фаўста з Мефістофелем: пісьмовае паяднанне з сіламі цемры. Фаўст, вядома, на тое і Фаўст, каб, смеючыся, падпісаць смяхотную для яго паперу і на свой лад прадоўжаць гульню з лясам. А што наш Азевіч, як ён выглядае пасля таго

насампраўднага падпісання, сарганізаванага камсамольскай блудніцай? «Кепска разумеючы, што робіць, Ягор памарудзіў крыку і вывёў над самым беражком «Азевіч Я. ...» — Ён застаўся, мала што адчуваючы. Ён быў зусім збіты з панталыку, з натугай, спакевалі пачынаючы разумець, што адбылося. Толькі праз нейкі час даўмеўся, што адбылося кепскае...» (выдзелена мной. — Ю. З.).

Поруч з бязвольным, але прыбраным Часам Ягорам мы бачым іншую постаць — яўрэя Ісака, на якога насоўваецца той жа самы антысвет, што і на Ягора. Па сутнасці, у асобе Ісака аўтар як бы сімвалізуе сілы добра, светлыя сілы, што існуюць усючасна і ўсюдысна, але ўсёчасна і ўсюдысна ім знаходзіцца супраціўнік, які мае схільнасць да разрастання ў памерах і завалодання абшарамі сіл дэбра. Якое выйсець у сіл добра ў такой сітуацыі, калі іх

В. Быкаў сярод вучняў школы N 8 г. Ліды.

магчыма сціскаюць да аднае кропкі — паасобкавае чалавечае душы? «Застацца сабой...» Як — «застацца»? «Поўная пакорнасць лёсу...» — такі, амаль тэчны выгляд мае стары набожны яўрэй Ісак у час аршыту энкавэдзістамі (у часопіснай першапублікацыі аповесці напэўна памылка друку — «пэўная». — Ю. З.). «Поўная пакорнасць лёсу» — адзінае выйсець для сіл добра, каб застацца сабой у часе сур'язнага наступу д'ябальшчыны? Выбар, прама скажам, невясёлы. Дый ці выбар?

Мы забыліся згадаць герояў, надта ж падобных да Петрака і Сцепаніды, толькі пададзеных хутчэй як «цені», чым героі. Пэўна ж, гэта — Ягоравы бацькі, імён якіх мы так і не даведаем (ці не заштам ананімных герояў «ценяў»?). Павадыр толькі паказвае нам, амаль з рэпарцёрскім скоракананнем, — як за лічаныя гады — паводле «хранаметрыі» сюжэта — састараеца, знясіляеца і канчае ад бясплёнай працы бацька (добра, што яшчэ — так, а не дзе-небудзь на Салаўках...); бачым ушчэнт збалеўшу, хоць і не старую яшчэ маці, а на панадворку — панаванне галоднай смерці і мору. «Пазнікалі жанікі, а каторыя засталіся, дбали не пра жаніцбу — пра тое, каб пракарміцца...» І гэта ў вёсцы, пры канцы 30-х...

...Але «падпіскай» справа героя не скончылася. Свет антырэалій гэтым не абходзіцца: яму трэба дзейнасць, «па перакананні» служыць, не толькі вычурная мова (ёй — асобая ўвага; «шэрававы і язык плаката», ён у «Сцюжы» скрозь напак, ён наўмысна не прыкрываецца, а падкрэсліваецца аўтарам і гучыць: лозунгі, тэарэмы, парадзіраванне кароткага курсу...). Вышэй мы задаліся пытаннем наконт жанру аповесці; лозунгавы сац-«навае», пададзены як знак прыдуманы аўтарам, не як вычурны моўны канструкт, а — як натуральнае гукое тло рэальнай рэчаіснасці (апавесць жа — рэалістычная!), — яшчэ больш завастрае гэтае пытанне наконт жанру. Адной такой рэальнай мовы — дастаткова, каб зрабіць нармальнага чалавека з нармальнай мовой — вар'ятам, ненармальным, зомбі. Гэта, зноў-такі, дыктуецца законам антыўтопіі; але ж рэалістычная аповесць сваёй фактурай прагназуе будучыню рэальную, не выдуманую... Безумоўна, за такую рэалістычную аповесць у 1969 годзе аўтару не паддзавілася б, — таму, зрэшты, ён і адклаў свой рукапіс на дваццаць гадоў, не маючы ніякай надзеі надрукаваць аповесць раней (прызнанне пісьменніка ў адным інтэр'ю 1993 года, пасля публікацыі «Сцюжы» ў часопісе «Польмя»).

Зомбі толькі і маглі быць дзейнымі служкамі антырэчаіснасці: прыдушыўшы голас сваёй душы — сумлення, яны душылі далей і ўсё навакол, што ім загадала іх антычалавечая сістэма, прыслужнікам якой яны ўжо напалова сталі. І вась — трэба канчатковае закабаленне, канчатковы пералом асобы, каб руху назад не адбылося ніколі. У «Сцюжы» — гэта эпізод разбівання жорнаў. «Рабілася ўсё горш і горш, бада падступала ўсё бліжэй... Праз шэсць падворкаў стаяла і ягоная хата. А ў хаце жорны. На якіх і ён намала намалоў у свой час — на хлеб, на зацірку, бліны... Разварушаны і знямелы, бы і кепскім сне, ён хаціў з гэтымі людзьмі па знаёмых падворках, стрымана, чужым голасам вітаўся з суседзямі і моўкі ішоў у сены, у трыцен ці ў істопку (змялку ведаў, дзе што ў кожнай сям'і),

знямаў верхні камень і выносіў на вуліцу. Ён майчаў. Бабы крычалі і плакалі... Так яны дайшлі да Азевічавага падворка... Увайшлі ў сены... Ягор ірвануўся да жорнаў і ўхаціў знаёмы, дайно ўжо не тойсты і не дужа цяжкі камень. Ён нічога не хаціў ні тлумачыць, ні нават доўга затрымавацца тут. Бегма вынес камень на агарод, дзе з пустазелля пад плотам тырчаў вялікі кругладобны валун, з усяе сілы ўдарыў па ім. Жорнавы камень разваліўся на дзве палавіны, і ён, хістаючыся, з апошніх высілак вярнуўся ў двор... З таты чулася глухое галашэнне маці... Астатня Ягора ўжо не надта трывожыла, сама прыкрае ён перажыў. Штосьці ў ягоных пачуццях зламалася, і ён выразна адчуваў, што рабіўся інакшым, чым прывык адчуваць сябе» (выдзелена мной. — Ю. З.).

Жорны, безумоўна, рэч, рэч звычайная, але ў «Сцюжы» гэта — рэч-сімвал. Сімвал яшчэ не кранутай канчаткова ніці добра, знак яго жыццясці. Расколваючы ўласна рэчэсці жорнаў-рэчаў, а ўрэшце бацькоўскія жорны-сімвал (нездарма ж так «глуха галасіла» маці; плач — над усёй Беларуссю...), Азевіч расколвае рэшту ўласнага сумлення, адпрэчвае яго назаўсёды і — «Штосьці ў ягоных пачуццях зламалася, і ён выразна адчуваў, што рабіўся інакшым...». Што гэта, як не абарачэнне ўчора-чалавека ў сёння-вурдалака? Мж іншым, Быкаў застаецца пэўным сваёй схільнасці да сімвалізацыі тэкставых з'яў: пры канцы за героем увязваецца, як ягоны сімвалічны цень, сабака Ваўкалака — не інакш знак чалавека-вурдалака... Замбіраванне скончана: не ў антыўтопіі — у рэалістычнай аповесці.

Такім чынам, аўтар, што ішоў да атрымання адказаў на тое ўсяленскае ЗАВОШТА, прыйшоў да рэаліі, якія яго выклікалі. Гэта Хведар Роўба памірае, гіне, не ўцяміўшы, за што ён гэтулькі трываў. Роўба і не мог таго ўцяміць, бо жыў натуральным сялянскім прыродным быццём, кіраваўся натуральнай чалавечай маральлю. Жажлівае насюванне нейкай пабочнай, аграмаднай пагрозы сваёй маралі Роўба ўспрымае толькі з непрыханым жахам — і зміраецца з ім; сэнс яго смерці надае хіба экзістэнцыйная гатовасць памерці («яшчэ жывы, але ўжо часткова і там»). Герой «Сцюжы» — герой не столькі экзістэнцыйны, як «ідэалагічны», прама сутыкнёны з тымі самымі пачварнымі рэаліямі-антырэаліямі, якіх падсвядомасна жахаецца Роўба, так і не спасцігнуўшы іх. Праз Азевіча аўтар-даследчык пранікае ў тыя рэаліі жаху — антырэаліі жыцця; герой робіцца даносчыкам, калектывізатарам, партыйным служкаю. Ён — закладнік антырэаліі; голас яго сумлення, душы адрэзаны ад таго, што ён робіць. Голас яго душы так і не прабіваецца, не пратэстуе супраць абставін, як гэта было ў герояў «Знаку бяды» і ў героя «Аблывы». Нават апынуўшыся ў адзіноце на пачатку вайны — і таму ўспамінаючы мінулае, — Азевіч не столькі ідзе да канчатковай ісціны, толькі яе баіцца (і баіцца рэальнае жыццё, што прыйшло да яго ў асобе жанчыны-ратавальніцы...).

Галоўнае ў аповесці — не мастацкая пазіцыя апавядальніка, і не эвалюцыя героя, — галоўнае — самі рэаліі, пра якія гаворыцца, сярод якіх існуе герой і ўвесь народ. Вось дзе карціна сур'язнае бяды — а не адзінаквы «знакаў». Вось дзе апакаліпсіс беларускай вёскі 30-х гадоў. Што тут да «публіцыстычнасці» пазіцыі апавядальніка, калі пазіцыя яго так моцна апасродкавана: аповесць накіравана да нас непасрэдна, уласна сваёй фактурай, а не «манерай» — да нашай сучаснай здольнасці ацаніць мінулае і зрабіць самастойныя высновы.

Можна сказаць, што гэта таксама і экзістэнцыйная аповесць — у тым сэнсе, што яе эстэтычнае ўздзеянне заключаецца ў непасрэднасці перажыванняў аўтара, на прымерванні чытачом падзеяў і лёсу героя на самога сябе (чаго варты эпізод разбівання жорнаў у роднай хаце? А калі бы я паступіў у гэтым выпадку?). А карціна ў хаце, дзе ўсё спакевалі памірае, дзе памірае жывой маці, дзе — подых магілія? Навошта нам тут пазіцыя аўтара?

Жыхары Азевічавай вёскі ўрэшце ператварыліся ў... Роўбаў: «Перасталі і баяцца...»

А ў каго ператварыўся герой? Экзістэнцыйная драма яго, прама скажам, у параўнанні з лясамі яго літаратурных папярэднікаў, Петрака і Сцепаніды, Хведара Роўбы — не надта глыбокая і не настолькі балючая, каб выклікаць спачуванне: галоўны спадзеў палгае хіба на тое, што сапраўдна перацэнка жыцця ў яго яшчэ дасяе, што герой яшчэ прыйдзе да праўдзівай душэўнай драмы. Але на гэта — нельга нешта загадаць: магчыма, у сумленным змаганні з ворагам з цягам часу Азевіч і зможа дасягнуць стану Петрака, і спазнае сапраўднае вызваленне з-пад улады акалічэнасці... Ды той Азевіч, што ў «Сцюжы», шлях вызвалення яшчэ не намацаў, у яго яшчэ «выбару нямака». А вызваленне — гэта якраз ВЫБАР. Выбар памік сабой і не-сабой, памік сабой і — д'ябальшчынай... Калі «душа, пра іншы марачы абсяг, свой склеп пануры пакідае».*

...Сілы зла, падпісаўшы пакт на супрацоўніцтва не проста з адзінаквымі людзьмі — з усёй краінай, — залілі рэальнай крывёй шостую частку Зямлі. У «Сцюжы» гэты жахліва-рэальны сэнс заключае ў сабе сон героя пры канцы аповесці — як на маю думку, адзін з найбольш сімвалагізаваных па ступені канцэнтрацыі сэнсу, абагульняючы сон быкаўскай прозы. Гэты крывавы сон тычыцца той галоўнай, глабальнай СУТНАСЦІ ЧАСУ І ПАДЗЕЙ, якую ўсёчасна шукаў, прагнуў знайсці Павадыр-аўтар разам са сваімі героямі-пакутнікамі. Гэта і адказ на распачнае Роўбава ЗАВОШТА. «Сніўся яму (Азевічу) нейкі дзіўнаваты сон, быццам ён ходзіць па кветніку... толькі кветкі гэты на цэлае поле... — і нехта кажа яму, што за кветнікам роў... але як ён дайшоў да роў, дык убачыў там кроў. Кроў лілася з кветніка, цурчала з голых абрываў на тым беразе, крывавыя ручаі сцякалі ў дно і нікуды больш не цяклі, кроў сабралася там у глыбокую сажалку. І тады ён убачыў, што і ягоныя рукі і крыві... Тут аднекуль паявіўся ягоны бацька чамусьці з Белалобікам, уклаў повад у яго руку, а сам паляцеў-паляцеў... здаецца, узляцеў на неба... На тым абрыўстым беразе роў паявіўся нацём Дарошка. Нібы вясковы дзед, той стаяў чамусьці ў нейкім белым цубранні, прасцінаючы рукі над роўам, і нешта не то абвяшчаў, не то маліўся ці праклінаў каго, а абпал яго цурчалі з абрыву крывавыя ручаі...»

Замбіраванне працягваецца. Толькі за дзесяцігоддзі эксперымента на людзях ў зомбі ператвораны пэўны свет, краіна, і ці магчыма яе адрабіць нанова?

А дзе наш Павадыр, куды зацяўся ён, прывёўшы чытача не куды-небудзь, а ў самы эпіцэнтр рэпрэсіі? Ці не даканалі яго канчаткова рэальныя антырэаліі, пабачаныя праз героя-антыгероя? Не. Да мужнасці Павадыра, ён не схібіў, не зламаўся ўслед за героем. Ён мусіў пакінуць гэта «замбіраванае» цэла і выйсці адзін на адзін супраць АНТЫСВЕТУ: адзіночка беспаспартны дух супраць сонму эрэлізаваных духаў зла. Напамінама аб існуючых дзесь, трансцэндэнтных, аб'ектыўных сілах добра засталася хіба «вэлічная будыніна сінагогі» — кінулася ў вочы «вэлізіяна»...

Зброя Павадыра адна, усё тая ж — Слова, што можна б'е ў цэнтр, у эпіцэнтр зла. «Слова ёсть поступок» — гэта з талстоўскага максім. Але што гэта за Слова? Такіх слоў з вуснаў Павадыра-празаіка мы яшчэ не чулі; хіба толькі прад-слоў (у тым жа «Кар'еры», у «Знаку бяды»... ды і ў «Мёртвым не баліць»). Але тут трэба звачыць не тую магічную трансфармацыю, што здарылася з аўтарскім «Я»: яго пакінула які-кольвечы канкрэтны мастацка-ўвасоблены абсяг і загаварыла ад імя Павадыра-чалавека... Быкава-палтыка. Эзатэрычныя маты трансфармаваліся ў палітычныя, а ўслед за гэтым трансфармаваліся і мовы: з мовы прозы — у мову публіцыстыкі. І Павадыр-апавядальнік становіцца павадыром-суддзёй; пісьменнік-рэаліст паслядоўна праходзіць стадыі апісальна-рэалістычнага, экзістэнцыйнага і сімваліскага спадсцення «свайго кавалка часу» («Знак бяды» — «Аблыва» — «Сцюжа»). А ўрэшце, перасягаючы і так кволую мяжу сімвалічнай умоўнасці, аўтар увогуле пераадоўвае антыномію мастацкай творчасці / грамадскай пазіцыі/усе ранейшыя мастацкія матывы кандэнсуюцца ў рамках палітычнай публіцыстыкі і публічных выступленнях, якія і ёсць на сёння ці не галоўным полем бою мастака. Мастака-ўжо-палтыка... Ды не-не і ў мастака-палтыка, як самотны напамін пра існаванне ўсё ж іншай, болей драматычнай і больш прыцягваючай мастакоўскаю душу паасобкава-чалавечай рэальнасці, — прывіваюцца ледаў не талмудычнай журботнасці словы: «Усё, відаць, ні адно грамадства і ні адзін лад чалавеку ніколі не дадуць. Так ужо заведзена: чалавек застаецца нейкім чынам адзін на адзін з жыццём і — будзе трываць...»

Мастак-палтык кіла на паўстанне — супраць антырэаліі, якія за дзесяцігоддзі разрасліся да памераў астранамічных, увайшлі ў нашу плоць і кроў, сталіся нябачнай часткай нашых істот і душаў. Ці пачуем гэты зычны голас Быкава-суддзі; ці, можа, і на гэты раз спраўдзіцца — у каторы ўжо раз на Зямлі пакут — біблейскае «Нама прарока ў сваёй Айчыне»? Спадзевы, адны спадзевы застаюцца...

* Родок з Дж. Байрана, перакладзены Р. Барадзіліным.

ШАГАЛАЎСКІ ПЛЕНЭР

У СКАРБОНКУ ВІЦЕБСКАЙ АКВАРЭЛІ

Віцебская школа акварэлі, якая паступова набывае аўтарытэт і прызнанне ў колах мастацтвазнаўцаў, магчыма, у недалёкім будучым папоўніцца творчасцю яшчэ аднаго мастака. Пра гэта сведчыць невялікая выстава маладой мастачкі Алены Аладзевай у экспазіцыйнай зале кінатэатра «Спартак». Камерная выстава, вобразна акрэсленая аўтаркай: «Хачу вам з плячотнасцю сказаць...», уключае каля 35 акварэляў. Найбольш удала частка экспазіцыі — паэтычныя краявіды «Вечар», «У ветраную ноч», «Восенскі поўдзень», «Прыцемкі ў вясце». Сапраўдная рапсодыя ночы гучыць у лісце «Ноч на Друці». Асабліва любоў і плячотны адносіны да свету кветак выразна адлюстраваны ў нацюрмортах «Даікія макі», «Рамонкі». Падкупляе шчыра апантанасць мастацтвам, нават прытым, што аўтару не заўсёды стае лёгка, часам у яе творча адчуваецца кампазіцыйная і вобразная абмежаванасць. Надзвычай цікава, што гэтая выстава лагічна працягвае добрую традыцыю персанальных выстаў выкладчыкаў мастацкіх устаноў. Зараз ініцыятыва належыць настаўніку, у мінулым выпускніку факультэта пачатковых класаў і выяўленчага мастацтва педінстытута.

Міхась ЦЫБУЛЬСКИ

ІКАНАПІСНАЕ МАСТАЦТВА ГОМЕЛЬШЧЫНЫ

Збіранне і рэстаўрацыя твораў мастацтва Беларусі XII—XVIII стст., што праводзіцца ў Нацыянальным мастацкім музеі, дазволілі ў 1970—1990 гады правесці шэраг выстаў, прысвечаных мастацтву гэтага перыяду. З мінулага года распачата серыя экспазіцый, на якіх можна прасачыць рэгіянальныя асаблівасці мастацтва Беларусі. Першай была прадстаўлена Брэстчына, цяпер мы можам пазнаёміцца з мастацтвам Гомельшчыны.

На выставе «Іканапіс Гомельшчыны XVII—XVIII стст.» зацікавяць не столькі вядомыя помнікі з Жыткавіч, Чачэрска, Чонак, Турава.

Тут упершыню мы маем магчымасць прасачыць звалюючы абразы да пачатку XX стагоддзя. З аднаго боку, захоўваецца высокі прафесіяналізм і іканаграфічная культура (працы з Веткі, Петрыкава, Астрагладу). З другога — іканапіс фактычна перацякае ў народнае мастацтва з яго разуменнем колеру, аб'ёму, ліній, прасторы. Фальклорны пачатак, раслінная і кветкавая арнаменталіка, іншы, у параўнанні з традыцыйным іканапісам, каларыт адрознівае майстэрні ў Бабічах і Навабеліцы (XVIII—пач. XX ст.). Помнікі гэтых цэнтраў іканапісу Гомельшчыны прадстаўлены ўпершыню.

Выстава падрыхтавана Нацыянальным мастацкім музеём, Веткаўскім музеём народнай творчасці, Рэстаўрацыйнымі майстэрнямі.

Н. К.

На фотаздымку: Пакутніца Варвара. XIX ст.

ГЭТЫ НЕВЯДОМЫ... КУПАЛА

Пачынаючы з другога нумара часопіс «Адукацыя і выхаванне» публікуе вялікі артыкул У. Гіламедава «Янка Купала. Новы погляд», у якім знакаміты даследчык беларускай літаратуры з пазіцыі сённяшняга дня разглядае як творы народнага песняра, што даўно сталі хрэстаматыйнымі, так і тыя, якія доўгі час не перадрукоўваліся, а таму шырокаму чытачу не былі знаёмы. У пятым нумары «Літ» — працяг згаданага даследавання. Акрамя таго, пад рубрыкай «Сусветная мастацкая культура» змешчаны артыкул К. Барабанова «Беларускі графік А. Паслядоўчэ». Зацікавіць многіх і гутарка М. Супрановіча з дырэктарам Мінскай педагагічнай гімназіі Г. Дабрынеўскай «Веру ў вялікае прызначэнне настаўніка».

15 чэрвеня ў Віцебску збяруцца мастакі з розных краін свету на I Міжнародны пленэр імя Марка Шагала. Акцыя такога маштабу праводзіцца ў нас упершыню, хаця нельга сказаць, што пленэр — рэдкая з'ява ў культурным жыцці нашай краіны. Але такога суквецця творчых імёнаў, сярод якіх і лепшыя беларускія мастакі, не было ні на адным з папярэдніх пленэраў. Падчас шагалаўскага свята плануецца правесці музычны фестываль, канцэрты, выставы, сустрэчы, дыскусіі мастацтвазнаўцаў, і ўсё гэта аб'ядлае насычаныя і цікавыя тры тыдні.

Галоўны арганізатар пленэру — Міністэрства культуры і друку Рэспублікі Беларусь. Пра канцэпцыю свята, праблемы падрыхтоўкі і парадак яго правядзення распавёў намеснік міністра Уладзімір РЫЛАТКА.

Віцебск — горад «хлебны». Там велізарныя традыцыі выяўленчага і музычнага мастацтва, што тычацца і пачатку стагоддзя, і паслярэвалюцыйнага часу. Але найбольш цікавасць застаецца да спадчыны Пэна, Шагала, Кандзінскага, выхаванцаў і стваральнікаў Віцебскай мастацкай школы. На жаль, для нас і дасюль наша культурная спадчына — таямніца. Яна была недаступная для нас, часам нечакана для сябе мы дачакаліся, што прадстаўнікі беларускага мастацтва з'яўляюцца буйнейшымі фігурамі ў свеце.

Прайшло 75-годдзе Віцебскай мастацкай школы. Мы планавалі, каб гэты юбілей уключылі не толькі вузаспецыфічную гаворку пра школу, але закранулі ўсю мастацкую спадчыну таго часу. Канферэнцыя, выставы, шэраг іншых мерапрыемстваў павінны былі прыдкрыць пласт мастацтва, непазрэдзі звязаны з плануемым пленэрам, і не толькі для беларускай грамадскасці.

Калі вы звернецеся да замежных энцыклапедыяў, нідзе не знойдзеце, што Шагал мае нейкае дачыненне да беларускай зямлі. Вядома, яго нельга разглядаць без сувязі з рускай, французскай, яўрэйскай культур. Але і без беларускай — таксама. Калі на Беларусь прыезджалі спадарыня Клінтан, на гартцы з дзесяцімі культурны і мастацтва ёй распавялі пра пленэр і адносіны Шагала да Віцебска. Для яе было адкрыццём дачыненне да Беларусі вядомага майстра. Так і для сусветнай грамадскасці.

Пленэр мы наладжваем у першую чаргу, каб аддаць даніну мастаку. Гэта буйное імя, вакол якога мы маглі б гаварыць пра нашы традыцыі, выстройваць новае дэмакратычнае

жыццё ў мастацтве. Шагал — гэта прыкмета дэмакратызму ў нашай рэспубліцы. Якія б палітычныя зрухі ні адбываліся, але мы ведаем, як цяжка вяртаўся мастак на радзіму. І як пісалася ў адной парыжскай газеце, то не вяртанне блуднага сына, то вяртанне блуднага бацькі. Але справа тут не ва ўзаемных абвінавачваннях, гісторыю крытыкаваць бессэнсоўна. Дэмакратызм адносінаў да ўсіх стыляў і напрамкаў мастацтва — гэта, напэўна, прыкмета цывілізаванай дзяржавы, і з другога боку — магчымасць для яе развіцця. Не маюць значэння нашы асабістыя прыхільнасці, мы мусім стварыць умовы для развіцця ўсіх плыняў мастацтва. Віцебскую школу мы забываліся найбольш, таму што яна далёка не ва ўсім адпавядала тым тэндэнцыям, якія былі гаспадарамі развіцця выяўленчага мастацтва доўгі час. Такім чынам мы маем зараз выдатную магчымасць вярнуць праз пленэр многіх, звязаных з Беларуссю, майстроў.

Праводзіць пленэры вельмі складана, бо не заўсёды можна сабраць кола вядомых мастакоў. Павінен спрацаваць аўтарытэт самога пленэра. А ён складаецца з таго, хто ўдзельнічае, якія галерэі і дырэктары музеяў прысутнічаюць, каб узнікала атмосфера мастацкага «бамонду». Нашай рэспубліцы патрэбныя акцыі такога маштабу, якія б прыцягнулі ўвагу найбольш буйных прадстаўнікоў мастацкай інтэлігенцыі. Вядома, я не хачу сказаць, што на Шагалаўскім пленэры збяруцца ўвесь свет, але яго імя прыцягвае, вабіць паглядзець яго радзіму, пазнаёміцца з мастацтвам народа. Таму мы і выкарысталі такую магчымасць і ўвагу сусветнай грамадскасці.

Каб наладзіць пленэр, спатрэбілася дзяржаўная фінансавая дапамога і дзяржаўная

актыўнасць. На гэты фестываль прыедуць мастакі з дзесяці краін свету, усяго 42 чалавекі (Францыя, Расія, Ізраіль, ЗША, Італія, Турцыя, Польшча, Германія, Грэцыя). Сярод іх ёсць вядомыя майстры. Хачу назваць толькі некаторых — Барыса Заборава, скажам, які не быў на радзіме шмат год, Свянчарніка з ЗША. Але найбольш прыемна, што прымаюць удзел і беларускія майстры: Л. Шчмяляёў, У. Савіч, М. Селяшчук, А. Кузняцоў, М. Бушчык, В. Стальмашонак, іншыя. На жаль, няма арганізацыі, якая прадстаўляла б нашу мастацтва за мяжой, і таму мы не маем трывалых сувязей у мастацкіх колах. Многія запрашэнні мы мусім рабіць праз пасольствы, праз Інстытут Гётэ, праз асабістыя знаёмствы. Не здолелі мы, напрыклад, запрасіць Шамякіна, але ён адгукнуўся на пленэр — даслаў у падарунак сваю літаграфію Шагалаўскаму центру.

Назавіце мне іншае імя, акрамя Шагала, якое здольна так разварушыць людзей з розных краў? Наша гісторыя яшчэ не стала сусветным здабыткам. Яго імя дапамагло знайсці зацікаўленых і патрыятычных спонсараў. Першы і асноўны з іх — банк «Беларусь», які яшчэ ў снежні выдзеліў грошы. Кожны з удзельнікаў пленэру загадзя даслаў нам слайды сваіх работ, і мы мелі магчымасць падрыхтаваць вялікі альбом гэтых сусветна вядомых мастакоў, сярод якіх будуць прадстаўлены і беларускія. Я ўпэўнены, што альбом разыдзецца як сувенір. Зразумела, што калекцыя, створаная з пленэрных работ, павінна «праехацца» па свеце. Думаю, не трэба растлумачваць, як важна такое прадстаўніцтва для беларускіх мастакоў.

Існуе і «меркантильная» канцэпцыя, як і на кожным такім мерапрыемстве. Безумоўна, мы павінны аддзячыць нашым спонсарам: банку «Беларусь», Знешэканомбанку, «Джоінту», фонду Сораса, Віткамбанку. Калі мастакі падаруюць ім па творы, гэта будзе і памяць, і аванс на далейшую зацікаўленасць. Па-другое, кожны мастак павінен па ўмовах пакінуць адзін твор на Беларусі. Лічыце, што мы будзем мець 35—40 твораў выдатных мастакоў, замежных і нашых, якія не можам набываць некалькі апошніх год. Будзе створана выдатная калекцыя сучаснага сусветнага мастацтва. Безумоўна, мы не будзем мець дзяліць, яна павінна застацца ў Віцебску. Калі пленэр стане традыцыйнай і будзе наладжвацца хаця б раз у тры гады, мы праз дзесяці год створым і музей.

ВОБРАЗНЫЯ ПАРАДОКСЫ ЮРАСЯ АНУШКІ

У старой частцы Віцебска першае, што заўважаеш за месцавай «каланчай» (так жыхары ахрысцілі ратушу), — вялізны транспарант-рэкламу, нацягнутую паміж дахамі. Тут, на апошнім паверсе, артгалерэя Алеся Пушкіна і выстава яго сбра, скульптара, нядаўняга выпускніка Беларускай акадэміі мастацтваў Юрася Анушкі.

Новае і ў той жа час ужо прагучае імя. Ю. Анушка пачаў выстаўляцца з 1990 года і адразу яго працы сталі прыкметнымі. І спрэчнымі. Ён жыве і працуе ў пасёлку з адметнай назвай Прывольнае. Яго першая персанальная выстава, дзе работы апошніх трох год, — не ў дзяржаўных залах, але

водгулле яе не меншае за сталічныя вернісажы. Не заўважаць яе проста немагчыма. І нават нядобразычлівы крытык пагодзіцца — гэта падзея, гэта цікава, гэта варта размовы.

Ю. Анушка не разлічвае на папярэдне падрыхтаванага гледача. Адрозна ж, толькі ўвайшоўшы ў залу, з галавой акунаешся ў самую неверагодную фарматворчасць, адзватна ўспрыняць якую не проста. На каляровай папяровай дошцы — дзве мускулістыя, натуралістычна перананпружаныя рукі з набрынялымі венамі, што ўскінуты ў адчаі да бога, і скамячаныя, спрацаваныя абрубкі ног. А паміж імі на драўлянай дошцы — краты (Вяртанне. 1991. Дрэва). А побач — цалкам

процілеглае: згладжаныя, закругленыя формы. «Афрадэты» скручанага ў калачык жанокага цела (1993. Мармур). Парадаксальна, але падмацаваныя графічна-дызайнерскімі выявамі будучых работ, такія, здаецца, процілеглыя формы гарманіруюць.

У скульптара велізарны дыяпазон выяўленчай мовы і не меншы выбар матэрыялаў. Пластика Ю. Анушкі — гэта нязвычайная структура, дзе спалучаюцца традыцыйна рэалістычныя (ці не нагадвае грубавата-экспрэсіўны «Аўтапартрэт» вобразы высокага Адраджэння?) і канструктыўна-экстрагантныя формы (возьмем у прыклад «Еву», якую варта разглядаць, а не апісваць). Тут у

Ева. 1992. Дрэва.

Партрэт маладога чалавека. 1992. Бронза.

Аўтапартрэт. 1991. Бронза.

Зацікаўлены ў правядзенні Шагалаўскага пленэру многія музеі свету: прыязджаюць прадстаўнікі з Варшавы, Парыжа, Мангейма, з Пушкінскага музея, Трацякоўкі. Збіруцца ў Віцебску калекцыянеры і мастацтвазнаўцы. Гэта забяспечыць высокі ўзровень тэарэтычнага абмеркавання пасля адкрыцця пленэрнай выставы. Будучы карэспандэнт газет, радыё, будзе працаваць тэлебачанне. Падрыхтаваны таксама прызы. Класічнага конкурсу не запланавана, але тым не менш мастацтвазнаўцы павінны выказацца наконт сваіх прыярытэтаў. Гран-пры зроблены беларускім скульптарам У. Слабодчыкавым.

Падчас пленэру пройдзе фестываль «Скрыпка Шагала», на яго запрошаны народныя артысты Расіі Ю. Башмет. На закрыцці будзе выступаць Беларускі сімфанічны аркестр, які выканае новы твор французскага кампазітара Марка Блеза (пад яго кіраўніцтвам), твор прысвечаны Шагала і напісаны спецыяльна да пленэру.

Пленэрная работа пачалася з 15 чэрвеня, адкрыццё ж прызначана на 20 чэрвеня. З 4 па 6 ліпеня ў Віцебску адкрыюцца выставы: Пэна, сучаснага беларускага мастацтва, «Арт-сесія 94», «Джоінт» запрашае, скульптура Уладзіміра Слабодчыкава, плакат А. Кітаевай, да 75-годдзя Віцебскай школы, і, безумоўна, пленэрная выстава. 6-га мы будзем развітацца з нашымі гасцямі. Вельмі хацелася б, каб яны атрымалі ўражанне, што наша краіна — з глыбокімі культурнымі традыцыямі.

У Беларусі шмат цікавых тэм, вакол якіх могуць быць праведзены пленэры. Мы ўжо маем Тураўскі пленэр жывалісу, з мінулага года ў Гомелі пачалі распрацоўваць духоўную тэму. Пад Мінскам, у Смільвічах нарадзіўся сусветна вядомы каларыст Хайм Суцін. Ёсць мясціны, вакол якіх можна планавать доўгае мастацкае жыццё, і самае галоўнае тут, каб жыхары Беларусі маглі выходзіць на сусветныя традыцыі. Каб яны з-за матэрыяльных варунак не выраслі без мастацтва. І для гэтага трэба зрабіць Беларусь тэрыторыяй, на якой з'яўляюцца буйныя культурныя з'явы.

Як мы заўжды адносіліся да нашых правінцый? Але кожная краіна моцная менавіта імі. Сталіца ніколі не з'яўлялася паказчыкам нацыі. Зірніце на цяперашнюю геаграфію фестывалю: Пінск, Віцебск, Гомельшчына, Барысаў. Самае галоўнае — уключыць нашу правінцыю ў сістэматычнае культурнае жыццё на міжнародным узроўні. Калі будзе створана такое правінцыйнае, але «высокае» асяроддзе, складзецца праз пэўны час і традыцыя.

адной рабоце можа спалучацца рэльеф, круглыя аб'ёмы, плоскасці. Тут дрэва, метал, мрамор, камень, і для кожнага вобраза іх адметнае пластычнае выкарыстанне і колеравая гама. Здаецца, скульптар свядома акцэнтуюць увагу на вобразным, колеравым, матэрыяльным і знешнім, прымушае ў першы момант не ўспрыняць, нават адпрэчыць такую работу згодна з выхаванымі раней густамі і эстэтычным вопытам. Але гэта ж і прыцягвае, стварае аўру загадкавасці вакол скульптур. Ці ж забудзецца на такія вобразныя парадоксы?

Вядома, настроіўшыся крытычна, з Юрасём і яго светабачаннем лёгка не пагадзіцца. Можна заўважыць залішнюю стракатасць, ненатуральную, неабгрунтаваную лагічна колеравасць рэльефаў альбо награвашчаную сімвалічнасць круглых скульптур, дзе зротыка, паганства, сучасная знакавая сістэма і утылітарнасць заварожваюць, але застаюцца не да канца зразумелымі. Але ёсць у Ю. Анушкі тое галоўнае, што вызначае найлепшыя работы маладых беларускіх мастакоў, абсалютна не супастаўляльных стылёва, — гэта пошук. Пошук праз сістэму сваёй культуры, праз сусветны мастацкі працэс. Бо свабодная інтэрпрэтацыя тэмы, адыход ад акадэмічных нарматываў (вядома ж, на падставе выдатнай адукацыі) — гэта натуральнае імкненне маладога мастака, не абцяжаранага ідэалагічнымі рамкамі, вырацца ў прастору вобразнага самавыражэння.

Ю. Анушка не прапануе вострых уражанняў альбо інтэлектуальнай гульні. Яго творы трагічна, эмацыянальна і пластычна прыцягальныя. Яны не прызначаны для імгненнага ўхвалення, заключаны ў іх падтэкст асэнсуюецца падсвядома, ён патрабуе намаганняў думкі і часу. Але такія работы запамінаюцца, дэталёва ўрэзваюцца ў памяць. Яны як эмацыяны шок сярод будзённай завядзенкі.

Малады скульптар паслядоўны ў сваіх пошуках. Кожная яго новая работа — больш лаканічная, не экзалтаваная, а проста алегарычная форма. Адсюль, магчыма, яго зварот да круглай скульптуры, дзе, вызваляючыся ад натуралістычна-вонкавага падабенства, ён шукае абстрагаваных аб'ектаў. Ад прыгажосці да пачварнасці, да таго невыказанага, што заўжды прысутнічае ў нашым жыцці.

Наталля ШАРАНГОВІЧ

ПРА ПАЭЗІЮ І ПРОЗУ

РАЗВАЖАННІ ПАСЛЯ ПРЭМ'ЕРЫ АПЕРЭТЫ «ХАЛОПКА»
Ў ДЗЯРЖАЎНЫМ ТЭАТРЫ МУЗЫЧНАЙ КАМЕДЫ БЕЛАРУСІ

Цудоўнае слова: «паэзія». Цудоўнае яго тлумачэнне: «вытанчанасць і прыгажосць чаго-небудзь, што абуджае пачуццё зачараванасці». Каб звацца паэтам і выклікаць гэтае самае пачуццё, зусім неабавязкова займацца рыфмаплагеннем, таму што паэты ёсць у самых розных справах. Паэтам могуць быць краўцы, шаўцы, кухары. І гэта вельмі добра.

Ну, а зараз давайце ўявім такую гісторыю. У вас ёсць, напрыклад, добры сябра, якога вы лічыце кулінарам ад Бога. Кухарства для яго — таемны рытуал, сапраўдная магія. Яго стравы заўсёды арыгінальныя, незвычайныя, і кожны раз ён варожыць над імі, быццам паэт над рыфмамі. І вы любіце яго менавіта за тое, што ў сваёй справе ён — чараўнік, і ніякія кулінарныя рэцэпты і парады яму непатрэбны: ён выдумляе іх сам. І вось аднойчы з ім адбываецца нешта незразумелае. Нечакана для сябе і для вас ён купляе кулінарную кнігу — вялікую, разумную, грунтоўную, захапляецца ёю і... замест Паэта робіцца вучоным. Вы прыходзіце да яго, і ён шчыра, як і заўсёды, частуе вас новай стравой, аднак на гэты раз не сваёй, а кніжнай. Паспытаўшы пачастунак, вы адразу ж адчуваеце расчараванне. Ах, як непадобна гэта на тое, што гатаваў ваш сябра без усялякіх кніг! Ён чакае вашай адзнакі яго кулінарнага майстэрства, пераконваючы вас, што стравы гэтыя — каларыйныя, пажыўныя, карысныя і г. д., і г. д., і г. д. Але ўсе-ягонныя словы перабівае неапетліты пах і прэсны смак. Толькі з-за павагі да свайго сябра вы ўсё-такі вымушаеце сябе з'есці пачастунак, аднак моташна робіцца не толькі вашаму страўніку, але й душы таксама. Бо ваш знаёмец ператварыўся з Чараўніка ў звычайнага кашавара, і адным паэтам зрабілася менш...

Гэтай нафантазіраванай гісторыяй мне частусці захацелася пачаць свае разважанні наконце чарговай прэм'еры ў беларускай музыкамедыі — «Халопкі» М. Стрэлнікава. Спектакль, на маю думку, атрымаўся бяскрылы, сумным і прэсным, нягледзячы на тое, што ставіў яго безумоўна таленавіты і незвычайны рэжысёр Вячаслаў Цюпа. Для мяне асабіста ягонае імя дужа важнае і аўтарытэтнае, каб лішні раз дакараць дыкціў з няўдачы. Маё захапленне музычным тэатрам пачыналася менавіта са спектакляў Цюпы, і заўсёды мне здавалася, што ён уvasябляе паэзію ў рэжысуры. «Пачуццё зачараванасці» — толькі малая частка тых добрых пачуццяў, якія выклікалі і выклікаюць лепшыя спектаклі В. Цюпы: «Сірано», «Клоп», «Хэло, Долі!» у тэатры музычнай камедыі, «Дэкае паляванне караля Стаха» ў беларускім оперным. У самых удалых сваіх работах ён правіўся як рэжысёр-романтык, як сапраўдны Паэт свайго жанру. Яго бязмежная фантазія дапамагала яму ствараць спектаклі ўнікальныя, адзінаквыя, непаўторныя ў сваёй адметнасці.

Зразумела, не ўсё, што ён ставіў, было бясспрэчна. Мне здаецца, гэтаму рэжысёру больш удаюцца пастаноўкі сучасных твораў — тых, у якіх ён у пэўнай меры з'яўляецца першаадкрывальнікам. Вядома, напрыклад, што «Кармэн», якую В. Цюпа ставіў у ДАВТе, выклікала цэлы шквал дыскусій, і меркаванні большасці глядачоў ды крытыкаў былі зусім не на карысць ягонай трактоўкі. Што зробіш. Класіка ёсць класіка. Яна цягне за сабой цэлы шлейф стэрэатыпаў, якія складваюцца ў глядачоў ці слухачоў ва ўспрыманні добра вядомых твораў. Гэта аксіёма. Іншая справа — добра тое ці дрэнна. Не буду зараз

працягваць гэтую тэму. Прынамсі, пастаноўка класічнай оперы «Кармэн» многімі была залічана ў разрад творчых няўдач В. Цюпы.

Але вось — «Халопка», яшчэ адна сустрэча рэжысёра з класічным творам (праўда, «Халопка» і «Кармэн» нельга нават параўноўваць. Розныя жанры, розныя гістарычныя эпохі, розныя ўзроўні музычнай драматургіі. І тым не менш «Халопка» лічыцца класікай. Класікай савецкай оперы). На гэты раз, лічу, — няўдача бясспрэчна. Можна сказаць, нават правал. У чым прычына?

Можна, у тым, што спектакль рыхтаваўся больш як год? Пастановачна тэрмін расцягнуўся неверагодна, і, можа, на нейкім этапе рэжысёр і акцёры выдыхнуліся? Ва ўсякім разе, мне падалося, што на здачы спектакля і на першых прэм'ерных паказах акцёры працавалі з пэўнай доляй стомленасці, ці, як любілі ў нас раней казаць, «без агенчыка». І гэта адчуваўся ў глядзельнай зале.

А, можа, прычына ў іншым? Пастаноўшчыкі спектакля з самых найлепшых намераў вырашылі прадставіць стрэльнікаўскі твор у яго першапачатковым выглядзе. Як сказана ў праграмцы, «тэатр ставіў перад сабой задачу максімальнага набліжэння да першакрыніцы, ачышчэння драматычнага і музычнага матэрыялу ад шматлікіх насланняў і пераробак... Раскрыты купюры, адноўлена шмат музычных нумароў, якія існавалі толькі ў чарнавым аўтарскім варыянце і ніколі раней не выконваліся». Дарчы, аўтарскі клавір дырыжор-пастаноўшчык спектакля Аляксандр Сасноўскі атрымаў літаральна з першых рук — ад сына М. Стрэлнікава, да якога ездзіў у Пецярбург.

Пастаноўшчыкі агоралі сапраўды падзвіжніцкую працу, і ў словах маіх няма ні каліцця іроніі. Але ці патрэбны былі гэтыя герайчныя намаганні? Ну, адкрылі купюры, «ачысцілі», «наблізілі», «аднавілі». А ў выніку атрымалі амаль чатырохгадзінае аморфнае і маруднае дзеянне. Дык, можа, і не трэба было адкрываць і аднаўляць тое, што хтосьці свядома «закрыў» і аддаў забыццю? Аперэта «Халопка» — гэты савецкі двойнік кальманаўскай «Прынцэсы цырка». Аднак, як высветлілася, Стрэлнікаў, дарчыце, — зусім не Кальман. У ягоным творы ёсць некалькі цудоўных мелодый (напрыклад, дуэт галоўных герояў, сцэна «Бразготкі», «Гусарская песня»), аднак, як мне здаецца, не трэба было аддаваць спектакль на водкуп музыцы, колькасць якой перавысіла якасць. Дый лібрэта аказалася грувацкім. Сам В. Цюпа, думаецца, зразумеў гэта, і пасля прэм'еры вырашыў ужо скараціць 3-ю дзею. Аднак агульнага ладу спектакля гэта не змяніла: ён застаўся расцягнутым і сумным.

Мне асабіста не вельмі блізка ў «Халопцы» і яшчэ адна асаблівасць, якая ў большай ці меншай ступені пачала выўляцца ва ўсіх апошніх пастаноўках В. Цюпы. Часам, каб дагадзіць уласнай канцэпцыі спектакля, ён жорстка падпарадкоўвае акцёраў сваёй волі, сваім ідэям, якія не заўсёды зразумелыя ні ім, артыстам, ні глядачам. Ну чаму, чаму так дзіўна развіваюцца адносіны галоўных герояў «Халопкі» — Вялеты і Андрэя? Чаму рэжысёр літаральна не дазваляе ім быць побач, проста набліжацца адно да аднаго на сцэне? Чаму кожны з іх існуе сам па сабе і ўсе дэялогі і дуэты прамаўляюцца ды спяваюцца ледзьве не ў процілеглыя кулісы? Чаму ў фінале 2-й дзеі, у той момант, калі зняважана Вялету нахапіны Кутайсаў трасе, як грушу, Андрэй спакойна стаіць спінай да іх, рыхтык манумент на п'едэстале? А ў 3-й дзеі замест разважкі ў адносінах герояў рэжысёр прапануе... іх маўклівыя вольныя праход злева-направа і справа-налева...

І дзеля гэтага трэба было ставіць спектакль працягласцю ў тры з паловай гадзіны?

Дарчы, такі вялікі прамежак часу — не адзіны «рэкорд» новай пастаноўкі. Гэта не толькі самы доўгі, але, мне здаецца, і самы шыкоўны, раскошны спектакль за ўсю гісторыю існавання нашага тэатра музыкамедыі. Праўда, такія хвалебныя эпітэты выклікаюць пераважна ўражанні ад касцюмаў — фантастычна, казачна прыгожых (мастак — В. Жалонкіна). А вось дэкарацыі (сцэнограф — У. Жданаў) падаліся мне залішне лапідарнымі, простымі, пазбаўленымі вытанчанасці.

Яшчэ адзін «рэкорд» — незлічона колькасць дзейных асоб і ўдзельнікаў спектакля. Тут і салісты, і хор (новы галоўны хормайстар тэатра Тамара Гуліна зрабіла хор тэатра моцным, зладжаным калектывам, і гэта ўжо адзначалася не раз. Вось і ў «Халопцы» артысты хору зноў прадэманстравалі сваё прафесійнае майстэрства), і артысты балета — у спектаклі ёсць цудоўны балетны дывертысмент (балетмайстар — Н. Дзячэнка), ну і, нарэшце, дзеці, якія таксама ўдзельнічаюць у пастаноўцы, выконваючы «дэкаратыўныя» функцыі. Ой, ледзь не забылася яшчэ пра двух чароўных сабак, якіх дэманструе іхні ўладальнік — акцёр Г. Казлоў. Усё гэта, безумоўна, выклікае замілаванне. Але няўжо фантазія рэжысёра, якой ён заўжды славіўся, так вычарпалася, што для завабыв глядачоў ён здатны ўжо і на тое, каб выцягваць на сцэну сабак і дзяцей? Якая ўжо тут паэзія...

Усё ў «Халопцы» падаецца адасобленым: хор, салісты, балет, аркестр. Мне вельмі здзівіла, што заўжды чуйны да спевакоў дырыжор А. Сасноўскі тут дазваляе сабе глушыць іх аркестрам, не дае магчымасці паспяваць у задавальненне, літаральна абрываючы апошнія, самыя эфектыўныя ноты.

На прэс-канферэнцыі пасля здачы спектакля В. Цюпа сказаў: «Я ставіў спектакль-сувенір». Усе неабходныя для гэтага атрыбуты ў «Халопцы» і праўда ёсць: сарафаны, каюшнікі, доўгія косы, цыганскія скокі, кашулі да каленяў, узоры гжэлі і нават ансамбль, які сімвалізуе тройку «з бразготкамі»... Як той казаў, «сделали нам красиво». Толькі навошта? Уся гэтая прыгажосць самакаштоўная, не болей, таму што ў спектаклі няма аднасіці, нейкай агульнай мэты, дзеля якой яго ставілі. Замест яе — усёпаглынаючая гігантанія.

Самая галоўная вартасць спектакля, як і заўсёды, — гэта акцёры. Не перастану паўтараць, што ў беларускім тэатры музыкамедыі працуюць цудоўныя, таленавітыя акцёры, дзякуючы якім ужо доўгі час ён лічыцца самым моцным сярод аналагічных тэатраў былога Саюза. У «Халопцы» занятыя акцёры розных пакаленняў, і кожны заслугоўвае самых добрых слоў: Людміла Станевіч і Святлана Лугава, Уладзімір Пятроў і Васіль Мінгалёў, Генадзь Нікіцін і Святлана Якавец, Леся Лют, Герман Казлоў, Зінаіда Вяжбіцкая, Пётр Рыдзігер. Але акцёры — не богі, і іхнае майстэрства ўсё ж не кампенсуе недахопаў пастаноўкі.

Публіка прымае спектакль па-рознаму. Хтосьці паспешліва знікае пасля факта, хтосьці з суровым тварам цяплява выседжвае да канца, а хтосьці і «бравы» крычыць у фінале. Адна дама нават сказала, што спектаклі накітал «Халопкі» выклікаюць у яе жадаць надзець новую вопратку, туфлі на высокіх абцасах ды ісці на спектакль, падобна пецярбургскаму «нафталінавым бабулям». Адносна апошніх я думаю: няўжо ж гэта тая публіка, пра якую марыў рэжысёр?..

Вольга БРЫЛОН

Фота В. СТРАЛКОЎСКАГА

КАЛІ ПАЛІТКА Ў ЦЯНІ...

МАЙСТЭРНЯ Ў ДЗІЦЯЧЫМ САДЗЕ

Знайсці Анатоля Навіцкію аказалася досыць складана: 514-ы дзіцячы сад, дзе месціцца яго майстэрня, туліцца сярод аднапільных дамоў Вясянкі. Аднае, што кінулася ў вока, — драўляны скульптуркі казачных герояў і нешта кшталту мансарды з надпісам на шкле «Анатоль».

Тут кожны дзень дзеці. І не толькі таму, што малады мастак, якога прытуліла загадчыца ведамаснага дзіцячага сада, у якасці падзякі і платы за памяшканне вядзе заняткі з 4—6-гадовымі дзецьмі. Гэтыя гадзіны навучання таксама досыць адметныя і нетрадыцыйныя. Анатолю лічыцца, што галоўнае тут — развіццё дзяцей, не прымушаць іх падстройвацца пад дарослае ўспрыманне, а разбудзіць іх творчасць. Дзеці зазіраюць сюды і проста так: паглядзець на карціны, памацаць фарбы, пра нешта запытацца.

Анатоль задаволены. Ён пазбаўлены традыцыйнай праблемы маладых мастакоў: мае месца для працы. І не які-небудзь закутак, а выдатнае памяшканне, дзе на сценах — яго жывалі. Нядаўна яго сумесна з братамі выстава прайшла ў Віцебску. Не абмяноўць яго і заказчыкі. А дзеці натхняюць сваёй шчырай зацікаўленасцю і жаданнем расквіцець наваколны свет.

Н. Ш.

Фота А. МАЦЮША

АЎТАРЦЫ — 12 ГАДОЎ

Нячаста выпадае бачыць афішу, якая запрашае на аўтарскі канцэрт 12-гадовай дзяўчынкі. Але ж такі канцэрт адбыўся ў Ваўкавыскай музычнай школе. З уласнымі творамі выступіла піяністка Лера Янкоўская. Нельга сказаць, што Лера — пачатковец: яна ўдзельнічала ў розных творчых спаборніцтвах для дзяцей і юнацтва. Стала лаўрэатам Міжнароднага конкурсу юных кампазітараў «Надзея-93», заняўшы другое месца пасля вельмі дарэвітага маскоўца Фёдора Амрава.

У ле канцэрце прагучалі рознахарактарныя мініяцюры, сюіты «Поры года» ды «Каштоўныя камлі», «Мелодыя» для скрыпкі і фартэпіяна, раманы на вершы М. Багдановіча і Ф. Цютчава (праспявала іх выкладчыца Л. Ушанава), а таксама ўрыўкі з будучай дзіцячай оперы «Белая вішня», якую Лера піша паводле аднайменнай п'есы С. Клімковіч. Пасля канцэрта прадстаўнік фірмы «Юралан-Д» ды загадчык гарадзела культуры В. Янкуць уручылі таленавітай дзяўчыне грашовы чэк і падарункі. Няма намагацца дзяля арганізацыі гэтага адметнага мерапрыемства прыклала завуч музычнай школы А. Канановіч.

В. РАДЗІЁНАЎ,

старшыня Асацыяцыі кампазітараў Гродзеншчыны

ПАДАРОЖНЫЯ НАТАТКІ

Украіну з акна цягніка я пазнала на таполях, швітухай акацыі і роўненых усходах кукурузы. Бульба там ужо вырасла ў добрыя кусты і васьмь зацвіце. Украінскіх мытнікаў пасажыры-камерсанты ды спекулянты пабойваліся: кажуць, строгія. Беларускую мытню ніхто не прымаў усур'ёз: наш прадстаўнік багажу не аглядаў, а толькі бегма ставіў пячаткі ў дэкларацыях. «Цяпер ведаю, куды трэба ездзіць», — сказаў сусед па куз, які вёз дадому, у Кішынёў, аўтазапчасткі з Мінска.

У нашым горадзе яго непрыемна ўразіла тое, што не ўдалося адшукаць малдаўскае пасольства (як я пазней высветліла, яно месціцца ў Драздах). Затое ў Кішынёве прыйшла пара здзіўлення мне: там дасюль не пасольства РБ, а толькі пастаяннае паўнамоцнае прадстаўніцтва. Яно, аднак, падтрымлівае цесны кантакт з нешматлікай беларускай абшчынай, любоўна ўпарадкавала офіс у цэнтры сталіцы і так прыхільна паставілася да мяне, госці, як, мабыць, не змагла б і не захацела ўстанова больш высокага рангу.

...У Малдове акацыя ўжо адцвіла. Як і яблыні, грушы, персікі ды ўсё астатняе. З рук прадавалі гронкі чарэшні (гронкі — бо на пруюках). Нязменны ў дарозе плашч здаўся смешнай непатрэбшчынай пры трыццаціградуснай спякоце.

Па дарозе мне паказалі крэпасць у Бендэрах, дзе размяшчаецца база славаўгай 14-ай арміі на чале з «крутым» генералам Лебедзем. Цягнік прастукаў па мосце цераз Днестр, які ў разгар ваенных дзеянняў «лебедзеўцы» пагражалі ўзарваць. Добра, што яны гэтага не зрабілі. Бо як бы тады сімпатычная мінчанка наведвала маму ў Ціраспалі, камерсанты давезлі ў Малдову тавар, а я ад Саюза пісьменнікаў Беларусі прыняла ўдзел у свяце славянскага пісьменства?

Свята гэтае прыйшло з Балгарыі, дзе адзначаецца як дзень святых роўнаапостольных Кірылы і Мяфодзія, напоўнілася новым зместам і штогод вандруе па гарадах і рэспубліках былога СССР. Колькі год таму святкавалася і ў Мінску, так што я мела магчымасць параўноўваць. На сцэне Кішынёўскага рускага тэатра імя Чэхава (таксама была сінэгога, як і ў нашай сталіцы) не было традыцыйных у нас рушнікоў і прэзідыума, пазытывныя выступленні прадумана спалучаліся з канцэртнымі нумарамі.

Усю арганізацыю ўзяў на сябе Славянскі фонд Малдовы. Дружна ўдзельнічаў дыпламатычны корпус бліжняга замежжа. Рэй вялі балгары: адкрываў урачысты канцэрт пазт і грамадскі дзеяч Л. Еленкаў, удзельнічала некалькі выдатных фальклорных калектываў. З Кіева прыслалі таленавітыя вакальныя дуэт (пісьменнікі па нейкіх прычынах не з'явіліся). З Масквы прыехалі прадстаўнікі асацыяцыі «Радзіма», адпаведных выданняў і расійскага

дэпартаменту па нацыянальных справах, меў поспех у публіцы малады пазт Г. Віхроў. У мяне, на жаль, музычнага «суправаджэння» не было: гурт «Церніца» ў апошнюю хвіліну адмяніў паездку ў Кішынёў.

Не засталася ўбакі і Румынія. Яе прадстаўлялі супрацоўнікі дэпартаменту па справах нацыянальных меншасцей (усе пяць розных нацыянальнасцей) і гурт старадаўняй песні ліпаван. Ліпаванамі завуць у Румыніі нашчадкаў рускіх старавераў. Жывучы кампактна, вёскамі, яны не асіміляваліся, здолелі захаваць праз стагоддзе мову і самабытную культуру. Спецыялісты, магчыма, мелі б прэтэнзіі да чысціні іх фальклорнай спадчыны, мне асабіста частка песень здалася беларускімі па паходжанні, украінцы — украінскімі... Песня «Захацела бабуленька куранят займець...» гучала з моцна пераробленым тэкстам. У яшчэ адной былі такія, перайначаныя на рускі манер словы: «За лядшым мужыком жынка высыхае» і г. д. Марна было дапытвацца ў простых сялян, адкуль у іх гэтыя песні. Але якое гучанне! Якая натуральнасць спеваў і паводзін на сцэне! Якое працулае «пражыванне» кожнай народнай песні — аж да лёгкага шокі і міжвольных слёз у глядацкай зале. Ліпаване сталі сапраўдным адкрыццём Дзён славянскага пісьменства і культуры ў Кішынёве.

Астатняя праграма — ускладанне кветак да помнікаў відным дзеячам славянскай культуры, сустрэчы ў школах, выставы, выезды ў раёны і гарады — была досыць традыцыйнай, знаёмай па часах застоўных.

Вечарам адбыўся канцэрт у ДК Новых Анеках. Трэба сказаць, што старшыня Славянскага фонду І. Васільеў сябруе з гэтым раёнам, і гэсцей сюды возіць даўно і рэгулярна. Сам раённы цэнтр, як і ўсе ў Малдавіі, шматнацыянальны. У рэспубліцы жывуць рускія, украінцы, гагаўзы, балгары, адна з самых уплывовых абшчын — украінская. Яна мае свой ліцэй і ўкраінска-рускую школу. 20 тысяч беларусаў рассыпана па розных гарадах, у кішынёўскай абшчыне іх каля 400, і тых, як мне казалі, пры нагодзе не сабраць. Вышэйшыя навучальныя ўстановы Беларусі — Віцебскі тэхналагічны, політэхнічны, інстытут народнай гаспадаркі — 20 год пастаўлялі Малдове кадры для лёгкай прамісловасці, дык і не дзіўна, што сярод швейнікаў і трыкатажнікаў лёгка знойдзеш земляка, а дакладней — зямлячку.

Узначальвае абшчыну выкладчык медыцынскага ўніверсітэта У. Дзяржыцкі, чалавек немаляды, але энэргічны, намеснікам у яго А. Гарбуноў — адзіны, хто валодае тут мовай. Спробы адкрыць летась беларускі клас поспехам не ўвянчаліся. На стадыі станаўлення — беларуская бібліятэка. Не хапае кніг, з перыёдыкі паступае толькі «Голас Радзімы», іншых выданняў у вочы не бачаць. А ўсё таму, што ў

Малдове з Беларуссю няма адпаведнай дамовы, хоць з Расіяй і Украінай такія дамовы ёсць.

Вы можаце спытаць, які ўдзел прыняла ў славянскім свяце неславянская рэспубліка Малдова? Досыць стрыманы, па лініі міністэрства культуры і дэпартаменту па нацыянальных пытаннях. Прэзідэнт Снегур выказаўся «за», але пісьменнікі-малдаване не далучыліся. Румыны мне здаліся нейкімі хмурнымі, непрыветнымі, падобнымі больш на назіральнікаў, чым удзельнікаў святкавання. Румынія і Расія — дзве магутныя рознаскіраваныя сілы, кожная з якіх цягне Малдову ў свой бок. Славянскія ўплывы тут вельмі адчувальныя, вера праваслаўная, старажытныя кнігі пісаны кірыліцай, кірыліца бытвала і пры Саветах. Аднак гісторыя рухаецца наперад, з 90-га года ўведзена лацінка, малдаўскую мову ўжо прынята называць румынскай, ходзяць гаворкі пра магчымае даўное грамадзянства. Тым не менш простыя малдаване, па маім назіраннях, адчуваюць сваю адрознасць ад румынаў і даволі крытычна да іх ставяцца.

На свяце прагучала шмат узвышаных слоў пра агульныя карані славянства, іх гістарычную і культурную аднасць. Але (што падкрэсліла я і ў адным з выступленняў) крэўнае радства — гэта адно, а палітыка — зусім іншае... Калі я выпраўлялася ў гэтую няблізкую дарогу, у мяне якраз і была апаска наконт палітычнай падаплёкі Дзён. Усе мы памятаем крываўныя падзеі ў Прыдністрыі і звязаны з імі раскол у грамадстве Малдовы. Арганізатары мерапрыемства, зрэшты, не хавалі сваёй поглядаў і сімпатыі, аднак палітыка, хоць і дужа зацікаўленая ў дадзеным выпадку асоба, усё ж трымалася сціпла, як бы ў цяні. На сцэну не вылазіла і лозунгаў не выкрывала. Магчыма, яна пасмялела ў Ціраспалі, які таксама быў у плане, але мне туды патрапіць не выпала. Там, раскажваюць, свае парадкі: каманданцкая гадзіна і адносна невысокая цэны. Грашыма служыць стары рускі рубель з наклеенай маркай — выйваў Суворова, так званы «сувораўкі». Вайсковец са зброяй успрымаецца звыкла, як дэталю ландшафту.

Праводзілі мяне землякі. Напярэдадні ад'езду супрацоўніца прадстаўніцтва Л. Кандрацук наладзіла непрыцягную экскурсію па Кішынёў (здаецца, так цяпер прынята пісаць) — утульным, зялёным, нечым падобным на прыморскія гарады. З «этноаром»-шмучындам у душным купце мы абмеркавалі грамадска-палітычную сітуацыю на Беларусі і шанцы прэтэндэнцы на дзяржаўны «трон». Украінскі мытнік зрабіў для мяне паслабку і толькі паківаў на лішняю бутэльку малдаўскага віна. Паездка, можна сказаць, удалася.

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

«НАЗАД ХОДУ НЕ БУДЗЕ...»

(Пачатак на стар. 4)

больш значныя праблемы. А мова столькі часу чакала, пачкае і цяпер...

— Чытаючы выступленні нашых дзяржаўных мужоў высокага і самага высокага рангу, слухаючы выступленні відных палітыкаў, палітолагаў, вучоных, якія і пасля таго, як прыняты артыкул аб дзяржаўнай мове ў нашай новай Канстытуцыі, як яна замацавала дзяржаўнае становішча беларускай мовы, я не здзіўляюся, калі сустракаю сцвярджэнні, што трэба на афіцыйным узроўні ўраўняць статус беларускай і рускай моў. І кіраўніцтва дзяржавы не толькі не пратэстуе, а і паказвае прыклад у пашырэнні падобных думак, такіх падыходаў, такіх пазіцый. Дык на што можна сёння спадзявацца?.. Не далей як учора (гутарка адбылася 30 мая. — А. М.) я слухаў выступленне віднага нашага палітолага, прафесара, які ў тым, што ў нас адна дзяржаўная мова — беларуская, бачыць недахоп, загану ў нашай нацыянальнай палітыцы і заклікае даць рускай мове належны статус. Быццам гэтыя правы ў яе нехта забіраў. А ўсё таму, па той жа прычыне... Цытую даслоўна: «Я не хотел бы, чтобы мое дитя было оторвано от Достоевского...» Пачуўшы такое, толькі рукамі развядзеш. Вядома, гэта не на ўзроўні тых таварышаў, у якіх, калі гаворка заходзіць пра мову, адно рэзаванне: была б каўбаса, а якую мовай гаварыць — няважна! Але што атрымаецца? Паколькі я змагаюся за выратаванне нашай мовы ў складанай сітуацыі, за тое, каб яна была адзінай дзяржаўнай мовай, бо калі будуць дзве дзяржаўныя, дык усё пакоціцца назад, усё, хоць маленькія заваяванні, знікнуць, — атрымаецца, што я, па логіцы калегі прафесара, за тое, каб мае дзіця не ведала Дастаеўскага. Ну і ну! Выбачайце, але гэта ўсё спекуляцыі ды яшчэ цынчыны! Усе, хто сцвярджае падобнае, добра ведаюць, што руская мова ў нас займае пануючае становішча. Ніхто не можа сказаць, што яна пакрыўджана. Больш таго, па сённяшні дзень у 10-х і 11-х класах беларускамоўнай школы, дзе ўсё вы-

кладаецца па-беларуску, на рускую мову і літаратуру адлучана амаль у паўтара раза больш гадзін, чым на беларускую мову і літаратуру. Дык пра што мы гаворым? Пра які адрыў ад Дастаеўскага? Цяжка нават рэзаваць на ўсё гэта. Не хочацца думкі дапусціць, што чалавек у падобнае сваё сцвярджэнне верыць і гаворыць усё сур'ёзна. Значыць, ён нас прымае за... нейкіх такіх... Не знаю, якое слова больш падыходзіць. А ці нельга, шануюны таварыш, ці, шануюны таварышы, з павагай ставіцца да нашага народа? Навошта лічыць яго такім цёмным, такім неразумным, што ён сам добра ахвотна адмовіцца ад Талстога, Дастаеўскага, ад вялікай рускай літаратуры, культуры? Гэта цынчына, недастойна людзей культурных. На жаль, усё гэта наша сённяшня рэальнасць. Апошні час у друку, у сродках масавай інфармацыі ідзе такое ажыўленне не на карысць беларускай мовы, што проста трывожна робіцца. Гэта можа кепска скончыцца. Я не думаю, што тысячы і тысячы беларускіх патрыётаў, асабліва маладыя людзі, спакойна ўсё «праглынуць», калі дойдзе да таго, што прапаўнуць нашы адукаваныя і дзяржаўныя мужы. А іменна: давайце правядзем рэфэрэндум, хай слова скажа сам народ. У думках жа пры гэтым: «Мы ўсё належным чынам арганізуем так, што народ прагаласуе за дзве дзяржаўныя мовы». А тым самым — за пагібель нашай роднай беларускай.

— Ды будзем усё ж спадзявацца на лепшае...

— Я ў такім разе азіраюся на стагоддзі нашай гісторыі, звяртаюся ў думках да часоў, яшчэ куды горшых, чым сёння, і калі ўсё-такі тады мы прабіраліся хоць да нейкага святла, то чаму зараз трэба ўпадаць у роспач, апускаць рукі? Ні ў якім разе нельга гэтага рабіць! Дапусцім, людзям, якія сёння — хто па неразумненні, хто свядома — супраціўляюцца ажыўдзяленню Закона аб мовах, ідуць супроць таго, каб наша мова беларуская запанавала не дзе-небудзь, а на сваёй роднай зямлі, — дапусцім ім удацца прытарыцца жыватворны, плённы працэс пашырэння нашай мовы ў

грамадскім ужытку. Дык усё роўна гэта толькі на нейкі час. Я перакананы, што назад ходу не будзе. Усё-такі за гэты апошні гады ўдалося зрабіць нешта вельмі-вельмі важнае. Калі канкрэтней — удалося дапамагчы многім тысячам людзей, асабліва нашай інтэлігенцыі, зразумець, што такое мова ў гістарычным лёсе народа. А ўжо калі людзі зразумелі і пераканаліся ў гэтым, то не думаю — людзі ж усё-такі людзі, а не пешкі на шахматнай дошцы, — што яны адракуцца ад сваёй перакананнасці, ад сваёй жыццёвых прынцыпаў. Шкада толькі, што гэта ўскладняе нашу агульную палітычную сітуацыю, стварае праблемы там, дзе без іх можна зусім абійсціся. Здавалася б: давайце спакойна выконваць Закон аб мовах. Ніхто ж не бярэ за горла. І сам закон — ну ўжо ж такі памяркоўны! Названыя такія працяглыя тэрміны яго выканання. Магчыма, недзе ў свеце з нас і пасмяліся, што мы дзейнічаем так асцярожна, гэтак абачліва. Але ж гэта зноў жа з павагі да ўсіх тых, каму сапраўды цяжкавата адразу перайсці на беларускую мову, карыстацца ёю. Усё ўлічана з самых лепшых гуманных меркаванняў. Усё прадугледжана... Толькі давайце ж усё — таксама з павагай да гэтай зямлі, да гэтага народа, да саміх сябе — выконваць закон! Дык не атрымаецца... Але нам нікога не застаецца, як захоўваць і спакой, і паважлівыя адносіны да ўсіх грамадзян рэспублікі. І абалірацца на тое, на што мы заўсёды абаліраліся. На нашу талерантнасць. На культуру. На веру ў перамогу розуму і справядлівасці. Але я заклікаю — і буду заклікаць! — каб мы пры гэтым былі прычэпленыя стойкімі там, дзе датычныя нашай мовы, каб мы не паддаваліся ні на якія ўгаворы, ні на якія спекуляцыйныя абяцанні. Каб мы, як і іншыя народы ў свеце, даражылі тым, чым трэба больш за ўсё даражыць, — нашым найкаштоўным скарбам, мовай нашай. Не будзем забываць вялікі завет вялікага народнага пазта: «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі!»

Інтэрв'ю ўзяў
Алесь МАРЦІНОВІЧ

ТАЛЕРАНТНАСЦЬ І ДЭМАКРАТЫЯ: ЦІ ЗАЎСЁДЫ ЯНЫ СУПАДАЮЦЬ?

(З ГІСТАРЫЧНАГА ВОПЫТУ БЕЛАРУСКАГА НАРОДА)

У апошнія гады і месяцы французскае слова талерантнасць як сінонім слоў цяпымасць і плуралізм, як неад'емная і вызначальная рыса дэмакратычнага ладу, яго філасофія, як антыпод паняццяў нацыяналізм, фундаменталізм і фанатызм усё часцей з'яўляецца на старонках і беларускага друку, і сямтэмунага друку Беларусі. З лёгкай і кампетэнтнай рукі беларускага літаратара Генадзя Праневіча ў газеце «Літаратура і мастацтва» пачалася дыскусія пра тое, на што хварэе беларускае грамадства — на празмерную талерантнасць ці недахоп. Тым жа словам часта жангліруе незвычайна тыднёвік «Мы і время», які абвінавачвае беларусаў у нацыяналізме, у адсутнасці талерантнасці, а тым самым і дэмакратыі там, дзе гаворка ідзе ці павінна ісці ўсяго толькі пра звычайны патрыятызм, пра абарону роднай мовы і роднай культуры, у рэшце рэшт, пра элементарнае права гаспадары праспаць, як казаў Уладзімір Караткевіч, у сваёй бацькоўскай хаце калі не на лаве, то хаця б пад лаваю.

Паводле вызначэння навукоўцаў талерантнасць і сапраўды з'яўляецца характэрнай, вызначальнай рысай беларусаў, іх нацыянальнага характару, менталітэту. Эдуард Дубянецкі ставіць яе ў адзіны поравень з такімі станоўчымі якасцямі, як памяркоўнасць, няпомслівасць, гасціннасць, вынослівасць, працалюбства, мяккасэрдэчнасць. Іх жа працягам з'яўляюцца недахопы: апатычнасць, нерашучасць, канформнасць, недаверлівасць, замкнёнасць. Вядома, кожнаму з гэтых рысаў, узятую паасобку, лёгка можна знайсці і ў характары іншых народаў. Але сукупнасць іх, на маю думку, усё ж акрэслівае беларускі менталітэт, яго адметнасць.

Гістарычны вопыт беларускага народа сапраўды сведчыць, што ён вызначаўся цяпымасцю да іншасці, чужаземнасці — этнічнай, канфесійнай, маральна-этычнай, культурнай. Хаця, можа, слова цяпымасць тут і не дужа падыходзіць. Цярпечы нешта чужаходнае і пад прымусам. Таму будзем усё ж карыстацца словам талерантнасць, укладваючы ў яго той сэнс, што яна заснавана на вольным, добраахвотным, дэмакратычным выбары, на разуменні таго, што іншароднасць — арганічная частка нечага большага і супольнага (Беларусі як дзяржавы, напрыклад, еўрапейскага кантыненту ці ўсяго чалавецтва), урэшце, на рэлігійнай (для нас — пераважна хрысціянскай) любові да бліжняга, якая выключае нянавісць.

У Беларусі сапраўды не было рэлігійных войнаў (нават забойства Ісафата Кунцэвіча не выклікала яе), інквізіцыйнае спалвання ерэтыкаў-іншадумцаў (пакарэнне смерцю атэіста брэскага падсудка Казіміра Лышчынскага — выключэнне з правіла, і то яно адбылося не ў Беларусі, а ў Варшаве). Чарнасоценца амаль не ўдавалася ўзняць беларусаў на антысеміцкія пагромы, на прафанацыю іншаканфесійных святых. Мне могуць запярэчыць, што былі гады большавізму. Але ж тады святыхні знішчаліся

не як праваслаўныя, каталіцкія, габрэйскія ці мусульманскія, а як увасабленні абстрактнага, надканфесійнага «опіуму».

Талерантнасць нашых продкаў асабліва выразна выявілася ў часы Вялікага княства Літоўскага, дзяржавы шматэтнічнай і шматрэлігійнай. Пра гэта сведчаць выданні Францішка Скарыны, які імкнуўся ўзняць над канфесійнай абмежаванасцю і праваслаўя і каталіцызму. Прадбаччы будучае рэлігійнае процістаянне, якое фатальна адбылася на фармаванні нацыянальнай самасвядомасці беларусаў (ды і сёння працягвае адбывацца), ён імкнуўся паяднаць хрысціян на падставе біблейскага вучэння. Пра тое ж сведчыць і Літоўскі статут, ці не самы «талерантны» збор законаў у тагачаснай Еўропе. Паводле гэтай своеасаблівай канстытуцыі ўсе этнасы і веравызнанні карысталіся ў княстве аднолькавымі правамі. Урэшце, пра гэта сведчыць і паўсядзённая практыка, якая здзіўляла тагачасных заходнеславянскіх падарожнікаў: праваслаўныя, каталіцкія, пратэстанцкія, габрэйскія святары мірна сядзелі за адзін і той жа ўрачысты стол, а сяляне-католікі ці уніята заходзілі ў праваслаўную царкву і наадварот, слухаючы лічачы, што «ўсё роўна хвала Боска». Не было нянавісці да этнічнай і рэлігійнай іншасці і ў беларускім фальклоры — хіба толькі што тонкі, незласлівы гумар, іронія, якая спалучалася з самаіроніяй.

І такая відочная талерантнасць беларускага народа тлумачыцца не яго выбранаасцю, выключнасцю ці зададзенасцю, а географічным размяшчэннем, гістарычнымі абставінамі. Як піша польская даследчыца Міраслава Палежыньска-Турэк, гэтая з'ява, што мела і становіцца, і адмоўныя вынікі, была выклікана, па-першае, моўнай блізкасцю з больш моцнымі ўсходнімі і заходнімі суседзямі, з-за чаго не існавалі занадта высокія бар'еры пры асіміляцыі; па-другое, павольнае ўрбанізацыйны працэсаў, што дало мажлівасць доўга трываць «сялянскасці»; па-трэцяе, частай зменай дзяржаўнай належнасці, падзеленасцю нацыі ў 20—30-я гады XX ст. З-за частковай адсутнасці недзяржаўнасці ў нас быў іншы, чым у Заходняй Еўропе, шлях да самацвярджэння: там дзяржаўная супольнасць нараджала моўную і нацыянальную аднасць, у нас жа ў прынцыпе усё ішло наадварот. Калі не лічыць Вялікага княства Літоўскага, дзяржавы, супольнай для беларусаў і літоўцаў, толькі цяпер, у канцы XX ст., з'явіліся прыкметы суверэннасці.

Была, дадамо, яшчэ адна прычына, з-за якой беларусы сталі асабліва «плуралістычнымі». Яны аказаліся на паграніччых двух вялікіх рэгіёнаў: усходняга, праваслаўна-візантыйскага, і заходняга, каталіцка-раманскага. Тут адбывалася іх судакрананне, узаемадзеянне, узаемаўзбагачэнне, сінтэз (да прыкладу, ва ўніятстве, асабліва ва ўніятцыім дойдзістве і жывапісе). А разнастайнасць традыцый і ўплываў нараджала культурную і жыццёва-этычную шматалічнасць, вымушала людзей

Адам МАЛЬДЗІС

разумець іншасць і паважаць яе. Асабліва гэта стасуецца да XV—XVII стст., калі розныя этнасы і канфесіі былі аб'яднаны ў княстве адзінай, дзяржаўнай ідэяй.

Аднак у XVIII і XIX стст. гістарычныя абставіны змяніліся. Княства пазбавілася суверэннасці, беларуская мова перастала быць дзяржаўнай. Пачаліся часы прымусовай ці вонкава добраахвотнай асіміляцыі. І тое, што было раней нашай сілай, стала слабасцю. Празмерная талерантнасць пачала шкодзіць дэмакратыі, бо паступова ператваралася ў канфармізм, падданіцтва. Пачуццё ўласнай годнасці трансфармавалася ў пачуццё гістарычнай і культурнай непаўнаценнасці, патрыятызм — у нацыянальны нігілізм, манкурцтва. Асабліва гэтыя працэсы ўзмацніліся ў гады талітарызму, які не дапускаў ніякай іншасці, ніякага плуралізму.

Названыя вышэй працэсы, нягледзячы на наш суверэнітэт, хутчэй вонкавы, чым сутнасны, працягваюцца і сёння. І нават узмацняюцца. Беларускі патрыятызм, вельмі кволы па сваіх праявах, абываюцца неясным нацыяналізмам, які, маўляў, супярэчыць і дэмакратыі і агульначалавечым гуманістычным прынцыпам (для доказу я спашлюся на прамову ў парламенце генерала Сарокіна). У імя той жа тэндэнцыіна зразуметай талерантнасці родная мова зноў узмоцнена выціскаецца мовамі суседніх дзяржаў, нацыянальная культура зноў слепа пераймае не лепшыя ўзоры чужых культур. Каб быць падобнымі да іншых, беларусам прапануецца пазбавіцца ўласнай тоеснасці — культурнай, нацыянальнай, дзяржаўнай. І робіць усё гэта пераважна не прадстаўнікі суседніх дзяржаў ці народаў (якраз ёсць многа прыкладаў з іх боку сапраўднай талерантнасці — прыгадаем хаця б страсныя артыкулы ў абарону беларускай праф. Ефрасіні Андрэавай, рускай па нацыянальнасці), а самі ж дэнацыяналізаваныя беларусы, якіх большасць і ў дзяржаўнай, і ў эканамічнай эліце. Псіхалагічна зразумець іх можна: аднойчы заразіўшыся нацыянальным нігілізмам, гэтым сапраўдным беларускім СНІДам, адчуваючы маральны дыскамфорт, яны жадаюць, каб гэта ж адчувалі і іншыя.

Такім чынам, шануюнае спадарства, у сённяшняй Беларусі ўзнікла унікальнае ў Еўропе становішча: асноўнае, карэннае насельніцтва краіны, якое складае 80 працэнтаў усіх грамадзян, падзелена на дзве няроўныя часткі. Яны заўважаюцца адразу нават недасведчанымі вочамі і слыхам — дастаткова прайсці па вуліцах Мінска, зайсці ва ўстановы і кнігарні ці паслухаць трансляцыю выступленняў беларускіх парламентарыяў. Большая, дэнацыяналізаваная частка беларускага насельніцтва абывае адносіцца да свайго генетычнага паходжання, саромеіцца яго, а то і актывна супрацістаць яму, вынішчае яго, абываючы нацыяналізмам, нацыянал-фашызмам і ўсялякімі іншымі словамі, якія выклікаюць і жах, і страх у недасведчаных жыхароў заходнеўрапейскіх краін. Меншая ж

частка адстойвае права свайго народа «людзьмі звацца», абараняе нацыянальныя інтарэсы. Пры гэтым часта ў адцаі сапраўды карыстаецца лексікай, якая нібыта дае большасці абвінавачваць яе ў нецярпымасці. Але гэта толькі фразы, за якімі не ідуць (бо не могуць ісці) дзеянні. Наадварот, дзеянні ідуць ад большасці, якая распальвае і нацыянальна-рэлігійнае супрацьстаянне, зноў лепчы вобраз ворага, даказваючы, што толькі адно вызнанне (праваслаўнае, каталіцкае, пратэстанцкае...) мае права быць нацыянальным і тым самым дзяржаўным вызнаннем Беларусі, лічачы, што зноў настала пара разыграць «антысеміцкую карту» (прыгадаем тут артыкулы праф. Кучарава і адказ яму грамадскасці ў «Народнай газеце» ці што беларусы робяць, паводле газет «Збудзіне», з палешукамі тое, што іракскія ўлады — з курдамі. Усе гэтыя выказванні, вонкава прасякнутыя клопатамі пра талерантнасць і дэмакратыю, на самай справе ёсць праявы імперскага шавінізму, які спараджае нестабільнасць, пераўтварае Беларусь у анамалію сярод суседзяў і іншых еўрапейскіх краінаў. А ўсякая анамальнасць, усякае забыццё інтарэсаў сваёй дзяржавы і нацыі вядуць да непрадказальных сітуацый і катаклізмаў, вядуць да баснійскага сіндрому.

Дык што ж тады талеранцыя — дабро ці зло? Супадае яна з дэмакратыяй ці не? Адказы тут неадназначныя: і дабро, і зло; і супадае, і, як у сённяшняй Беларусі, не зусім супадае. Дабро — для моцных, таму што яна памнажае іх моц, пазбаўляючы ад недругаў, праціўнікаў сярод меншасцей у краіне і тым самым прадухіляючы пагрозу звяржэння ўлады, даючы ёй стабільнасць і перспектыву. Для слабых жа, для самай меншасцей, а сяродомыя беларусы якраз і з'яўляюцца такімі ў сваёй краіне, талерантнасць становіцца слабасцю, таму што непазбежна ператвараецца ў сваю краінасць — згодніцтва, прыстасаванства, духоўнае рабства, таму што не садзейнічае дасягненню роўных правоў з «моцнымі». Вонкавыя ці часовыя выгады і даброты, атрыманыя ў выніку такога кампрамісу, уступаюць тут у супярэчнасць з вышэйшымі каштоўнасцямі, якімі з'яўляюцца правы нацыі. І ўжо іншая справа, што, дасягнуўшы роўных правоў з «большасцю», стаўшы ёю, былая меншасць павінна талерантна адносіцца да тых, хто слабей, чым яна, хто мае патрэбу ў дыялогу, падтрымцы і каардынацыі дзеянняў у сваім змаганні за нацыянальнае адраджэнне. А ва ўмовах Беларусі гэта — і палякі, і украінцы, і літоўцы, і габрэі, і татары. І рускія, вядома.

Як бачым, у некаторых, выключных выпадках, а Беларусь якраз з'яўляецца такім выключэннем, дэмакратыя і талерантнасць уступаюць паміж сабой у супярэчнасць. Калі ўлада большасці не паважае правы меншасцей, у тым ліку свядома беларускай, то «талерантнасць» меншасці перастае служыць дэмакратыі, то хвалёная большасцю цяпымасць меншасці ператвараецца ў псеўдоталерантнасць, квазі-талерантнасць. А гэта раней ці пазней вядзе да імкнення змяніць свой статус кво. Добра, калі гэта ўдаецца зрабіць дэмакратычным шляхам. Горш, калі прымус выкліка прымус.

Вось чаму я хачу скончыць зваротам да дэнацыяналізаванай «беларускай» большасці: будзьце хаця б талерантнымі ў дачыненні да свядомай беларускай меншасці, не пазбаўляйце яе хаця б тых правоў і магчымасцей, якія сёння маюць іншыя нацыянальныя супольнасці хаця б таму, што за імі стаяць іншыя, сапраўды суверэнныя краіны. Бо інакш у Еўропе, раней або пазней разабраўшыся ў становішчы, зразумеюць, што вы квазідэмакраты, а мы — квазінацыяналісты.

Алесь РАЗАНАЎ

ТРЭЦЯЯ РЭЧАІСНАСЦЬ

Гадзіннікі паэтаў могуць паказваць розны час, і тым не менш, нягледзячы на відэаочную рознасць, гэта талерантнае час, — і таму кожны з паэтаў мае ўнутранае права меркаваць, што ён ведае, што такое сучаснасць і што ён судавядае ёй. Больш за тое, гадзіннікі паэтаў, каб на самай справе быць дакладнымі, і павінны паказваць розны час. Толькі ў такім разе той агульны, храналагічны, лінейны час, у якім яны жывуць, мае магчымасць трансфармавацца ў з'яву, што называецца сучаснасцю.

Трэба згадзіцца, што сама з'ява сучаснасці не настолькі адназначная, каб яе можна было інтэрпрэтаваць у адных і тых жа вобразах і паняццях; апроч відэаочнага, альбо наяўнага плана, яна змяшчае ў сабе нешта не выяўленае і не відэаочнае, што ні з чым не можа атаясаміцца. Ні з чым і ні з кім, і кожны раз, калі рэчаіснасць хоча выказацца, яна шукае таго, хто мае дачыненне да

нявыяўленага і невідэаочнага, — яна шукае паэта. Без творчага, паэтычнага, акта рэчаіснасць не асягае сваёй завяршальнай стадыі, стадыі здзяйснення, а сучаснасць застаецца адно толькі магчымасцю быць сабой.

Сучаснасць — гэта не напісаны верш. І хоць акрэслена тэма, і словы, якія ў ім прагучаць, агульнавядомы, сам верш, аднак, дагтуль нідзе ніколі і ніякім чынам не гучаў. Не існаваў. Ён яшчэ мусіць знайсціся і ўтварыцца, а рэчаіснасць прайсці — і быць здольнай прайсці — творчыю трансмутцыю, каб падключыцца да кантынуму, чые законы не супадаюць з законам лінейнага часу.

І тут выяўляецца дзіўная і нават надзвычайная роля паэта: як ён скажа — так і атрымаецца, як ён зробіць — так і будзе, і няма на зямлі вышэйшай інстанцыі, якая перааспрэчыла б яго.

Здавалася б, так не павінна быць, хто не даваў пазту такога права, ды і, урэшце, ёсць жа цэлая іерархія рэгламентаваных вартасцей — народны і асабісты дабрабыт, асвечаныя продкамі традыцыі, грамадская думка і грамадскае становішча. І хоць паэт зусім не абавязаны змагацца ці не згаджацца з існуючым парадкам рэчаў, ён усё роўна ў

дачыненні да гэтага парадку аказваецца самазванцам, і да таго ж з нерэгламентаванай уладай. Такім чынам, грамадская роля паэта па самай сваёй прыродзе, з самага пачатку, набывае палітычнае адценне.

Асабліваю вастрыню пытанне суадносін улады, якую мае паэт, і ўлады, якую маюць валадары дзяржавы, набывае ў талітарным грамадстве. І якія б варыянты пры гэтым ні ўзнікілі, мэта ў талітарнага рэжыму — зрабіць паэта свайм падпарадкаваць яго ўладу сваёй. Паэт можа фармуляваць свае ўмовы, але ён бачыць, наколькі рэжым зацікаўлены ў ім, і ведае, што яго пазіцыя ў грамадстве выключная і ключавая.

Іншая сітуацыя для паэта ўзнікае ў постталітарны перыяд, паміж дзвюма рэчаіснасцямі, — калі адна з іх адышла, а другая не паспела прыйсці. Ён апынаецца на водмелі, і тая пазтыка паводзін, якая стасавалася да стыхій вады, тут не прыдатна, аднак не прыдатна і пазтыка паводзін на сушы. Паэт, такім чынам, апынаецца як бы без рэчаіснасці, але якраз у гэтай сітуацыі агольваецца нейкі механізм яго жыццядзейнасці, і як ніколі раней (ці пазней) ён адчувае цяпер, што ні мора, ні суша, ні адна, ні другая рэчаіснасць не з'яўляюцца

яго рэчаіснасцю, што яго рэчаіснасць трэцяя, і што яна наогул не асягаецца на плане адносінаў чалавека да маёмасці і маёмасці да людзей.

Яго рэчаіснасць — трэцяя, і таму ён магчымы як паэт, і таму ён не можа цалкам супасці з ніводным ладам, і таму тое, што ён кажа, мае асаблівы сэнс.

Паэта заўсёды пільнуе двойная небяспека: выпасці з кантэксту храналагічнай рэчаіснасці і праз гэта пазбавіць яе тэургічнай магчымасці выявіцца яго абліччам, а, па-другое, супасці з ёю, стаць проста прыватнай асобай.

Не варта паддавацца ўражанню, што дэмакратычны і талітарны лад, пры гэтым, прынцыпова адрозніваюцца паміж сабой. Іх адрозненне адноснае — ні адзін з іх не вырашае кардынальнай праблемы чалавечага існавання. Яна вырашаецца на іншым узроўні, і кардынальнай альтэрнатывай як адной, так і другой рэчаіснасці, ці, калі хочаце, іхнім якасным працягам, выступае трэцяя рэчаіснасць, паўнамоцным прадстаўніком якой і з'яўляецца паэт. Яго ўлада — ад яе.

Гэтая ўлада даецца ў творчасці і праз творчасць, і ў творчасці і праз творчасць паэт сустракаецца з рэчаіснасцю, дзе яго слова адначасова становіцца і важкім, і свабодным.

У кірунку да гэтай — трэцяй — рэчаіснасці разгортаецца супярэчлівы рух гісторыі.

Мы шукаем і фармулюем паэта па сучаснасці, аднак гэты занятак набудзе глыбіню, калі і сучаснасць мы будзем шукаць і фармуляваць па паэце.

Гэтыя публікацыі зроблены паводле выступленняў на Міжнародным кангрэсе ў абарону дэмакратыі і культуры пад эгідай Беларускага ПЭН-цэнтра (Менск, травень 2 г.)

ПРАПІСАЎСЯ
МАКСІМ
У ЯРАСЛАЎЛІ...

Памятаецца, яшчэ ў 1991 годзе, калі адзначалася 100-годдзе з дня нараджэння класіка беларускай літаратуры Максіма Багдановіча, Мінскі грамадска-культурны клуб «Спадчына» звярнуўся да гарадскіх улад Яраслаўля з прапановай паставіць там помнік паэту. На Яраслаўлі «спадчынец» свой выбар спынілі нездарма: М. Багдановіч у 1908—1911 гадах вучыўся тут у мясцовай гімназіі. Неўзабаве дазвол на ўзвядзенне помніка быў атрыманы.

З гэтага моманту для клуба «Спадчына», найперш для яго кіраўніка Анатоля Белага пачаліся арганізацыйныя клопаты. За аснову скульптурнай кав.пазіцыі ўзялі помнік работы Сяргея Вакара, што ўстаноўлены ў Мінску каля тэатра оперы і балета. Аргітэктурнае вырашэнне помніка ў Яраслаўлі рабіў скульптар Андрэй Карпук і архітэктар Уладзімір Ждан.

Спонсары былі адшуканы як на Радзіме, так і ў замежжы. Ахвяравальнікам з далёкай Амерыкі сталі Ніна і Павел Агальцы, Уладзімір Бакуновіч, Святлана Белага, Міхась Беляжук, Мікалай Валатоўскі, Мікалай Грэбен, Браніслаў Даніловіч, Мікалай Латушкін, Яўген Макаравіч, Міхась Каленік, Кастусь Калоша, Сяргей Карніловіч, Пётр Нягода, Мацвей Рэпкаў-Смаршчок. Свае сродкі ўнеслі Літаратурны музей М. Багдановіча, клуб «Спадчына», Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, фірма «Дайнова», Міжамдзвецкі фотачэнтр, Саюз журналістаў Беларусі, Беларуская праваслаўная епархія, выдавецтва «Хата», газета «Частымі дэталі».

28 мая ў Яраслаўлі адбылося ўрачыстае адкрыццё помніка. З гэтай нагоды туды прыехала дэлегацыя Рэспублікі Беларусь на чале з намеснікам міністра культуры і друку І. Карэндам. На адкрыцці (дарчы, за ўвесь час пасля 1917 года гэта другі помнік беларусу, адкрыты за мяжой, першы быў — Янку Купалу, пастаўлены ў Амерыцы) выступілі І. Карэнда, А. Петрашкевіч, А. Белага, які, падзякаваўшы гарадскім уладам за магчымасць ушанаваць памяць нашага выдатнага паэта, зазначыў, што гатовы ўстанавіць мемарыяльную дошку на будынку, у якім з 1915 па 1918 год (падчас эвакуацыі) працаваў Мінскі настаўніцкі інстытут і дзе тады выкладаў многія знакамтыя нашы нацыянальныя дзеячы, у тым ліку і будучы першы прэзідэнт Акадэміі навук Беларусі У. Ігнатюк.

Мэр Яраслаўля В. Валанчунас ухваліў гэтую прапанову. Віктар Уладзіміравіч запэўніў беларускую дэлегацыю, што музей М. Багдановіча ў Яраслаўлі пераводзіцца на баланс мэрыі (цяпер ён знаходзіцца на балансе славаўтай музейнай сямлі «Карабіха»), будуць прыняты захады для стварэння музея беларуска-яраслаўскай дружбы. Гаварылася аб неабходнасці прысмаць у Яраслаўлі беларускія кнігі, розныя сувеніры, творы мастацтва, каб частка грошай ад вырчук ішла на ўтрыманне Багдановічавага музея.

Увогуле, яраслаўцы праяўляюць вялікую цікавасць да творчасці нашага выдатнага земляка.

Рэзананс

У артыкуле Ігната Дуброўскага «І я, і яны — ахвяры...» (11.02.1994) «ЛІМ» ужо звяртаўся да публікацыі А. Мяснікова «Антон Жэбрак» у «Звяздзе». Гэты артыкул — працяг тэмы. Першапачаткова ён быў прапанаваны «Звяздзе». Апынуўся ён у самога А. Мяснікова, які быў пагадзіўся яго надрукаваць, аднак... толькі пасля таго, як ён асабіста «пройдзецца па ім рэдакцыйным алоўкам». Таму аўтар і прапанаваў артыкул «ЛіМ».

ПРА ГІСТОРЫЮ, ГЕНЕТЫКУ І ЖУРНАЛІСЦКУЮ ЭТЫКУ...

Напэўна, я быў адным з самых уважлівых чытачоў звяздоўскага нарыса Анатоля Мяснікова «Антон Жэбрак: лёс і трагедыя». Справа ў тым, што шэсць гадоў назад, 16 сакавіка 1988 года, «Звязда» надрукавала вялікі, амаль на цэлую газетную паласу, артыкул «Генетыка стойкасці» — аб жыцці апальнага прэзідэнта Беларускай акадэміі. Аўтарамі таго артыкула былі я і кандыдат гістарычных навук Мікалай Токараў. А да артыкула была даследчая праца, калі па зэрнях аднаўлялася гістарычная ісціна, былі бібліятэчныя і архіўныя вышукі, сустрэчы з людзьмі, якія ведалі Антона Раманавіча (напрыклад, з яго сынам Барысам, акадэмікам-генетыкам М. П. Дубініным і іншымі).

І вось «Звязда» зноў звяртаецца да лёсу Чалавека і Вучонага з вялікай літарой. Не буду даваць адзнаку журналісцкім вышукам аўтара — прынцыповай навізны ў артыкуле, а вось з пункту гледжання дакладнасці фактаў «Звязда», выдае, занялася самаабвэржэннем. На скажонае прозвішча галоўнага героя ўказаў у «Ліме» І. Дуброўскі. Ён жа звярнуў увагу на «перахрышчанага» Мясніковым Прэзента. Але не пашанцавала не толькі ім. У дзіўным подпісе пад фатаграфіяй надрукавана акадэмік А. Палазін, а трэба «акадэмік А. Палазін» (дарчы, ён быў акадэмікам не толькі саюзнай і ўкраінскай, але і, з 1933 года, Беларускай акадэміі навук). Дзіўна, што ён, біяхімік, разам з драматургам А. Карнейчуком і паэтам Мікалаем Ціханавым (у беларускім тэксце так і павінна быць — М., а не Н., як у публікацыі) названы «сябрамі-аднадумцамі» А. Жэбрака. Генетыкаў яны не займаліся. І здамак гэты не сярэдзіны 50-х, а сярэдзіны 40-х гадоў.

Зразумела, што раз герой нарыса нарадзіўся да рэвалюцыі і ў сялянскай сям'і, дык журналіст павінен быў абавязкова напісаць «бацькі былі беднымі беззямельнымі сялянамі». Калі ж мы адмовімся ад ухвалення бядняцка-пралетарскага паходжання? Не ў такім, прамалінейна-класавым, падыходзе сутнасць. Дастаткова зірнуць на анкету ў архіве Акадэміі навук Беларусі, каб убачыць напісанае почыркам самога Антона Раманавіча: «Бацькі былі сяляне і да 1915 года займаліся сельскай гаспадаркай, а так як гаспадарка была маламагутнай, то бацька працаваў яшчэ стрэлачнікам на чыгуны». Так, жылі не багата, але не беднякі і не беззямельныя, што і дазволіла малому Антону хадзіць у царкоўнапрыходскую школу ў суседнія Лаўрынавічы, а потым, па рэкамендацыі настаўніка, які заўважыў яго розум і здольнасці, — вучыцца ў Слоніміскім пачатковым вучылішчы. Так, працаваў Антон

Жэбрак у эвакуацыі на бетонным заводзе і лесараспрацоўка, але толькі падчас канікулаў, а вучобу працягваў у рэальным вучылішчы і школе 11-й ступені.

Так што не будзем перабольшваць беднасці сям'і Жэбракаў (а мімаходзь не будзем прынімаць і ўвесь беларускі народ, сцвярджаючы, што «шмат дзесяцігоддзяў, а, мабыць, і стагоддзяў назад, жабраком быў ледзь не кожны беларус»).

«Не даспадобы была яму ваеншчына», — так ацаніў А. Мяснікоў удзел будучага акадэміка ў грамадзянскай вайне, але чамусьці павысіў яго ў чыне, зрабіўшы з інструктара начальнікам палітдзелу (?!). Ды вось артыкул Антона Раманавіча «Некаторыя сучасныя пытанні генетыкі» (1936), а ў ім такое сцвярджанне: «Звыклія крочыць у жалезных палках Чырвонай Арміі ў гады грамадзянскай вайны, мы радаваліся кожнай перамозе...»

«І меў права пісаць менавіта так: Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі Жэбрак — адзін з арганізатараў камсамолу ў Тамбоўскай губерні, добраахвотна ўступае ў Чырвоную Армію, у лістападзе 1918 года ў 17 гадоў становіцца камуністам, затым — інструктар ЦК Расійскага Камуністычнага Саюза Моладзі, а з лютага 1919 года — курсант першага набору Камуністычнага ўніверсітэта імя Я. М. Сявядлова. Ён бачыць У. І. Леніна, і не адзін раз, слухае яго лекцыю «Аб дзяржаве», аб чым потым успамінаў, па ленынскай поэме разам ледзь не з паловаю выпускнікоў Камуністычнага адраўляецца на фронт. У тыя гады інструктары палітдзелу не заседжваліся, камісарскае званне не дазваляла. А баі з пілсудчыкамі на Паўднёва-Заходнім фронце былі жорсткія, за лета 1920 года 12-я армія, якая налічвала каля 20 тысяч штыкоў і шабляў, страціла адну трэць асабовага складу...»

Не мог, як піша аўтар, А. Жэбрак служыць у 12-й арміі ў 1922 годзе: 25 снежня 1920 года яе расфарміравалі. У 1921 годзе Жэбрак — камісар коннага завода Наркамата земляробства, а затым — студэнт Ціміразеўскай сельскагаспадарчай акадэміі. «Цягнула да зямлі», — піша А. Мяснікоў. «Цягнула да навукі», — сказаў бы я. Апроч таго, у тыя часы святым было паняцце партыйнай дысцыпліны. Каго, як не Жэбрака, у першую чаргу датычылася тое слаўтае ленынскае «Вучыцца, вучыцца і вучыцца?»

Спрощана тлумачыць аўтар складанейшыя працэсы развіцця генетыкі: Лысенка супраць Жэбрака, Сталін за Лысенку, а тут і літаратары з разгромным артыкулам... Куды складаней усё было і куды больш трагічна. Бо ж і сам

А. Жэбрак са сцёжмы тых, каго А. Мяснікоў называе «партыйна-савецкія вучоныя». Гэта факт, гэта яго жыццё, і ад гэтага нікуды не дзеенася. У гэтым і яго драма. І Вявілаў, і Жэбрак, і Лысенка ў барыцтве за навуковую ісціну апелявалі не толькі да прыроды, але і да вышэйшай партыйнай улады. Самы высокі алякун знайшоўся ў «народнага» акадэміка Трафіма Лысенкі...

Дарчы, спрэчкі ў генетыцы не скончаны і па сёння, хоць напал барацьбы, жанешне ж, не такі, як быў тады.

І яшчэ. Кажуць, што маланка б'е ў самае высокае дрэва. Можна быць, менавіта таму загрузацелі грывоты над генетыкай, што занадта шмат вяршалін узвышалася над гэтай навукай. Мікалай Вявілаў і Мікалай Кальцоў, Сяргей Чацверыкоў і Аляксандр Сераброўскі — за кожным з гэтых імянаў драма чалавека і вучонага. Лёс Антона Жэбрака — не выключэнне.

Адамо належнае мужным паводзінам А. Жэбрака на сесіі УАСГНІЛ у 1948 годзе. Але ў яго жыцці было так шмат трагічнага, што наўрад ці варта нагнаць драматызм шляхамвольнага карыстання фактамі. На два гады робіць Мяснікоў Жэбрака беспрацоўным, а далей сцвярджае, што да 1957 года аб ім не ўспаміналі ў Беларусі. Ці так гэта?

Так, у Ціміразеўскай сельгасакадэміі яму працаваць не далі, але ў тым жа 1948 годзе ён — прафесар Маскоўскага лесатэхнічнага інстытута, з 1949 года — узначальвае кафедру ў Маскоўскім фармацэўтычным інстытуце, у «Батанічным часопісе» штогод друкуюцца яго артыкулы. Перыядычна А. Жэбрак залічваўся на працу ў АН БССР — то ў Інстытут біялогіі, то ў Інстытут сацыялістычнай сельскай гаспадаркі (быў і такі). У 1947—1951 гадах ён — дэпутат Вярхоўнага Савета БССР, Якуб Колас некалькі разоў ставіць пытанне аб вяртанні Жэбрака на пасаду прэзідэнта Акадэміі навук Беларусі...

Калі ўспомніць, што М. Дубініну ў тыя гады давалася не толькі змяніць спецыяльнасць, але і пакінуць Маскву, а будучы акадэмік АН БССР і вучань М. Кальцова П. Ракіцік адраўляўся ў Кому АССР (і шэраг такіх прыкладаў можна доўжыць), дык лёс Жэбрака трагічны, як драма вучонага, і не варта рабіць з яе драмы жыццёскай, побытавай, дык яшчэ падмешваць напалову дэтэктыўны сюжэт. Навошта тыражаваць казкі аб тым, як разумны акадэмік Бервію з Цанавай перахітрыў? Не тая гэта была фігура, якую можна было ў вярніцы закратаць...

Адкрыю для А. Мяснікова і «сакрэт» аўтарства некралога аб Жэбраку ў часопісе «Генетыка». Не здумайце і не надобразьліўцы напісалі яго, як лічыць А. Мяснікоў. Аўтар некралога — чалавек не менш складанага, чым у Жэбрака, лёсу, — акадэмік Мікалай Пятровіч Дубінін, і ўказанне на гэта ёсць у яго аўтабіяграфічнай кнізе «Вечны рух».

Вядома, дзякую «Звяздзе» за ўвагу да нялёгкага лёсу А. Жэбрака, але ж ці варта заміць

Успаміны

НАША ТРЫНАЦЦАТАЯ, ДАСЛЕДЧА-ПАКАЗАЛЬНАЯ...

У дваццатыя гады, у час заснавання і станаўлення беларускіх школ, у Мінску дзейнічала «13-я сямігадовая, даследча-паказальная школа пры педфаку БДУ». Размяшчалася яна па вуліцы Горкага, на скаржыванні яе з вуліцы Старажоўскай, наўскасак ад завода па вырабе піва «Беларусь». Знаходзілася ў двух аднапавярховых драўляных дамах. Калісьці тут існавала прыватная гасцініца.

У гэтай школе адбывалася даследчае апрабаванне школьных праграм і метаду, адначасова тут адбывалі вучэбную практыку студэнты педфака БДУ.

Вучыўся і я ў той сямігаддзі з 1924 па 1927 год, у старшых класах. Узначальваў школу яе заснавальнік, вядомы вучоны, географ, першы складальнік падручніка «Географія Беларусі» Міхаіл Васільевіч Азбукін. Усе выкладчыкі былі спецыялісты высокай кваліфікацыі, адначасова працавалі ў БДУ ці ў Інбелкультзе. Гэта былі яркія, запамінальныя асобы, у маёй памяці і сёння захаваліся іх прозвішчы. Узаемаадносінны паміж вучнямі і настаўнікамі былі вельмі ж дэмакратычнымі. Звяртаўся мы да настаўнікаў па-сваяцку: дзядзька Азбукін, цётка Бібіла.

Нам здавалася, што знаходзімся ў асяроддзі родзічаў, якія жадаюць нам добра.

Выкладаў географію — М. Азбукін і Леакадзія Грамыка (жонка пісьменніка М. Грамыкі), беларускую і рускую мовы — Маркевіч, беларускую літаратуру — Юлія Бібіла (вядомы бібліяграф), рускую літаратуру — спачатку Лукашэвіч, намецкую мову — Васільева, прыродазнаўства — Курыловіч, маляванне — Дваракоўска.

Адначасова са мной вучыліся: сын Якуба Коласа Даніла, будучы паэт Міхась Багун, будучы вядомы артыст, драматург, заслужаны дзеяч мастацтваў Уладзімір Стэльмах, будучая заслужаная настаўніца Ларыса Жук.

Колькасны кантынгент вучняў быў невялікі, не болей за 200 чалавек. Былі шмат пераросткаў, у старшых класах сустракаліся хлопцы ад 14 да 17 год.

Нашы настаўнікі з'яўляліся вялікімі аматарамі, чарадзямі ў перадачы сваіх ведаў. Шаноўны дзядзька Маркевіч, напрыклад, стараўся даць нам добрыя веды па беларускай і рускай мовах. Сам жа валодаў некалькімі славянскімі. Тлумачыў нам, што ўсе мовы прыгожа гучаць з вуснаў

тых людзей, якія іх добра ведаюць і паважаюць. Наша мова беларуская таксама мілагучная, вымаўленне слоў мяккае, мовяцца без напружанасці, падатліва да спеваў. Раіў прыслухоўвацца да гаворкі выкладчыцы беларускай літаратуры Бібілы.

Цётка Бібіла больш за ўсіх зачароўвала нас на сваіх уроках. Выразная, мілагучная, урушана-пачуццёвая яе гаворка мела вялікі ўплыў на слухачоў. Урок не стамляў нас, бо скіроўвалі думкі на разважанні пра складанае жыццё, характэрнае прыроды. Навучыла яна нас і аматарству чытання мастацкай літаратуры. Данамагла авалодаць умельствам не толькі ўзбагачаць пры гэтым свае веды, але і адчуваць малапрыкметныя, на першы погляд, адметнасці твора. Раіла не імкнуцца «глытаць» безліч кніжак, а знаёміцца з імі ўважліва.

Пад уплывам атрыманых ведаў у нас гарталася грамадская свядомасць — імкунца як мага старанна здабываць веды, каб прымаць удзел у адраджэнні маладой Беларусі, да чаго і заклікаў Купала: «Ад мяжы да мяжы, ад капца да капца абнаўлення павевы расхадзяцца, абнімае душу без граніц, без канца маці-

аднаго міфа ствараць іншы? Банальна: аўтар павінен больш строга ставіцца да фактаў, а рэдакцыя — да аўтара. Тым больш, што вольнасць у стасунках з гісторыяй А. Мяснікоў дазваляў сабе і раней. Чытаю яго нарыс пра Усевалада Ігнатоўскага і бачу, як аўтар дакарае сяброў рэдакцыі БелСЭ «акадэмікаў-гісторыкаў К. І. Лукашова і Ф. С. Марцінкевіча» за куцы артыкул пра першага прэзідэнта Беларускай акадэміі навук. Магчыма, і былі ў іх у жыцці грахі, але толькі не гэты, бо адзін з іх геолаг і геахімік, а другі — эканаміст, у чым і сам Мяснікоў мог упэўніцца, перачытаўшы тую ж БелСЭ.

Больш таго, на волі аўтара Ігнатоўскі вучыцца ў Віленскай гімназіі (вучыцца не ў ёй, а ў Літоўскай духоўнай семінарыі. — А. К.), выключна з яе, пачатковую адукацыю (чаму пачатковую, семінарыі ж давалі сярэднюю? — А. К.) набывае ў Магілёўскай духоўнай семінарыі, паступае ў Пецярбургскі ўніверсітэт (ніколі ён там не вучыўся, вучыўся ў Пецярбургскім гісторыка-філалагічным інстытуце), двойчы ў ссыльцы (не быў ніводнага разу), прымым адзін раз у «Аланецкую (Архангельскую) губерню» (гэта зусім незразумела, бо як жа адначасна можна было быць высланым у дзве розныя губерні?), у 1908 годзе па фальшывым пасведчанні аб «дабранадзейнасці» паступае ў Юр'еўскі ўніверсітэт (на самой справе, у 1909 годзе, і — па сапраўдным пасведчанні; і не паступае, а вяртаецца ў гэты ўніверсітэт для працы вучобы, бо ўжо вучыўся ў ім у 1905—1906 гадах. — А. К.).

Як бачым, дастатковая колькасць памылак на адной старонцы тэксту...

У свой час з'яўленню нашага артыкула аб Жэбраку паярэднічала доволі вострая закулісная барацьба. Нам літаральна спрабавалі выкруціць рукі, імкнуліся прымусяць зняць шэраг прозвішчаў людзей, якія не хацелі б прыгавдвання сваёй ролі ў тым гадзі. Шлі разгавы, накіталі: «Гэтых нельга называць — яны яшчэ жывуць... Іаўчук можа пакрыўдзіцца, а ён жа зараз член-карэспандэнт АН СССР і з 1970 года ўзначальваў Акадэмію Грамадскіх Навук пры ЦК КПС... Узгаданнем Твардоўскага будучы незадаволены літаратары...»

Змяняць што-колічы ў тым артыкуле мы не сталі. Да гонару «Звязды», яна была на нашым баку. Асноўны ціск аказваўся на Аляксандра Лукашукі, які рыхтаваў артыкул да друку. Ён не схібіў. Падтрымалі нас, калі азнаміліся з артыкулам яшчэ ў рукапісе, акадэмікі АН БССР дырэктар Інстытута генетыкі і цыталогіі Л. Хатылёва і дырэктар Інстытута эксперыментальнай батанікі В. Парфёнаў. Тады мы цвёрда стаялі на сваім, і з вераю не ў галоснасць і перабудову, а з вераю ў дакладнасць фактычнай асновы артыкула.

Хай будучы новыя артыкулы, кнігі, кіна- і тэлефільмы пра А. Жэбрака, дый не толькі пра яго. І хай у іх будучы розныя аўтары. Але ёсць правіла, ад якога нельга адступаць ні на ёту: вернасць праўдзе і засяроджаная ўвага на фактах. Інакш, аднаўляючы памяць, падпадзём пад беспамыцтва. Падобна, гэтага не ўдалося пазбегнуць Анатолю Мяснікову.

Дробязі, скажа нехта. Ну быў, ну не быў, годам раней, годам пазней... Дык і ў генетыцы пачыналі спрачацца з дробязей, а скончылі вялікай разборкай... Нагадаю словы А. Жэбрака: «Страсная барацьба за ісціну з'яўлялася ва ўсе часы і з'яўляецца цяпер асноўнай якасцю кожнага ісціннага і праўдзівага вучонага». «І журналіста», — дадам я.

Андрэй КІШТЫМАЎ,
навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі
АН Беларусі

Леанід РАШКОЎСКИ

31 мая 1994 года пасля цяжкай працяглай хваробы памёр член Саюза пісьменнікаў Беларусі Леанід Рашкоўскі.

Леанід Сямёнавіч Рашкоўскі нарадзіўся 9 студзеня 1937 года ў горадзе Барысаве Мінскай вобласці ў сям'і служачага. Пасля школы працаваў рознарабочым на будоўлі. У 1956 годзе паступіў у Віцебскі ветэрынарны інстытут, які неўзабаве мусіў пакінуць з прычыны цяжкай хваробы. У 1962 годзе завочна скончыў фельчарскае аддзяленне Барысавскага медыцынскага вучылішча. Вучыўся завочна на факультэце журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ў Мінску.

Першыя вершы Леаніда Рашкоўскага з'явіліся ў друку (барысавская газета «Бальшавіцкая трыбуна») у

1955 годзе. Пісаў на рускай мове. Адначасова кіраваў пэўны час літаб'яднаннем, якое стварыў пры барысавскай аб'яднанай газеце «Камуністычная праца».

Леанід Рашкоўскі паспраўднаму быў закаханы ў паэзію. Цяжка хворы, ён не шкадаваў сіл, працуючы над вершамі. Моцна любіў свой родны край, жыццё. Такія ж аптымістычныя былі і яго вершы — шчырыя, праўдзівыя, з верай у чалавека.

Леанід Рашкоўскі — аўтар зборнікаў вершаў для дарослых і дзяцей: «Пускай не умирают звезды» (1968), «Как пингвину шили фрак» (1970), «Почемучка» (1973), «Ливень» (1975), «Трубач» (1976), «Преодоление» (1979), «На вясёлай каруселі» (1984), «Откровение» (1987).

Светлы вобраз Леаніда Рашкоўскага назаўсёды застаецца ў сэрцах тых, хто яго ведаў.

**САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ
БЕЛАРУСІ**

**Заснавальнікі:
Саюз пісьменнікаў Беларусі
і Міністэрства культуры і друку
Рэспублікі Беларусь**

Выходзіць з 1932 года

Газету рэдагавалі

Х.Дунец	(1932-35)
І.Гурскі	(1935-41)
А.Куляшоў	(1945-46)
М.Горцаў	(1947-49)
П.Кавалёў	(1949-50)
В.Вітка	(1951-57)
М.Ткачоў	(1957-59)
Я.Шарахоўскі	(1959-61)
Н.Пашкевіч	(1961-69)
Л.Прокша	(1969-72)
Х.Жычка	(1972-76)
А.Асіпенка	(1976-80)
А.Жук	(1980-86)
А.Вярцінскі	(1986-90)

Пошта

«ЗАРАЗНЫЯ ФІЛЬМЫ»

Доўгі час Дзяржаўны архіў кінафотонадакунентаў Рэспублікі Беларусь трымаў у памяшканні царквы ў Мінску, на вуліцы Старажоўскай. У 70-я гады ў Дзяржкіно пабудавалі спецыяльны будынак для архіва з улікам патрабаванняў часу. Праўда, многія яго супрацоўнікі і па сённяшні дзень ездзяць сюды на працу з Мінска, штодня пераадолюючы 80 кіламетраў у абодва бакі, бо не ўяўляюць сваё жыццё без архіва, якому аддалі шмат сіл. Натуральна, за апошнія гады ён папоўніўся не толькі новымі фондамі, сюды прыйшлі і новыя людзі, задача якіх — захоўваць кінахроніку, кіна- і фотадакументы Беларусі. На пачатку 90-х гадоў 90 працэнтаў усёй карыснай плошчы архіва былі запоўнены і, магчыма, паўстала б пытанне аб яго пашырэнні. Але... Эканамічны крызіс адбіўся і на кінавытворчасці. Паступленні ў архіў скараціліся.

Аднак неўзабаве ўзнікла яшчэ адна праблема. Раней усе мастацкія фільмы, што здымаліся ў СССР, цэнтралізавана паступалі на захаванне ў архіў у Белых Стаўбах, што пад Масквой. Цяпер жа суверэннай Беларусі трэба самой клапаціцца пра свае кінафонды. 22 красавіка 1992 года была прынята пастанова Савета Міністраў Беларусі N 224, якая абавязала архіў у Дзяржкіно прымаць на захоўванне мастацкія кінастужкі (іх пазітыўныя копіі, зыходныя і рэкламныя матэрыялы).

Праз два гады, сюды, нарэшце, паступіла першая партыя фільмаў, якія знаходзіліся да гэтага ў сховішчах кінастудыі «Беларусьфільм». Фармальна пастанова пачала выконвацца. Ва

ўсякім выпадку, архіў быў гатовы да гэтага. Аднак праверка копіі выявіла, што яны, па-першае, надрукаваны на вогненебяспечнай нітрааснове (такія фільмы катэгарычна забараняецца захоўваць у архіве), а, па-другое, стужкі заражаны цвіллю. Магчыма, нехта з чытачоў здзівіцца: плёнка і раптам — цвіль? Але ж невыпадкова ва ўсім свеце для кінасховішчаў будуюць спецыяльныя памяшканні, у якіх падтрымліваецца і адпаведны тэмпературны рэжым, і пэўны ўзровень вільготнасці. У Дзяржкіно архіве ўмовы захоўвання адпавядаюць самым строгім сучасным патрабаванням. Тут захоўваецца кінахроніка ад пачатку мінулага стагоддзя і да нашых дзён. І адказнасць за гэтае нацыянальнае багацце прымусяла супрацоўнікаў архіва адмовіцца ад прыёму заражаных цвіллю стужак.

Намеснік дырэктара архіва Алена Грыневіч гаворыць, што з 354 паступіўшых фільмаў яна можа прыняць на захаванне толькі 192. Астатнія, улічваючы іх тэхнічны стан, нельга нават размясціць у асобным сховішчы, бо гэта прывядзе да інфекцыі кінаматэрыялаў асноўнага фонду. Таму фільмы і былі вернуты кінастудыі «Беларусьфільм».

Дырэктар кінастудыі накіраваў ліст у Белдзяржархіў з просьбай выдаткаваць сродкі на захаванне і рэстаўрацыю кінадакументаў. Але яму адмовілі ў дапамозе, матывуючы гэта тым, што кінапрадукцыя апынулася ў аварыйным стане па віне самой кінастудыі.

Алена ЛУКАШЭВІЧ

УПЕРШЫНЮ Ў МІНСКУ

У межах еўрапейскага турнэ

18 чэрвеня а 19-й гадзіне ў памяшканні Дзяржаўнага тэатра лялек Беларусі толькі адно выступленне французскага тэатра лялек «Тэатр дэ л'арк ан тэр» (Марсель) са спектаклем «Саламяны капялюшкі» Э. Лабіша.
Уваход па запрашальных білетах.
Даведкі па тэлефоне: 27-05-32.

радаць, што лепшы дзень родзіцца. Падыймайся з нізін, сакаліна сям'я, над крыжамі бацькоў, над нягодамі, занямай, Беларусь маладая мая, свой пачэсны пасад між народамі».

Па ініцыятыве цёткі Бібілы дзейнічаў літаратурна-драматычны вучнёўскі гурток, у ім вельмі актыўна ўдзельнічаў наш клас. Выпускілі нават свой школьны рукапісны часопіс «Крыніца» ў трох паасобніках. У ім публікавалі вершы, маленькія апавяданні, фальклор. Тэкст аздаблялі акварэльнымі фарбамі. Выгляд меў доволі прыгожы, прыцягальны. Адзін адпаведнік перадаваў у цэнтральную бібліятэку, другі — у бібліятэку БДУ, а трэці захоўваўся ў школе. Выйшла два нумары.

Выдавалася і насценная газета «Наша Ніва», тры нумары за навучальны год: восенскі (вераснёўскі) на пачатку навучальнага года, навагодні (снежаньскі), вясновы (майскі).

Час ад часу ладзілі літаратурныя вечары. На іх практыкавалася мастацкае чытанне твораў, ставіліся невялікія п'есы. Нашы літаратурныя вечары наведваў Якуб Колас, Янка Купала. Два вечары былі прысвечаны іх творчасці. На купалаўскім вечары, акрамя дэкламацыі яго твораў, былі пастаўлены два абразкі з драматычнай пазмы «Сон на кургане» — «У пушчы» і «На замчышчы».

Дэкарацыя абразка пушчы, дзе адбывалася пагулянка русалак, заслугоўвала пахвалы. Віднеліся галіны дрэў, сярэд іх звісалі дзве вярвочныя гутаталкі, упрыгожаныя дзеразой і кветкамі, а пасярод сідны ўздымаўся невялікі курганок. Блакітнае асвятленне нагадвала чароўную ноч на Купале.

Наш сімпатычны, нават прыгожы паэт Багун

вонкава адпавядаў вобразу Самога, у якога закахаліся русалкі. Яму ўдалося праўдзіва перадаць вобраз шукальніка шчасця.

Дэманічнаму вобразу Чорнага добра адпавядаў Стальмах. Па гадах ён быў старэйшы за Міхася, выглядаў мацаком з басавітым голасам.

Надта ж зачараваў гасцей спеў нашай першай русалкі Ларысы Жук. У адзін голас раілі ёй развіваць свой вакальны талент пасля школы. Дарэчы, пасля сямігодкі Ларыса з поспехам закончыла фізіка-матэматычны факультэт БДУ. Праславілася на асветніцкай ніве, ёй прысвоілі званне заслужанага настаўніка Беларусі. Увесь час прымала ўдзел у самадзейнасці, спявала, іграла на баяне.

На коласаўскім вечары было шмат дэкламацый з «Новай зямлі». Паказалі мы інсцэніроўку «Поры года». На заканчэнне дзядзька Колас павесяліў нас чытаннем на той час яшчэ не апублікаванага верша «Савось-распуснік».

Добрыя ўспаміны захаваўся ад выкладчыка рускай літаратуры дзядзькі Абазы. У яго была феноменальная памяць помніць тэкст многіх твораў рускіх класікаў: Пушкіна, Лермантава, Цютчава, Чэхава, Буніна, Талстога і інш. Чытаў па памяці не механічна, а з інтанацыяй, падкрэсліваў тым мясціны, дзе захоўваліся залацінкі цікавых думак, выказаных мастацкім словам, паэтычным умельствам. Практыкаваў праводзіць паасобныя ўрокі, прысвечаныя выключна тэхніцы «художественного чтени».

З вялікай пахвалою ставіўся да беларускіх пісьменнікаў. Зачытваў урывкі з пазмы Я. Коласа «Новая зямля» і казаў: «Звучит не хуже, чем у Пушкина».

У школе надавалася вялікае значэнне краязнаўству. Мы вивучалі мясцовы край падчас экскурсій, наведвалі фабрыкі, заводы, музеі, выстаўкі, арганізавалі паходы на старажытных мясцінах горада, выезды за горад на прыроду. Каб пазбыцца верхглядства, у час экскурсій нас прывучалі, нібы журналістаў, рабіць занатоўкі ў бланкятах. Пасля экскурсіі кожны павінен быў апісаць вынік назіранняў па запрапанаванай яму тэме. Апісанне экскурсіі было добрай практыкай для набывання вопыту выказаць свае думкі на паперы, пісаць сачыненні.

На пачатку навучальнага года (1926—1927 гг.) наш сёмы клас выязджаў на тыднёвую экскурсію ў экспедыцыю ў прыгарадную вёску Сенніца. Кіраваў гэтай экспедыцыяй гісторык дзядзька Пінкевіч, здаецца, ён адтуль быў родам. Цікавіла нас там шмат што. Адметнасць мясцовага ландшафту, план размяшчэння будынкаў на гаспадарках, дойдліства, упрыгожванне дамоў, агароджы, аздоба святліц у хатах, жывёлагадоўля на падвор'ях, садоўніцтва, агародніцтва, пчалярства, вырошчванне сельскагаспадарчых культур, развіццё рамесніцтва, ткацтва дывану, ручнікоў, паясоў, дзейнасць сельсавета, школы, клуба, хаты-чытальні, збор фальклору...

Матэрыял сабралі доволі багаты, ім нават зацікавіўся Інстытут краязнаўства.

Пасля выпуску нашага сёмага класа ў 1927 годзе на школу абрынуліся розныя напасці ідэалагічнага характару. Праз год ці два амаль увесь педкалектыў быў заменены, частка яго рэпрэсіравана.

Франц ГІНТАЎТ

Пры перадруку просьба

спасылацца на "ЛІМ".

Рукапіс рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Выходзіць раз на тыдзень
па пятніцах
Друкарня "Беларускі Дом друку"
Індэкс 63856. Наклад 17.000.
Нумар падпісаны 16.06.1994 г.

Тэлебачэнне

ПАНЯДЗЕЛАК, 20.06

Беларускае тэлебачанне

11.30 «Па дарогах «Слова аб палку Ігаравым», д/ф
12.00 Пад купалам Сусвету
12.10 Дзевяты вяснік
12.25 «Я жыву, каб убачыць Вас». Кампазіцыя па вершах беларускіх паэтаў
13.00 Пяць хвілін на жарты
13.05 Мультифільмы
13.30 Навіны
15.45 Педагагічны экран
16.00 Навіны (Брэст)
16.15 Мультифільмы
16.50 Навіны
17.00 «Непрыручаная птушка», д/ф
17.25 Навіны Бі-бі-сі
18.00 «Кола лёсу», кінаарыс
18.10 «Вялікая Айчынная», с. 4
19.00 Трыбуна кандыдата ў прэзідэнты
19.40 «Ахоўваецца дзяржавай», д/ф
20.00 Трыбуна кандыдата ў прэзідэнты
20.40 Калыханка
21.00 Панарама
21.35 «Сенсацыя»
22.35 Пяць хвілін на жарты
22.40 Кантакт
22.45 «Сямейная паранка»
23.45 Ніка
23.55 Надвор'е
0.05 Пад купалам Сусвету
0.15 Футбол. Беларусь — Грузія

Канал «Астанкіна»

16.40 Кампанія «Мір»
17.00 Навіны
17.25 «Грэцыя: так жыць можна»
17.55, 20.35 Надвор'е
18.00 Гадзіна пік
18.25 «Дзікая рука»
18.55 Лідэр
19.40 Добрай ночы, малышы!
20.45 Імгненні вялікага футбола
21.00 Прэс-клуб
22.20 Замак мастацтваў
22.55 Футбол. Бразілія—Расія. У перапынку (23.50)—Навіны 0.55 Прэс-экспрэс

Канал «Расія»

6.00, 10.00, 15.00, 19.00, 22.20 Весткі
6.20 Патрабуюцца... патрабуюцца...
6.30 Формула-730
7.00 Час дзевяціх людзей
7.30 Чароўны куварацхак
7.40 Навіны Эй-бі-сі
8.10 Футбол. Галандыя — Саудаўская Аравія
15.20 Мульці-пульці
15.50 Там-там навіны
16.05 Тэлегазета
16.10 Новая лінія
16.55 М-трэст
17.10 Гаспадар
17.40 Свята кожны дзень
17.50 Рубяжы
18.05 Майстар
19.25 Футбол. Аргенціна — Грэцыя. У перапынку — Падрабязнасці
21.25 «Санта-Барбара»
22.40 Аўтаімгненне
22.45 Зоркі гавораць
22.50 Спартыўная карусель
22.55 ЭКП
23.05 Новы ілюзіён. У Набокаў
23.35 Званы Расіі

Санкт-Пецярбург

12.00, 14.30, 18.30, 21.45 Інфарм ТБ
12.10 Чароўная лінія
12.25 «Нямецкая хваля»
13.00 Хуткая дапамога
13.30 «Каміла, ці Нераскрытыя тайны», м/ф (Італія), с. 2
14.20 Тэлемагазін
16.50 Рознакаляровы сабака
17.10 Дзеці пра зверанят
17.30 «Фантадром», мульт
17.40 Ваша права
18.10 Вялікі фестываль
18.50 Спорт, спорт, спорт...
19.05 «Каміла, ці Нераскрытыя тайны», м/ф (Італія), с. 1
20.00 «Надзеляў панядзелак», спектакль
20.45 Тэлеслужба бяспэкі
20.55 Свет мастацтва
21.25 Тэлемагазін
21.30 Будні
22.00 Спартыўныя навіны
22.10 Ваш стыль
22.20 «Семнаццаць імгненняў вясны», с. 1

АўТОРАК, 21.06

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Эканаміст
8.20 Надвор'е
8.30 «Да вас, сучаснікі мае...», д/ф, ч. 1
9.30 Пад купалам Сусвету
9.40 Пяць хвілін на жарты
9.45 «Джанга», м/ф (Італія)
11.20 «Нов і К»-top-10
12.20 «Асяляна-агароднік», мульт
12.35 «Хор», д/ф
13.30 Навіны
15.50 Эканаміст
16.00 Навіны (Віцебск)
16.15 Мультифільмы
16.50 Навіны

17.00 Палітчны калейдаскоп
17.25 Навіны Бі-бі-сі
18.05 Зачытайце майпісьмо...
18.10 «Вялікая Айчынная», с. 5
19.00 Трыбуна кандыдата ў прэзідэнты
19.40 «Партрэт на фоне замка», д/ф
20.00 Трыбуна кандыдата ў прэзідэнты
20.40 Калыханка
21.00 Панарама
21.35 «Сенсацыя»
22.35 Пяць хвілін на жарты
22.40 Кантакт
22.45 «Сямейная паранка»
23.45 Ніка
23.55 Надвор'е
0.05 Пад купалам Сусвету
0.15 Футбол. Беларусь — Грузія

Канал «Астанкіна»

5.15 Ранішняе размінка
5.30 Раніца
7.45 Агляд рынку нерухомасці
8.00, 11.00, 14.00, 17.00, 20.00, 22.45 Навіны
8.20 «Дзікая рука»
9.10 Футбол. Бразілія—Расія
11.50, 0.55 Прэс-экспрэс
11.20 Што? Дзе? Калі?
14.25 Прадпрымальнік
15.00 Справа
15.10 «Прыгоды Тома Совера»
15.40 Пам'янкам, дзяўчынкам...
16.00 Рок-урок
16.40 Планета
17.25 Шчыра аб прыватнасці
17.35 Тахнадром
17.45 Знак пытаннага
17.55, 20.35 Надвор'е
18.00 Гадзіна пік
18.25 «Дзікая рука»
18.55 Тама
19.40 Добрай ночы, малышы!
20.45 З першых рук
20.55 «Вікторыя». Фестываль салдацкай песні
22.10 X Міжнародны конкурс імя П. І. Чайкоўскага
22.30 Аўта-шоу
22.55 Футбол. Германія — Іспанія. У перапынку (23.50) — Імгненні вялікага футбола

Канал «Расія»

6.00, 10.00, 15.00, 19.00, 22.20 Весткі
6.20 Патрабуюцца... патрабуюцца...
6.30 Формула-730
7.00 Час дзевяціх людзей
7.30 Чароўны куварацхак
7.40 Навіны Эй-бі-сі
8.10 Футбол. Галандыя — Саудаўская Аравія
15.20 Мульці-пульці
15.50 Там-там навіны
16.05 Тэлегазета
16.10 Новая лінія
16.55 М-трэст
17.10 Гаспадар
17.40 Свята кожны дзень
17.50 Рубяжы
18.05 Майстар
19.25 Футбол. Аргенціна — Грэцыя. У перапынку — Падрабязнасці
21.25 «Санта-Барбара»
22.40 Аўтаімгненне
22.45 Зоркі гавораць
22.50 Спартыўная карусель
22.55 ЭКП
23.05 Новы ілюзіён. У Набокаў
23.35 Званы Расіі

Санкт-Пецярбург

12.00, 14.30, 18.30, 21.45 Інфарм ТБ
12.10 Чароўная лінія
12.25 «Нямецкая хваля»
13.00 Хуткая дапамога
13.30 «Каміла, ці Нераскрытыя тайны», м/ф (Італія), с. 2
14.20 Тэлемагазін
16.50 Рознакаляровы сабака
17.10 Дзеці пра зверанят
17.30 «Фантадром», мульт
17.40 Ваша права
18.10 Вялікі фестываль
18.50 Спорт, спорт, спорт...
19.05 «Каміла, ці Нераскрытыя тайны», м/ф (Італія), с. 1
20.00 «Надзеляў панядзелак», спектакль
20.45 Тэлеслужба бяспэкі
20.55 Свет мастацтва
21.25 Тэлемагазін
21.30 Будні
22.00 Спартыўныя навіны
22.10 Ваш стыль
22.20 «Семнаццаць імгненняў вясны», с. 1

СЕРАДА, 22.06

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Пяць хвілін на жарты
8.15 Надвор'е
8.25 «Да вас, сучаснікі мае...», д/ф, ч. 2
9.35 Пад купалам Сусвету
9.45 «Сенсацыя»
10.45 «Поле памяці», д/ф
12.30 «Гэта ўсё...» Ю. Шаўчук і «ДДТ»
13.15 «Чароўная торбачка», мульт
13.30 Навіны
15.00 Відэама-нявідэама
16.00 Навіны (Гомель)
16.15 «Пяць кольцаў над Го-

мелем». Спартыўны фестываль
16.45 Навіны
16.55 «Ліберал-дэмакраты: хто яны?»
17.25 Навіны Бі-бі-сі
18.00 «Вялікая Айчынная», с. 6
18.50 Дзевяць хвілін плюс стагоддзе
19.00 «Крок»: «Пяць зорак»
19.55 Дыялог. Віцэ-прэзідэнт Саюза прадпрымальнікаў А. Патула
20.25 Пяць хвілін на жарты
20.30 Кантакт
20.35 Калыханка
21.00 Панарама
21.35 «Сенсацыя»
22.35 Пад купалам Сусвету
22.45 Тэлевізійны Дом кіно. У. Гасцюн і А. Міхайлаў
23.35 Ніка
23.45 Надвор'е

Канал «Астанкіна»

5.15 Ранішняе размінка
5.30 Раніца
7.45 Агляд рынку нерухомасці
8.00, 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 Навіны
8.20 Вясёлыя ноткі
8.40 «Дзікая рука»
9.05 Футбол. Германія — Іспанія
10.10 Клуб падарожнікаў
11.20, 0.55 Прэс-экспрэс
11.30 Футбол. Нігерыя — Балгарыя
13.10 Сёмае неба
14.25 Прадпрымальнік
15.00 Дзевяты вяснік
15.10 Ты помніш, таварыш...
15.55 Вам, ветэраны
16.10 «Лятакчы дом»
16.40 Кампанія «Мір»
17.25 Мініяцора
17.45 Азбука ўласніка
17.55, 20.35 Надвор'е
18.00 Гадзіна пік
18.25 «Дзікая рука»
18.55 Акцёрскія франтавыя бригады
19.40 Добрай ночы, малышы!
20.45 Маналог
20.55 «Салдаты», м/ф
21.55 Футбол. Румынія — Швейцарыя. У перапынку (23.50) — Навіны

Канал «Расія»

6.00, 10.00, 15.00, 19.00, 22.20 Весткі
6.20 Патрабуюцца... патрабуюцца...
6.30 Формула-730
7.00 Час дзевяціх людзей
7.30 Добрай раніцы
8.00 Навіны Эй-бі-сі
8.30 Ранішні канцэрт
8.45 «Санта-Барбара»
9.35 Тэлегазета
9.40 Сялянскае пытанне
15.20 Там-там навіны
15.35 «Гісторыя адной карціны», нарыс
15.45 Новая лінія
16.30 «Жанчыны свету»
17.00 «22 чэрвеня, 1941», д/ф
18.00 Свята кожны дзень
22.40 Аўтаімгненне
22.45 Зоркі гавораць
22.50 Спартыўная карусель
22.55 «Невядомыя старонкі з жыцця разведчыка», м/ф

Санкт-Пецярбург

12.00, 14.30, 18.30, 21.45 Інфарм ТБ
12.10 Чароўная лінія
12.25 Падарожжа па Усходу
12.45 Кірашэ вакансый
13.00 Хуткая дапамога
13.30 «Каміла, ці Нераскрытыя тайны», с. 3
14.20 «Вогнік», мульт
14.45 «Дзяўчынка шукае бацьку», м/ф
16.10 «Вышэйшая проба», т/ф
16.35 «Яны пакідаюць у чужой зямлі», т/ф
17.00 Крыжыкі-нулікі
17.40 «Сто бед адзіноты»
18.10 Вялікі фестываль
18.50 Спорт, спорт, спорт...
19.05 «Каміла, ці Нераскрытыя тайны», с. 3
19.55 Спява А. Разенбаўм
20.45 Тэлеслужба бяспэкі
20.55 Іканастас вайны
21.10 «Парад зброі», мульт
21.25 Тэлемагазін
21.30 Будні
22.00 Спартыўныя навіны
22.10 Ваш стыль
22.20 «Семнаццаць імгненняў вясны», с. 2

ЧАЦВЕР, 23.06

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 «Ансамбль танца Рэспублікі Беларусь»
8.50 «Пэст і Муза». П. Мядзёлка
9.20 «Прыгоды капітана Урунгеля», мульт

9.40 «Беларускі вакзал», м/ф
11.20 «Беларускія напеевы», канцэрт
11.50 «Дзяўчынка шукае бацьку», м/ф
12.25 Да 50-годдзя вызвалення Беларусі. Канцэрт майстроў мастацтваў
13.30 Інфармацыйны выпуск
13.40 Старты студэнтаў
14.10 «Лёгі хлеб», мульт
14.20 «Слова» П. Прануза
14.35 Пазычаныя гасцеўня
15.05 «Шырока вядомыя ў вузкіх колах...» Беларускае анімацыя
15.40 Радавод
16.35 Інфармацыйны выпуск
16.45 «Усе мы родам з дзяцінства», тэлефестываль юных талентаў
18.10 «Вялікая Айчынная», с. 7
19.00 Канцэрт майстроў мастацтваў
19.45 «Пакуль на зямлі не пагадне каханне...», канцэрт
20.05 Кінаарыс
20.15 Медінфа
20.25 Пяць хвілін на жарты
20.30 Кантакт
20.35 Калыханка
21.00 Панарама
21.35 «Сенсацыя», заключная серыя
22.35 Пад купалам Сусвету
22.45 Ніка
22.55 Надвор'е
23.05 «Крок»

Канал «Астанкіна»

5.15 Ранішняе размінка
5.30 Раніца
7.45 Агляд рынку нерухомасці
8.00, 11.00, 14.00, 17.00, 20.00, 22.50 Навіны
8.20 Паглядзі, паслухай...
8.40 «Дзікая рука»
9.05 «Жыццё загаркаў»
9.40 Мультифільм
9.50 Тэніс. Уімблдон
10.50, 0.55 Прэс-экспрэс
11.20 «Джэйс і Вустэр»
14.25 Прадпрымальнік
14.55 Бізнес-клас
15.10 «Хітрыкі гарэзы», м/ф
16.20 «Кот у калінах», мульт
16.30 За кулісамі
16.50 Азбука ўласніка
17.25 Чалавек і закон
17.55, 20.35 Надвор'е
18.00 Раха тыдня
18.20 «Гарачы і іншыя»
18.50 Поле цуду
19.40 Добрай ночы, малышы!
20.45 Чалавек тыдня
21.05 «Дэн Огаст»
22.05 «Погляд»
22.55 Футбол. Бразілія—Камерун. У перапынку (23.50) — Навіны

Канал «Расія»

6.00, 10.00, 15.00, 19.00, 22.20 Весткі
6.20 Патрабуюцца... патрабуюцца...
6.30 Формула-730
7.00 Час дзевяціх людзей
7.30 Паехалі
7.40 Навіны Эй-бі-сі
8.10 Футбол. Карэя—Балівія
10.10 «Санта-Барбара»
15.20 Студыя «Рост»
15.50 Там-там навіны
16.05 Ваенны кур'ер
16.20 Новая лінія
16.50 Дысней па пятніцах
17.45 Свята кожны дзень
17.55 Ніхто не забыты
18.00 Музыка ўсіх пакаленняў
18.30 Я — лідэр
19.25 Футбол. Мексіка—Ірландыя. У перапынку — Падрабязнасці
21.30 Поўня
22.40 Аўтаімгненне
22.45 Зоркі гавораць
22.50 Спартыўная карусель
22.55 Залы Вярхоўнага суда РФ
23.05 «Ілюзіён смерці», м/ф

Санкт-Пецярбург

12.00, 14.30, 18.30, 21.45 Інфарм ТБ
12.10 Чароўная лінія
12.25 «Нямецкая хваля»
13.00 Хуткая дапамога
13.30 «Сірэнная ніць»
14.00 Сем сланоў
16.45 Музыка — дзецям
16.55 Барудулінскія байкі, ч. 1
17.30 «Фантадром-2. Соль», мульт
17.40 «Г. Ахматава. Лісты з дзёніка», т/ф
18.10 Вялікі фестываль
18.50 Спорт, спорт, спорт...
19.05 «Голка», м/ф
20.35 «Зімы ашод», мульт
20.45 Тэлеслужба бяспэкі
20.55 «Вось яны адмоўны», т/ф
21.25 Тэлемагазін
21.30 Будні
22.00 Спартыўныя навіны
22.10 Ваш стыль
22.20 «Амстэрдамская справа», м/ф (ЗША)

ПЯТНІЦА, 24.06

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Эканаміст
8.15 «Ладзі Макбет Мцэнскага павета», м/ф
9.40 Пад купалам Сусвету
9.50 Паказвае Гомель
10.50 «Сталіца»
11.10 «Мне не хапае вас,

настаўнік...» Памяці Л. Мухарынскай
12.00 «Я родам з дзяцінства», м/ф
13.40 Дзевяць заповедзяў
14.10 Расказы пра кібоксінг
14.40 Планета людзей
15.10 Наталі
15.40 Чэмпіянат свету па мотагонках
16.40 Папараць-кветка
17.40 «Так гэта было...»
18.05 Мультисерыял
18.35 «Пачатак». Мінскі абласны тэатр у Маладзечне
19.30 «Нов і К»-top-10
20.30 Пяць хвілін на жарты
20.35 Калыханка
21.00 Панарама
21.35 «Адзін раз склусіўшы», м/ф
23.10 Пад купалам Сусвету
23.20 Ніка
23.30 «Каскад»
23.45 Відэама-нявідэама

Канал «Астанкіна»

6.30 Ранішняе размінка
6.45 Суботняя раніца дзевяціх чалавека
7.15 У свеце матораў
7.45 Слова пастыра
8.00 «Марафон-15»
8.30 Кампанія «Мір»
9.55 Ранішняе пошта
10.25 Я — жанчына
10.55 Навіны культуры
11.05 Смак
11.20 «Герой-пасынкi», д/ф
12.15 Знак пытання
12.25 Тэніс. Уімблдон
13.05 Пераадоленне
13.35 Лабірынт
14.00, 23.05 Навіны
14.20 Тайны Старой пласчкі
15.00 «Катвіал», м/ф (Англія), с. 3
15.30 Брама таямніцы
16.15 У свеце жывёл
16.55 X Міжнародны конкурс імя П. І. Чайкоўскага
17.15 Каханне з першага погляду
17.55 Да і пасля...
18.45 «Б'юлаленд», тэлесерыял, с. 1
19.40 Добрай ночы, малышы!
20.00 Навіны плюс
20.35, 23.15 Надвор'е
20.45 «Камісар», с. 3
21.45 Што? Дзе? Калі?
23.20 Праграма «Х»
23.30 Футбол. Саудаўская Аравія—Марока

Канал «Расія»

7.00, 13.00, 19.00, 22.20 Весткі
7.25 Студыя «Рост»
7.55 Парламенцкі тыдзень
8.25 «Вам і не снілася», м/ф
9.55 Тэлеуродыт
10.50 Зваротны адрас
10.50 Футбол. Швейцарыя—Расія
12.40 Сялянскае пытанне
13.20 Здрава жывеш
13.35 Мір і вайна
14.05 Казырная дама
14.35 «Расія маладая», д/ф, с. 7
15.30 Рэпарцёр
15.45 Футбол без межаў
16.40 Тэлеуродыт
16.45 «К-2». «Зоркі Амерыкі»
17.15 Ніхто не забыты
17.20 Свята кожны дзень
17.30 Вуснамі дзіцяці
18.00 «Аншлаг» і К'
19.25 Футбол. Бельгія—Галандыя
21.30 Праграма «А»
22.40 Аўтаімгненне
22.45 Зоркі гавораць
22.50 Спартыўная карусель
22.55 Футбол. Аргенціна—Нігерыя

Санкт-Пецярбург

8.45 Чароўная лінія
9.00 «Амстэрдамская справа», м/ф (ЗША)
10.40 «О-ля-ля»
11.10 «Вер-не-вер», мульт
11.30 В. Шэкспір. «Карьялан», спектакль
13.00 Хуткая дапамога
13.30 Тэледактар
13.45 «Гран-па ў белую ноч», муз. фільм
14.50 Паласаты райс «форума»
15.30 «Марыяна», мульт (Францыя)
16.00 Сіння і штодзённая
16.20 «Фантадром-3. Пахар», мульт
16.30 П. Гэбрыэл у Афінах
17.25 Храм
18.10 Вялікі фестываль
18.30, 21.45 Інфарм ТБ
18.55 Экспрэс-кіно
19.10 «Ук-энд з дэтэктывам». Прэм'ера тэлегульні
20.00 «Сумаваць не трэба», муз. фільм
20.35 «Семнаццаць імгненняў вясны», с. 3
22.10 Ваш стыль
22.25 Спявае С. Захараў

СУБОТА, 25.06

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Пяць хвілін на жарты
8.15 «Ладзі Макбет Мцэнскага павета», м/ф
9.40 Пад купалам Сусвету
9.50 Паказвае Гомель
10.50 «Сталіца»
11.10 «Мне не хапае вас,

8.15 Пад купалам Сусвету
8.25 Слова да чалавека
8.55 Мультисерыял
9.25 «Адзін раз склусіўшы», м/ф
11.00 Нядзельная прапаведзь
11.10 «Арт-клуб». Свята ў Рускім тэатры, ч. 1
12.10 MTV. Лепшыя жыты
12.40 «Проспект». Інфармацыя на-аналітычная праграма
13.05 Свята ў Рускім тэатры, ч. 2
14.05 Вяскоўцы
14.35 Асілак
15.30 Тэлеграма
15.40 «Добры дзень, я ваша цётка», м/ф
17.20 «Гінес-шоу»
17.50 Інтэр'ю В. Быкава
18.20 Дзевяты вяснік
18.35 Мультисерыял
19.05 Радавод
20.00 Панарама
20.35 Пяць хвілін на жарты
20.40 Калыханка
21.00 «Дзікі і зоркі», м/ф (Італія)
22.45 Пад купалам Сусвету
22.55 Мотабол

Канал «Астанкіна»

6.45 Ранішняе размінка
7.00 Гадзіна сілы духу
8.00 Марафон-15
8.30 Раным-рана
9.00 Палігон
9.30 «Спортлато»
9.45 Пакуль усё дома
10.15 Ранішняе зорка
11.05 Тэніс. Уімблдон
11.45 «Кантроль для дарослых»
12.30 «Рускі мёр»
13.00 «Піф і Геркулес»
13.10 «Падводная адзеся каманды Кусто»
14.00, 17.15, 23.00 Навіны
14.20 Кампанія «Мір»
15.00 Жывое дзева рамястваў
15.05 Амерыка з М. Таратугам
15.35 Шпалгалка
15.40 Музыка ў эфіры
16.25 Клуб падарожнікаў
17.30 «Кот Фелікс», «Сапраўдныя паліяўнічыя на прывіды»
18.25 Бамонд
18.40 Надвор'е
18.45 Залаты шлягер
19.25 Футбол. Балгарыя—Грэцыя. У перапынку (20.20) — Імгненні вялікага футбола
21.30 Нядзеля
22.15 Тэлеволя
22.25 «Ціх спакой», м/ф (ЗША)
23.10 Сіння
23.50 Футбол. Швейцарыя—Калумбія

Канал «Расія»

7.00, 13.00, 19.00, 22.20 Весткі
7.25 Студыя «Рост»
7.55 Парламенцкі тыдзень
8.25 «Вам і не снілася», м/ф
9.55 Тэлеуродыт
10.50 Зваротны адрас
10.50 Футбол. Швейцарыя—Расія
12.40 Сялянскае пытанне
13.20 Здрава жывеш
13.35 Мір і вайна
14.05 Казырная дама
14.35 «Расія маладая», д/ф, с. 7
15.30 Рэпарцёр
15.45 Футбол без межаў
16.40 Тэлеуродыт
16.45 «К-2». «Зоркі Амерыкі»
17.15 Ніхто не забыты
17.20 Свята кожны дзень
17.30 Вуснамі дзіцяці
18.00 «Аншлаг» і К'
19.25 Футбол. Бельгія—Галандыя
21.30 Праграма «А»
22.40 Аўтаімгненне
22.45 Зоркі гавораць
22.50 Спартыўная карусель
22.55 Футбол. Аргенціна—Нігерыя

Санкт-Пецярбург

8.45 Чароўная лінія
9.00 «Амстэрдамская справа», м/ф (ЗША)
10.40 «О-ля-ля»
11.10 «Вер-не-вер», мульт
11.30 В. Шэкспір. «Карьялан», спектакль
13.00 Хуткая дапамога
13.30 Тэледактар
13.45 «Гран-па ў белую ноч», муз. фільм
14.50 Паласаты райс «форума»
15.30 «Марыяна», мульт (Францыя)
16.00 Сіння і штодзённая
16.20 «Фантадром-3. Пахар», мульт
16.30 П. Гэбрыэл у Афінах
17.25 Храм
18.10 Вялікі фестываль
18.30, 21.45 Інфарм ТБ
18.55 Экспрэс-кіно
19.10 «Ук-энд з дэтэктывам». Прэм'ера тэлегульні
20.00 «Сумаваць не трэба», муз. фільм
20.35 «Семнаццаць імгненняў вясны», с. 3
22.10 Ваш стыль
22.25 Спявае С. Захараў

НЯДЗЕЛЯ, 26.06

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Пяць хвілін на жарты